

טנטאה היסא ללא סאופציה لن نختار الكراهية

קריאה לחיים משותפים ולמאבק בגזענות בישראל | من أجل الحياة المشتركة ولمناهضة العنصرية في اسرائيل

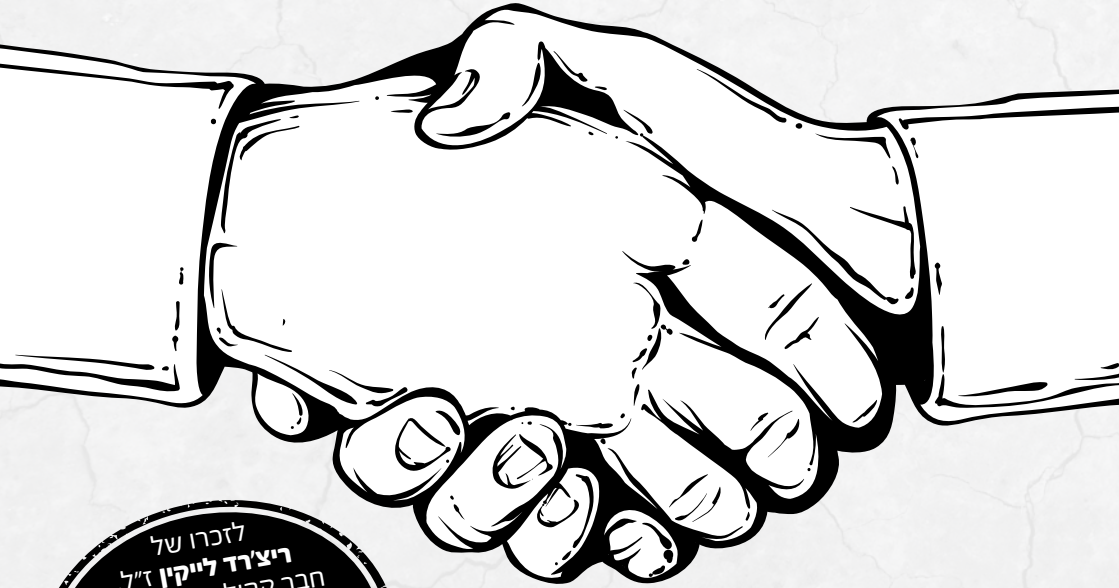

לזכרו של
ריצ'רד לייקין ז"ל,
חבר קהילת כל הנשמה
שנרצח בפיוע בארמון הנציב
לזכרי المرحوم ريتشارد لايقن من
مجموعة "الروح" الذي قتل في
عملية أرمون هنتسيف

טנטאה היא לא טאופציה لن نختار الكراهية

קריאה לחיים משותפים ולמאבק בגזענות בישראל | من أجل الحياة المشتركة ولمناهضة العنصرية في إسرائيل

לזכרו של
ריצ'רד לייקין ז"ל,
חבר קהילת כל הנשמה
שנרצח בפיוע בארמון הנציב
לذكرى المرحوم ريتشارد لاينكن من
مجموعة "الروح" الذي قتل في
عملية أرمون هنتسيف

אך חובתי לי מחכה

קרן לייקין

...

בשלושה עשר באוקטובר נסע ריצ'רד לייקין בקו 78 ליד ארמון הנציב בירושלים. האוטובוס הותקף על ידי שני פעילי טרור. ריצ'רד נדקר בראשו, בפניו ובבטנו, ובנוסף נורה בראשו. הוא נפטר ב-27 באוקטובר, 2015.

הוא היה החבר הטוב ביותר שלי מזה 54 שנים, אב ילדי ונותר היום, כפי שהיה, קול האתגר, ההשראה והעידוד שבראשי. אני חושבת שהוא היה מאד שמח לכתוב משהו עבור הפרסום הזה.

הוא היה מחנך שאהב את תפקידו. הוא היה כותב ש"כל ילד הוא קסם" שראוי לטיפוח ולכבוד מאתנו. הוא היה כותב כי כל הילדים זכאים לחינוך בבתי ספר אכפתיים ומחויבים, שבהם הפלורליזם ושוויון ההזדמנויות יכולים לשנות את העולם. הוא היה כותב, "אנחנו חייבים לדאוג שזה יקרה".

הוא היה אמיץ ופעל בשם עקרונות הצדק שהנחה אותו. הוא היה כותב כאן על המעורבות שלו בארצות הברית בתנועה לזכויות האזרח, כמי שנטל חלק כפעיל בנסיעה ב"אוטובוסי החופש" (Freedom Rides); על מאמציו לעצב, לקדם ולהטמיע תכנית הסעות שתשמש כמודל לאינטגרציה בבתי ספר; ועל מאמציו בישראל ליצור סביבת למידה חיובית לילדים מזרמים שונים ביהדות ומכל הדתות, המבוססת על הנאת הלמידה, על כבוד הדדי ועל שיתוף פעולה. הוא היה כותב, "עלינו לנקוט עמדה ולא לפחד".

הוא היה אדם עדין, רגיש, אוהב, דואג ואכפתי. הוא ודאי היה כותב כי נדיבות הלב וגישה חיובית הן מדבקות, ועל כך שהעצמה מאפשרת לאנשים להשתחרר ולממש

...

מר"ם - מועצת הרבנים המתקדמים בישראל

המרכז הרפורמי לדת ומדינה

המשה למאבק בגזענות

מערכת: נועה סתת, יהודע עמיר, נדאל עותמאן, אפרת רותם

עורך: אלעזר בן לולו

עריכה לשונית והגהה: אפרת רותם

"הלוא אל אחד בְּרָאָנוּ"

הרב פרופסור יהודע עמיר

...

דבר יושב ראש מועצת הרבנים המתקדמים בישראל

גזענות היא כשל חיסוני. ככל מחלה אוטו-אימונית היא תוקפת אותנו תוך שימוש מעוות במערכות הטמונות בנו, המציינות את קיומנו, המיועדות-מעיקרן ליצור חיים ולהרבות חיים. את הכמיהה האנושית הבריאה והראויה לעצב מבני-זהות ושייכות פרטיקולאריים, היא מהפכת לסתגרנות, לשנאת הזר, לתודעת עליונות כוזבת. את הצורך האנושי בתודעת-ערך, בעמידה איתנה על משמעותם של ייחודי ושל דרכי, היא מעוותת לכלל בוז לערכם של אחרים, אימה מפני דרכם ומפני קיומם.

גזענות היא מחלה אוניברסאלית, המאימת על חברות, דתות ולאומים בכל אתר. אבל היא גם מחלה ייחודית, באשר היא תוקפת כל חברה באורח המתאים לה ולמאפייניה, כל קבוצה לאומית - לפי מה שיצקה בה ההיסטוריה והתרבות שלה, כל דת - תוך שימוש במבני האמונה והמצווה המעמידים אותה. כך, באשר לתודעה המונותאיסטית המציבה אל אחד, בורא שמים וארץ, המעניק לנו מאמתו וממצוותו. זו עלולה להתנוון בקלות למחשבת העוועים שרק דרכנו דרך-אמת היא, שרק קיומנו "נבחר" על ידי האל; להידרדר לתהומות ראיית כל אופני-חיים אחרים כאויבי האל, כתת אנושיים, כראויים לדיכוי ולמיגור. כך, באשר לתודעת הייחוד היהודית, לראיית דרכו של עמנו הקטן כדרך בעלת משמעות לאנושות כולה. כמה קל להפך תודעה בונה זו בתודעה הכוזבת כאילו אנו עליונים, כאילו מותר וראוי לדרג בין ערך חיי יהודי לערך חיי בני אדם אחרים.

את הפוטנציאל הגלום בהם. הוא היה כותב על אמונתו העזה בכך שעלינו להושיט יד לאנשים אם ברצוננו ליצור הבנה הדדית.

יותר מכל, הוא היה אדם אופטימי. הוא ודאי היה כותב על כך ש"אנשים קטנים שעושים מעשים קטנים יכולים לשנות בגדול". הוא היה כותב שכשמחייכים למישהו, זוכים לחיוך בחזרה, ואם מושיטים יד למישהי, היא תושיט גם את ידה. הוא סירב להאמין שבני אדם לא יכולים ללמוד לחיות יחד. הוא ודאי היה כותב שהיכולת להבין מחזקת אותנו.

שירו הידוע של רוברט פרוסט, "עוצר למול חורש בערב מושלג" (תרגום: חגי רוגני), הוא אלגוריה, ורבידיו הרבים מאפשרים קריאות שונות. לדעתי, הוא מתאר היטב את חייו של ריצ'ארד:

[...]

חֲשַׁפְתָּ הַחֶרֶשׁ מְתוֹקָה,
אֵךְ חוֹכְתִי לִי מְחֻפָּה,
וּמְנוּחָתִי עוֹד רְחוּקָה,
מְנוּחָתִי עוֹד רְחוּקָה.

הגזענות תוקפת חברות בעיקר ברגעי החולשה והמבוכה שלהן, כשהצורך לחוש חזקים ויציבים נדמה חיוני מאי-פעם. היא מעניקה לאוהזים בה תודעת-שווא של כוח ולכידות, כשלאמתו של דבר היא מבטאת הידלדלות ואובדן, ומאיימת לכלות עד תום את התרבות ואת החברה שבה מצאה אחיזה. היא מאיימת בכל אתר, היא מכלה ומסכנת חיים בכל עת, אבל אינה חשוכת מרפא. **אפשר להיאבק בה, חובה למגר אותה.** על הכשל החיסוני אפשר וצריך להתגבר במאמץ מתמיד ונחוש לחזק את היסודות הבריאים, מרבי-החיים, הפוריים שבחברה שלנו, שבתרבותנו, שבדתותינו. את השנאה, הפחד והאיבה ניתן וצריך להפוך להכרת-ערך, לבטחה בחיים המשותפים, לתקווה ולסולידריות.

"שנאה היא לא אופציה" אינה רק סיסמה, אינה רק תקווה. זהו הכרח שחייבים להכיר בו יהודיות ויהודים, פלסטיניות ופלסטינים, בנות ובני עדות ומגזרים שונים. אם חפצי-חיים אנו, כאן בארץ הזאת שבחרנו בה כבית-חיינו, שנאה אינה יכולה להיות אופציה. מחלוקת חריפה וכנה - כן; עמידה גאה על ייחודה של כל קבוצה, של כל מורשת - בוודאי. שנאה, גזענות, הדרה ואפליה - אין להן חלק בבניין החיים, בעיצוב המצווה. זו הקריאה שעמה יצאנו לדרך בבואנו לחפש שותפות ושותפים לקריאה לחיי שותפות. זו השמחה המעמיקה הממלאת את הלב, בבואנו למסור לציבור פרי ראשון זה של המאמץ לכוון לחיים אלה תשתית עיונית ומעשית. זה האתגר שאנו מבקשים להציב לעצמנו, לחברה בישראל לקהילתיה, לעמיה ולשבטיה. זה עתידנו. זה הקול הקורא לנו בימים אלה, שבהם אנו מחשבים לאבד את דרכנו.

אז מה בעצם אומרת היהדות?

הרב נועה סתת

...

דבר מנהלת המרכז הרפורמי לדת ומדינה

"הטף לא נהרגים בגלל רשעותם, אלא בגלל שיש צורך של כולם בנקמה ברשעים, והטף הם אלה שהריגתם תספק את הצורך הזה" - תורת המלך עמוד רכ'

האמירות האיומות האלו שנכתבו בספר ההלכתי "תורת המלך" בשנת 2009, העוסק בהלכות מלחמה, וספציפית בהלכות הריגת גוי, מצמררות אפילו יותר על רקע התמונות של התינוק עלי דוואבשה שנרצח בכפר דומא. ציטוטים של מקורות יהודיים גזעניים ואלימים הופכים לנוכחים יותר בחברה שלנו. הם מסייעים ליצירת נורמות של אלימות, ולהצדיק פגיעה בערבים.

התכנים האלימים, קשה ומצער להודות, הם חלק מהמסורת שלנו. אותה מסורת שפותחת בסיפור הבריאה שבה נברא האדם בצלם אלוהים, המדגישה שוב ושוב את המחויבות לצדק, לשוויון, ליחס המגן וההוגן לגר, כוללת גם קריאות לאלימות ואף לרצח, ויחס בלתי הומאני לאחר.

כל העמקה תלמד אותנו שהיהדות מלאה במסרים סותרים - בכל נושא כמעט, ובייחוד בנושא היחס ללא-יהודים. המסורת היהודית שמקיפה אלפי שנים, ואלפי רבנים, חכמים והוגי דעות, כוללת קולות סותרים בנושא. היהדות, כדת שנאבקה לשמור על ייחודה, בחרה לעיתים בתפיסה של חיבור וסולידריות עם הסביבה, ולעיתים בתפיסה של הסתגרות והתנגדות. היחס האלים, הגזעני והעוין ללא-יהודי מתגבר בתקופות היסטוריות שבהן היהודים מדוכאים, נרדפים ומופלים. היחס ההומאניסטי האוניברסאלי מתגבר בתקופות היסטוריות שבהן היהודים חיים בשלום.

אז מה בעצם אומרת היהדות? איזה מסרים רלוונטיים נוכל לשאוב מן המסורת שלנו לתקופה שלנו? מהם הקולות שעלינו להשמיע היום, ואיך מכריעים בין הסתירות הפנימיות?

הן הסקירה ההיסטורית ובייחוד התבוננות על הקולות הדוברים בשם היהדות כיום מלמדים אותנו כי השאלה הרלוונטית איננה מה היהדות אומרת, אלא מי קורא ביהדות ומה הוא מחפש בה. המבקשים להסית, להתסיס, לקרוע קרעים בחברה הישראלית, יכולים למצוא את הקולות במסורת היהודית שמהדהדים אלימות. אך זו תהיה מניפולציה. הרב שפירא- מחבר תורת המלך- מכיר את המורכבות בעמדה היהודית, ובוחר להשטיח אותה כדי לשרת את האג'נדה שלו- ההסתה, האלימות והגזענות. ביהדות קולות רבים, והבחירה להסית נובעת מהקורא המודרני, ולא מהטקסט.

הפנים הרבות ביהדות משילות את האחריות עלינו. עלינו לקרוא תיגר על הניסיון להסית בשם היהדות- זוהי הסתה גזענית המנסה ללבוש כסות יהודית, ועל מערכת החוק להתמודד עמה ברמה הפלילית כמו עם כל הסתה אחרת. האחריות שלנו היא לקרוא במסורת שלנו, ולהפוך אותה לתורת החיים של הדור שלנו. עלינו לשמוע את הקולות המקדמים את החיים, את השוויון. עלינו מוטלת החובה להתמודד עם הקולות האלימים במסורת שלנו ולהציע להם תיקון בתאוריה ובמעשה.

מברוך השנאה והפחד אל אפיקי התקווה

עו"ד נדאל עותמאן

...

דבר מנהל המטה למאבק בגזענות בישראל

בעקבות החרפת האירועים על רקע הסכסוך הישראלי-פלסטיני, הסיטואציה הנוכחית בארץ קשה ביותר. גל אלימות קשה ורצחני המתבטא בהתקפות כנגד יהודים וכנגד ערבים הכה ומכה בכולנו. התפרצויות אלימות אלו מעלות רגשות עזים של פחד, תסכול, שנאה וייאוש רב. המתבונן והעוקב אחרי פרסומי השנאה וההסתה ההדדית יכול רק לאבד תקווה באפשרויות לעתיד נורמלי יותר לכולנו בארץ הזו. אפילו מספר מאמינים ופעילים למען עתיד משותף ושלום התחילו להתקפל ונכנסו למעגל הייאוש הנוראי הזה.

בתחילת אוקטובר 2015 התנוסס לו אי שם בפייסבוק סטטוס של צעירה יהודייה ובו היא אמרה: "לשנאו ערבים זו לא גזענות. זה ערכים.", כן, זהו הסטטוס שפרסמה בחורה צעירה בדף הפייסבוק שלה, ותמונה זו קיבלה יותר מ-15 אלף "לייקים". כמובן שפרסומים דומים מתפרסמים גם על ידי צעירים פלסטינים, בין אם הם מעזה, מהגדה או פלסטינים ערבים אזרחי מדינת ישראל. לפני מספר חודשים היינו עדים לטרנד לפיו מאות אם לא אלפי בני נוער יהודים הוסיפו ליד השם שלהם בפייסבוק "מוות לערבים" ותגובתם של צעירים פלסטינים שאיננה פחות נוראית מזו הראשונה, לא איחרה לבוא.

בחודש נובמבר 2015, המטה למאבק בגזענות בישראל הוביל קמפיין תחת הכותרת "גם אני נגד אלימות ונגד גזענות", אשר נמשך עד אמצע דצמבר 2015. הקמפיין נחשף למאות אלפי גולשים בפייסבוק וזכה לאלפי "לייקים". יש לציין כי לצד הלייקים זוכה הקמפיין למאות תגובות, חיוביות בחלקן הגדול.

אולם, לצד התגובות החיוביות מתנוססות תגובות שנאה מצד יהודים ופלסטינים כאחד. להלן מספר דוגמאות מתגובות של שלושה פלסטינים: "גם אני גזען גדול

ולא נגד אלימות"; "נגד גזענות ונגד אלימות? אמירה יפה שרוצים להפיל אותנו בה, האם הגנה על המולדת שלנו היא אלימות?"; "גאה שאני גזען ובחזקה". וגם שלוש דוגמאות של תגובות של יהודים אינן תורמות לאווירה: "תמשיכו לחלום, תתעוררו בקבר שכבר חפרו לכם ה"חברים" שלכם, מטומטמים זו מחמאה בשבילכם"; "אני בעד לגרש את כל הערבים את השמאל ואת הבג"צ לסוריה הכל סבבה בסוריה"; "גועל נפש מעניין מי עושה טרור. להיות גזען זה ערכים".

יש לציין כי גם כשחלק גדול מהתגובות חיוביות ותומכות בקמפיין לצד אלפי ה"לייקים", התגובות האלו עדיין מסמלות את המשבר העמוק שאנו תקועים בו, שניתן לכנותו משבר אמון. השנאה והאלימות מתמשכות מפני שאותה קבוצת מיעוט אקטיבית, שלא מאמינה באפשרויות החיים המשותפים והשלום, מכתיבה את הקצב. אותה קבוצה נהנית משתיקתו של הרוב והמצב הביא לידי התקפלותם של המאמינים הפעילים.

שוחחתי לאחרונה עם אישה יהודייה מישראל שעובדת וגרה מזה מספר חודשים בברלין עם שני ילדיה. היא סיפרה לי על אירוע גזעני שחוותה, שבמהלכו ציירו צלב קרס על חלון ביתה. היא סיפרה לי על הטיפול וההתייחסות המהירה והתומכת שקיבלה מצד השלטונות שם, אולם יותר מכול הדגישה את התגובות מצד רוב הקהילה הגרמנית בשכונה שלה, שהתנגדו למה שנעשה לה והביעו סולידריות אתה.

ואני שואל עד מתי הרוב הדומם בארץ ימשיך להיות בסטטוס הזה? למה אנחנו מחכים?! לאיזשהו "מגה אירוע"? מה בדיוק צריך לקרות בארץ הזו על מנת שנבשיל ונגיע למקום שבו נמצאת גרמניה היום, לכך שהשלטונות כאן יצאו למלחמה חורמה נטולת פשרות כנגד הימין הפנטי, כפי שנוהגים בגרמניה.

אנחנו שרויים ותקועים בקונפליקט אלים ורצחני שמסב לאלפי משפחות בצד הפלסטיני והצד הישראלי עוד ועוד כאב וסבל ועוד סיבות לשנאה, לתחושת נקם ולתגובות נגד. אני תוהה תמיד, מי מוביל אותנו אל התהום הזאת?

במסלולי לאפיקי התקווה, חשבתי, אולי בנאיביות מסוימת, על אפשרות הסליחה בין שני הצדדים. שאלתי את עצמי האם אי פעם תבשיל העת לסליחה? שהרי סליחה מחייבת בשלות, תבונה והכלה, סליחה מחייבת תהליך שיאחה את הפצעים. ובעודי חושב נזכרתי בשירו של המשורר הפלסטיני הגדול המנוח סמיח אלקאסם

מכפר ראמה שבגליל, שמבקש מרוצחו להשתמש בכרטיסי הנסיעה שמצא בכיסו ולנסוע אל השלום!

פְּרָטִיטִי נְסִיעָה / סְמִיחַ אֶל-קְאָסִם

וְכַאֲשֶׁר אֶהְרֵג בְּאֶחָד הַיָּמִים
הַרוֹצֵחַ יִמְצָא כְּכִיִּסִי
פְּרָטִיטִי נְסִיעָה:
הָאֶחָד אֶל הַשְּׁלוֹם
הַשְּׁנִי אֶל גֶּשֶׁם וְשָׁדוֹת
וְכַרְטִיסֵי שְׁלִישִׁי אֶל מַצָּפוֹן בְּנֵי הָאֲדָם.
אָנָּה, רוֹצֵחִי הַיָּקָר,
אֶל תִּשְׁפַח אֶת הַפְּרָטִיטִים,
אֲנִי מִבְּקִשׁ מִמֶּדָּה לְנִסְעָה.

מה באסופה?

15	תפילה לזכר קורבנות הטרור בכל זמן ובכל מקום הרבה תמר דבדבני
17	ברכה למאבק בגזענות הרב יהודע עמיר
18	תפילת הדרך לנשמתי הרבה איילה שעשוע-מרון
20	אומרים לא לגזענות בישראל ח"כ מיכל בירן, יושבת ראש השדולה למאבק בגזענות
22	לבעיית ה"גזענות" בחברה הישראלית פרופ' אליעזר שביד
29	לא ילכו השניים יחדיו; דיון על יחסה של ההלכה לאירועי אלימות על רגע גזעני הרב פרופ' דוד גולינקין
36	הבחירה המצפונית באתנוצנטריזם ד"ר תומר פרטיקו
39	איך הפכה התנועה האסלאמית ל"התאחדות בלתי מותרת" בישראל? ד"ר נוהאד עלי
46	מפרקים את הגזענות הממוסדת ח"כ זהבה גלאון
48	חיוכו של רוצח הדמוקרטיה ח"כ יואל חסון
50	הגזענות היא מחלה ממארת ח"כ חיליק בר
51	שונים וביחד הרב מאיר אזרי
55	אני כאן, אתה משם; הפרדה מרחבית ותרומתה לצמיחת הגזענות ראסם ח'מיסי
60	להיות יהודייה דתייה רפורמית זה לחיות על קו התפר רינת צפניה שוורץ
66	ואולי בכל גזען ישנו אדם קטן? סלמאן נאטור

תפילה לזכר קורבנות הטרור בכל זמן ובכל מקום

הרבה תמר דבדבני

...

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וְאֱמוּנוֹתֵינוּ, אֱלֹהֵי הַגִּילּוּי וְהַהֶסְתֵּר,
תן בנו את הכוח לזכור את רבבות בני האדם, שנפגעו ונפגעים בידי אנוש קשות וקרות -
אל רחמך אותם אסוף, פרוש עליהם כנפוך וחבקם. המצא להם מסתור באֶהֱלֵךְ עולמים, וינחו בחיך.
במעלות אנוש נשמור דמותם, אהבתם כזוהר ברקיענו. את נשמתם צרור בצרור חינו, זכרם הוא נחלתנו.¹

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וְאֱמוּנוֹתֵינוּ, אֱלֹהֵי הַגִּילּוּי וְהַהֶסְתֵּר,
תן בנו את הכוח לזכור את החושך שבחינו שלנו - את הכעס, את התוקפנות ואת השנאה.
לא נשכח ולא נשכח את הגיבורים והגיבורות שנלחמו בחושך בכל יום,
ומראים לנו בחייהם כי "נר ה' נְשַׁמֵּת אֲדָם" (משלי כ, 27).
נזכור את הגברים והנשים שבאומץ לב מדליקים את נר האלהים של נשמתם, בתוך חשכת הרשע
והאלימות. נזכור את אלו ששילמו בחייהם כדי להגן על נרדפים,
ואת אלו שממשיכים את צלם אלהים בעולם של הַסֶּתֶר פנים.
נוכיר את גבורתם ונתפלל שתידבק גם בנו.

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וְאֱמוּנוֹתֵינוּ, אֱלֹהֵי הַגִּילּוּי וְהַהֶסְתֵּר,
תן בנו את הכוח לזכור את נוכחותך ולראות את פניך גם בזמנים של הסתר פנים.
אֶתְּהָ חוֹנֵן לְאֲדָם דָּעַת וּמְלַמֵּד לְאֲנוּשׁ פִּינָה. חַנּוּן בִּידַע וְלִמְדוֹנוֹ לְהַתְּבוֹן.
פתח ליבנו אל תורתך הנשמעת בכל קול, והאר עינינו לראות צלמך, הנגלה בכל אדם.

יְהִי רְצוֹן מְלַפְּנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וְאֱמוּנוֹתֵינוּ, שֶׁתּוֹלִיכֵנוּ לְשָׁלוֹם וְתַעֲצִיבֵנוּ לְשָׁלוֹם וְתַדְרִיכֵנוּ לְשָׁלוֹם,
ותן בליבנו אהבה ושלום, למען נלמד זה מזו, נלמד זה את זו ונרבה שלום בעולם.²
יְהִי שָׁלוֹם בְּחִילָנוּ, שְׁלוֹם בְּאֶךְ מְנוֹתֵינוּ (תהלים קכב, 7)

בְּרוּךְ אַתָּה ה', שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה.

הכותבת היא רבה רפורמית, מורה ופרשנית; כיום תלמידת דוקטורט בהיברו יוניון קולג' בסינסינטי

69	אז איך אתה יושן בלילה, נבחר ציבור שלי? שרה קלה-מאיר
71	על שום מה אני צועד? דבר תורה לשבת גאווה בקהילת יוב"ל בגדרה ניצן צבי-כהן
73	תג המחיר שאנו משלמים על המילים; טרמינולוגיית פעולות השנאה כלפי המגזר הערבי תורמת להבניית אלעזר בן לולו
76	לא משלימים עם הגזענות ה"טבעית" גלעד ארדיטי
78	"אֵל נָא רָפָא נָא לָהּ" - ולנו; דברים לפרשת בהעלותך הרב יהודע עמיר
82	"ובצאתי לקראתך, לקראתי מצאתיך" - שירת רבי יהודה הלוי בשירות המאבק באלימות ובגזענות ד"ר לילי הלפרין ודוד ארליך
86	יולֵדְנוּ לְחַיִּים ורדה שלום
87	האם יש לאמנות אפשרות להשפיע על המציאות? האמנית נעם ונקרט
מערכים והצעות לפעילויות חינוכיות	
91	פרויקט מפגשים בין-תרבותיים בגן הילדים צורית כספי קריבוס ונעמי רז
93	פרויקט יצירת שלטי חוצות עם פסוקים מהמקורות בנושא רדיפת שלום וכבוד האדם צורית כספי קריבוס ונעמי רז
94	חמש יחידות פעולה בנושא פלורליזם בין-דתי רינת צפניה שוורץ
111	על גזענות וזכויות האדם - דף למנחה ביוזמת שומרי משפט - רבנים למען זכויות האדם
119	תרגיל בגזענות ד"ר לורה ורטן

¹ ע"פ "אל מלא רחמים", מאת הרבה ד"ר דליה מרקס והרבה תמר דבדבני

² ע"פ "תפילה לשלום" הנוהגת בקהילת "כל הנשמה" בירושלים

صلاة لذكرى ضحايا الارهاب في كل زمان وكل مكان

الحاخام تمار دويدباني

...

ربنا ورب ابائنا وامهاتنا، رب المكشوف والمخفي
امنحنا القوة لتتذكر آلاف الناس الذين أصيبوا ويصابون من يد بشرية قاسية وباردة.
اشملهم برحمتك، افرد جناحك فوقهم وضمهم. اوجد لهم مخبأ في خيمتك الابدية وليستريحوا في حضنك.
لنرتقي بهم في سلم الإنسانية، وليشرق جهم في فضاءنا. نضم روحهم في ثنائنا ونخلد ذكراهم في حياتنا.

ربنا ورب ابائنا وامهاتنا، رب المكشوف والمخفي
امنحنا القوة لتتذكر الظلام الذي في حياتنا - الغضب والعدائية والكراهية
لن ننسى ونتناسى الابطال الذين يقاتلون الظلام يوميا،
ويؤكدون لنا في حياتهم ان "شمعة الرب هي روح الانسان" (مشلي خ، 27).
تتذكر الرجال والنساء الذين بشجاعتهم يضيئون شمعة الرب بروحهم وسط ظلام من الشر والعنف.
نذكر اولئك الذين ضحوا بحياتهم حتى يدافعوا عن المطاردين،
وهؤلاء الذين يكملون صورة الرب في عالم الخفاء.
نذكر بطولتهم ونصلي لعلها تصيبنا بالعدوى.

ربنا ورب ابائنا وامهاتنا، رب المكشوف والمخفي
امنحنا القوة لتتذكر وجودك ولنر وجهك حتى في الاوقات التي تخفي فيها وجهك.
انت تهب الانسان معرفة وتعلمه البصر. هبنا المعرفة وعلمنا التفكير.
افتح قلبنا لكتابك المقدس والمسموع في كل صوت، وانر عيوننا لنر صورتك المتمثلة في كل انسان.

لتكن ارادتك أيها الرب، ربنا ورب ابائنا وأمهاتنا، أن تقودنا إلى السلامة وتسد خطانا إلى السلامة وترشدنا إلى السلامة.
وتزرغ في قلوبنا الحب والسلام، كي نتعلم الواحد من الآخر ونعرف الواحد الآخر ونكثر من صنع السلام في العالم.
"ليكن سلام في في ابراجنا وراحة في قصورنا"

مبارك أنت ايها الرب مستجيب الصلوات

الكاتبة هي حاخام إصلاحية، موجهة ومحللة، تدرس للقب الثالث في كلية "هيبرو يونيون"

ברכה למאבק בגזענות

הרב יהוידע עמיר

...

לְשׂוֹאֵת-הַזֶּרַח לֹא תִהְיֶה תִקְוָה וְכָל בְּזוּי צֶלֶם-הַאֱלֹהִים כְּרָגַע יֵאבֵד; פִּי מִחֶרְחָרִי-שְׂנֵאָה
מִהֲרָה יִסְכַּר וְכָל אֵיבָה וְשׂוֹעֵבוֹד, אֶפְלִיָּה וְרִצְחָנוֹת מִהֲרָה תִעֲקֹר וּתִשְׁבֵּר; וְלִבּוֹתֵינוּ
תִּכְנִיעַ לְעִבְדְּךָ בְּלִבְב-שָׁלֹם בְּמִהֲרָה בְּיָמֵינוּ. כְּרוּחַ אֲתֶה ה', יוֹצֵר הָאָדָם.

הברכה חוברת בעקבות "ברכת המינים" שבתפילת העמידה

הכותב הוא מרצה למחשבה יהודית בהיברו יוניון קולג' ויו"ר מועצת הרבנים המתקדמים בישראל

ברכה למناهضة العنصرية

الحاخام يهوديع عمير

...

لكره المغاير لا يوجد أي أمل وكل من يحتقر خلق الله سيهلك قريباً. افواه
المتفوهين بالعنصرية ستطبق بسرعة وكل كره، استعباد، تمييز وقتل سيقلع
و ينكسر. قلوبنا تنحي لعبدك بنية صافية سريعاً في يومنا. مبارك أنت ايها
الرب خالق الإنسان.

الكاتب هو محاضر للفكر اليهودي في كلية "هيبرو يونيون"، ورئيس مجلس الحاخامات الاصلاحيين في إسرائيل.

תפילת הדרך לנשמת

הרבה איילה שעשוע-מרון

...

אלוהתי ואלוהת אבותי,

סמכיני

אששיני

רפדיני

השמיעיני

הזכיריני

הפעמיני

שמחיני

הדריכיני

והגיעיני למחוז חפצי

לחיים

לשמחה

ולשלום

ברוכה את שומעת התפילה.

דعاء السفر لروحي

الهاخام ايلاه شعشواع- مرون

...

الهي وربة آباي،

فوضيني

شدي من أزي (ثبيني)

تعقييني

استمعي إليّ

تذكريني

أدخلي سعادة غامرة إلى قلبي

أفرحيني

وجهيني

وأوصليني إلى غايتي

للحياة

للفرح

والسلام

مباركة أنت ايها الرب سامعة للصلاة.

אומרים לא לגזענות בישראל

ח"כ מיכל בירן

...

"אולי האלוהים יודע להבחין בין ערך אדם לערך אדם. לנו, לבני התמותה-
כל בני האדם צריך שיהיו שווים בזכותם לחיים."
(ברל כצנלסון, 1942)

בצער רב אני כותבת את המילים הללו, אך ככל שעובר הזמן נראה כי מדינת ישראל שלנו הופכת למדינה שגילויי הגזענות מאיימים לכלות בה כל חלקה טובה. מספיק רק לתת הצצה בדף הפייסבוק של נשיא המדינה, רובי ריבלין, בכדי להתחלחל ולתפוס את הראש בייאוש, הוכחה לכך שזהו אינו נושא פוליטי של ימין מול שמאל אלא מאבק ערכי באפילה גדולה. אני מתעכבת על ריבלין כי הוא בדיוק הדוגמה לאופי המאבק הנחוץ לנו. ריבלין הוא איש ימין, יותר מכך הוא נסיך ימין, אדם אשר דוגל בחזון ארץ ישראל השלמה ובתפיסת עולם כלכלית מנוגדת לשלי. יש בינינו פערים גדולים מאוד, ובה בעת הסכמה רחבה על מה הם חוקי המשחק, על דמוקרטיה ועל האופן שבו יש לנהוג בכל אדם באשר הוא אדם ללא קשר לדת, גזע, מין, צבע או נטייה מינית. במאבק הזה אנו נאבקים שכם לשכם, ולכן כאשר אני רואה את התגובות משולחות הרסן כלפי נשיאנו על כך "שהעז" להתבטא כנגד גזענות ואפליה, אני מבינה שהגבול נחצה ופעמוני האזהרה מצלצלים בעצמה רבה.

כבר מגיל צעיר מאוד הגדרתי לעצמי כמה "חוקים" באשר למה חשוב ומה לא חשוב כאשר פוגשים אנשים ששונים מאתנו: אין זה חשוב מה צבע עורו של אדם או צבע עיניו, אין זה חשוב איך הוא מתלבש או מהם תחביביו. נטייתו המינית ודרך הפולחן המועדפת עליו הם ענייניו הפרטיים ואין אדם או אל שמותר לו לטעון אחרת. מה כן חשוב? חשוב כיצד הוא נוהג בזולתו, כיצד הוא מכבד אמונות ותפיסות שונות משלו וכיצד הוא מקיים שיח ופותר קונפליקטים. במאבק נגד הגזענות בישראל, כל מי שמסכים איתי על החלוקה הזו הוא בן ברית שלי.

בכנסת הנוכחית אני עומדת בראש השדולה למאבק בגזענות ביחד עם חברתי ח"כ עאידה תומא-סלימאן ובשותפות עם התנועה הרפורמית וקואליציה גדולה של

ארגונים. עאידה ואני מתווכחות לא פעם על הדרך הנכונה לפעולה, על מה לשים דגש והיכן להשקיע את מירב המאמצים. מתווכחות המון אך עומדות יחד כחומה בצורה כלפי תופעות אלימות, הדרה ושנאת האחר.

אל לנו לטשטש את ההבדלים בינינו אך אנו חייבים להיות מאוחדים בגישת אפס סבלנות כלפי גילויים של אפליה וגזענות. זהו מאבק חשוב מאין כמוהו על דמותה של המדינה והחברה בישראל בכדי שנוכל להמשיך להגשים את החלום הציוני תוך חתירה לחברת מופת.

.....
הכותבת הינה חברת כנסת מטעם מפלגת העבודה במסגרת רשימת "המחנה הציוני"
ויושבת ראש השדולה למאבק בגזענות בכנסת
.....

לבעיית ה"גזענות" בחברה הישראלית

פרופסור אליעזר שביד

...

החברה הישראלית מפולגת בחתכים רבים: לאומיים, דתיים-חילוניים, מעמדיים ועדתיים. נוצרו בה על רקע זה ניגודי אינטרסים כלכליים, חברתיים, מגדריים, פוליטיים ותרבותיים. הם מובנים זה על זה והקיצוניים ביותר הם ניגודי האינטרסים הזהותיים, שהם ממהותם קנאיים, מוקצנים, הרי שנאה ומחוללי אלימות רצחנית. התנגשות של אינטרסים זהותיים מולידה גם שנאה ואלימות גזענית. אבל זוהי רק אחת מצורות ההתגבשות האידאולוגית שלה, וכשמדובר בחברה הישראלית היא בשום פנים ואופן לא הגורם העיקרי. אינני בא לגונן על אף אחת מתופעות השנאה האלימה בחברה הישראלית. לגבי כולן יש לנקוט גישה ביקורתית ולהשתמש בכל הכלים שבידינו כדי לרסן ולמנוע אותן עד כמה שהדבר אפשרי.

אך גם כאן, ברצוני להזהיר מפני אופטימיזם אידאליסטי רדיקלי, השואף לעקור שנאות כאלה משורשן: עקירה כזאת אינה אפשרית. היא מנוגדת לטבעו היצרי של האדם, של כל אדם, כולל האידאליסטים המקצינים המבטאים אותו במאמציהם לעקור אותו מלב זולתם. שנאה היא רגש קיומי. היא מתעוררת בכל אדם כשהוא עומד מול איום על חייו, על זהותו ועל אושרו. מחנכים צריכים, אפוא, לדעת שאת השנאה, בייחוד את השנאה מול אויבים אקטיביים או פוטנציאליים, אפשר רק למתן על-ידי איזון, למנוע את פורקנה האלים על-ידי הצבעה, ראשית, על כך שהתגובה האלימה, כשהיא עוברת את גבול המגננה מפני העוינות, אינה פותרת את הבעיה אלא מחמירה אותה, ומפני שהשנאה היא כשלעצמה רגש שלילי המעיד על חולשה והוא פוגע קודם כל באישיותו ובאנושיותו של השונא.

זוהי הגישה הביקורתית הנדרשת מן המחנכים. כדי להגיע אליה צריך לדון בתופעות השנאה האלימה שמנינו לעיל דיון ענייני, בכל אחת לגופה. להגדיר את רקעה, לבחון את הנסבות והמניעים ובעיקר להבחין בין תודעת הזהות הלאומית, הדתית, העדתית-קהילתית והמגדרית, שהן כשלעצמן טבעיות וחיוביות לבין השלכות שליליות שלהן הנובעים מניגודי אינטרסים וסכסוכים פנימיים וחיצוניים. **אני מציע, לאליטות המשפטיות, הפוליטיות ובייחוד החינוכיות קודם כל להימנע**

מן השימוש הסיטונאי, המכליל והסטריאוטיפי במונח "גזענות". אני מבקש לטעון בזה שהשימוש המופרז במונח זה, בהטיותיו השונות, לא רק שאינו מתמודד עם הבעיות לגופן אלא הוא מחריף אותן.

הסיבות בולטות לעין: א. משמעות המונח "גזענות" השתחקה והתעממה. הוא מצביע על דבר מה רע ומגונה, רע ומגונה מאוד מאוד, הכי הכי גרוע. אבל כל דובר וכל שומע מפרשו ככל העולה על רוחו. ב. בתור שכזה הוא פולמוסי: מטיח ומאשים. מכתים, משדר רגשות שליליים, לרוב באלימות מילולית המאתגרת תגובה אלימה כלפי הנאשמים, בייחוד אם הם, בתודעתם העצמית, רחוקים מגזענות ומגדירים את השקפותיהם ועמדותיהם כלאומיות, דתיות, עדתיות ומגדריות ענייניות ולגיטימיות. הם רואים בהאשמה כזאת מתקפה גזענית נגד זהותם העצמית והם חוזרים מיד ומטיחים את אותה אשמה ואתה תגובה אלימה במאשימיהם. התוצאה היא כמובן הפוכה מזו שלכאורה מתכוונים לה: מגבירים את השנאות והאלימות ולא מרסנים אותן. הדברים אמורים בייחוד בתחום הוויכוח הציבורי ובתחום החינוך. אכן מחנך חייב להיזהר מאוד מפני זיהוי טוטאלי של אישיות חניכו עם אידאולוגיות שהם דוגלים בהם, לרוב בהשפעת הוריהם או חברת השווים שלהם, גם אם דעות אלה הן באמת גזעניות. אישיותם של בני אדם היא מורכבת ורב-פנית וזהו הסיכוי שיש למחנך טוב לשנות השקפות שליליות של חניכו. המחנך חייב לזכור שמעבר לאידאולוגיה שחניכו אימץ לעצמו הוא עשוי להיות אדם חיובי מלא סגולות טובות, ממש כשם שאדם שאימץ לעצמו אידאולוגיה שהיא "פוליטיקלי קורקט", ליברלית ונאורה, עלול להיות בפועל בעל אופי שלילי, מרושע, אלים וחורש רע.

מהי גזענות?

במקור היא אידאולוגיה המחלקת את האנושות לגזעים ביולוגיים, מעדיפה את הגזע העצמי כגזע עליון ואת שאר הגזעים כנחותים, תובעת לגזע העצמי העליון שלטון וזכויות ושוללת אותן מכל שאר הגזעים. אינני בא לטעון שאין בחברה הישראלית אידאולוגיות כאלה או שאין הבעת רגשות המשות לכוונן. אולם אני סבור שרק שוליים תנועתיים קיצוניים צרים מאוד מחזיקים באידאולוגיות כאלה, בעוד שרוב התנועות המשפיעות בחברה הישראלית הן לאומיות, דתיות, דתיות-לאומיות, חברתיות, עדתיות, מגדריות ותרבותיות בצרופים שונים. אלו הן כולן כשלעצמן זהויות טבעיות חיוביות. צריך לכבדן ואסור לאיים עליהן ולכן אם רוצים להתמודד עם השלכותיהן השליליות צריך לדון בהן לגופן.

נכון. לאידיאולוגיות הגזעניות יש תשתית פסיכו-ביולוגית. הן מעוגנות בנטייתו העדרית של האדם כבעל-חיים להשתייך לבני מינו הדומים לו ולדחות את השונים ממנו בתכונות בולטות של זהות: הדומה מאותת ידידות וקרבה; השונה מאותת איום וריחוק. הדומה מובן ומסביר פנים, השונה נראה מוזר וחשוד. זהו קודם כל עניין של שייכות לקבוצות שונות. כלומר, יחס מכליל המשרת צורך של התמצאות בתוך סביבה. רק כאשר מגיעים לקרבה אינדיבידואלית של יחיד מול יחיד מתגלה המכנה המשותף האנושי המאפשר שיתוף פעולה וידידות ואז ניתן להתגבר על הניכור ולאפסו. לעומת זאת כאשר הופכים את הרתיעה זה מזה, על בסיס השייכות לקבוצים שונים, לאידיאולוגיה, מונעים את ההכרות האישית על בסיס אנושי, לאומי ודתי והופכים את האיום ואת המגננה האלימה למוחלטות. כיוון שמדובר בתגובה יצרית אינסטינקטיבית, המעוגנת בשייכות קבוצתית, ברור שבכל התאגדות קיבוצית על רקע משפחתי, לאומי, דתי, מגדרי וכדומה, עלולה להופיע גם נטייה גזענית וצריך להיזהר מפניה. הלאומיות הופכת ללאומנות, הדתיות לפנאטיות דתית, העדתיות והמגדריות להתנשאות גברית או נשית. אבל בהקשר זה ראוי גם לזכור שזוהי תופעה כללית המתייחסת לכל היחידים, לכל העמים, לכל העדות, לכל הדתות, גם לכל המגדרים. נכון: מנטיות כאלה אצל אחרים סובלות בעיקר קבוצות מיעוט חלשות שאינן יכולות לגונן על עצמן. משום כך נדרשות קבוצות רוב להיות ביקורתיות יותר כלפי עצמן, אבל גם לקבוצות המיעוט כדאי וראוי לזכור שהנטייה הגזענית קיימת בהן ושאלו היו רוב ספק אם היו מתנהגות טוב יותר אל קבוצות המיעוט בסביבתן. מידה של ביקורת עצמית נדרשת גם מהן במאבקן הצודק כדי שלא יפתחו גזענות נגד גזענות. את האזהרה הזאת צריך להשמיע גם לאליטות המתקדמות, הנוטות מאוד להתנשאות על רקע היותן בעיני עצמן אינטליגנטיות ונאורות. משהו מן הנטיות הגזעניות, שבהן הן מאשימות את זולתן, עלולות לצוץ בלי משים מתוך הטקסטים הנאורים אך המתלהמים שלהן, כפי שנוכחנו בימים אלה כמה וכמה פעמים, ואז מתברר למרבה הצער שמעבר לאינטליגנציה ולנאורות פועלים אינטרסים מעמדיים ופוליטיים, בייחוד של האליטות האקדמיות.

מהו מקורו של השיח הגזעני?

אני מזהה בעיקר את המערכת המשפטית. אך היא מעוגנת באידיאולוגיה הניאו-ליברלית שכוננה את כלכלת השוק החופשי, החותרת לגלובליזציה. מתוך יומרת הקדמה והנאורות נוטה אידיאולוגיה זו להציג את עצמה כהמשך המעודכן והמשוכלל

של הליברליזם ההומניסטי מן התקופה שקדמה למלחמת העולם השנייה. אולם זוהי טענה כוזבת בעליל. הליברליזם ההומניסטי המקורי היה אידיאליסטי, לאומי, מקדים את טובת הכלל לטובת הפרט ומבוסס על אתיקה של זכויות מוגבלות על-ידי חובות וחובות על-ידי זכויות. כלומר על אתיקה של אחריות הכלל ליחידיו ואחריות היחידים לזולת ולכלל. לעומת זאת הניאו-ליברליזם של זמננו הוא מטריאליסטי, על-לאומי ומפריט, כלומר, בעצם אנטי לאומי ואנטי-דתי. הוא מקדים את טובת הפרט האנוכי-תחרותי לטובת הכלל. כלומר, רואה את טובת הפרט במובנה האנוכי-החומרני כאמת המידה היחידה למדידת טובת הכלל. על רקע זה התיאוריה הניאו-ליברלית דוגלת בזכויות המוגבלות רק על-ידי הכרחים כלכליים ופוליטיים, ומבטלת למעשה את מושג החובה ואת האתיקה של האחריות ההדדית ואהבת הרע. היא ממירה את האתיקה הזאת בשוויון משפטי פורמלי לפני החוק, הקובע את גבולות המותר והאסור במערכת היחסים התחרותית. זוהי מערכת כפייתית מובהקת. היא מגדירה את החירות כתחרותיות חופשית על מטרת חיים אחידה: עושר, הנאות וסטאטוס עוצמתי וסותרת בזה בפועל כל אידיאל חיים אחר, רוחני, לאומי, דתי, או תרבותי. לפי האידיאולוגיה הניאו ליברלית הנשענת כביכול על מדע אובייקטיבי וטכנולוגיה יעילה, מותר להגשים השקפות עולם מכל הסוגים הללו רק ברשות הפרט מפני שאלו השקפות עולם "סובייקטיביות" בעוד שברשות הכלל צריכים לשלוט רק הערכים הרציונליים האובייקטיביים כביכול הנשענים על מדע: יעילות, רווחיות, חרות במובן של תחרותיות, אושר במובן של ספוק צרכים והנאות. אכן, מהבניית הגישה הזאת בתאוריה של ה"חברה הרב תרבותית" מעוגנת גם ההכתמה של כל השקפת עולם אחרת, לאומית, דתית, מסורתית ותרבותית, המבוססת על זהות קיבוצית והשואפת להגשמה עצמית כאידאל מוסרי מחייב, כ"גזענות": הלאומיות באשר היא לאומיות היא גזענית, הדת באשר היא דת היא גזענית וכן הלאה. האליטות המגדירות את עצמן כליברליות מכחישות בדרך זו את העובדה הגלויה לעין: באיומן על הזהויות הלאומיות, הדתיות, העדתיות והמסורתיות הן מאתגרות את התגובות הלאומניות, הפונדמנטליות והגזעניות שנגדן הן נלחמות. וכמובן, התגובה האגרסיבית המופרזת חוזרת ומאתגרת את העמדות של האליטות הליברליות וגם הן נטענות בקנאות לווהטת.

עומק הכשלים הנובעים מכאן הוא רב מאוד. האידיאולוגיה של כלכלת השוק החופשי הניאו-ליברלי אכן מייצגת אינטרסים כלכליים אדירים, לאומיים ובייחוד בינלאומיים, אולם היא כופה את עצמה על מציאות אנושית-טבעית מנוגדת לה

ומבחינת מדינת ישראל היא סותרת את הרציונל הלאומי והתרבותי של קיומה. האדם הוא, כפי שקבע אריסטו, יצור חברתי מטבעו. בתור שכזה הוא לאומי ודתי מטבעו, וכשמדובר במדינת ישראל: היא קמה כמדינת הלאום של העם היהודי על תשתית תרבותו הלאומית הקשורה קשר הדוק לתורת משה ומכלול ערכיה. ולתשתית של חברה משפחתית-קהילתית מסורתית, היא עדיין ברובה המכריע כזאת אף על-פי שכלכלת השוק החופשי, והאתוס האנוכי שלה, הצליחה להרוס חלק ניכר של תשתיותיה המשפחתיות, הקהילתיות והלאומיות, והיא יכולה להתקיים בעתיד אך ורק כמדינת לאום יהודית הן מבחינת היותה מדינת כל העם היהודי והן מבחינת זיקתה לתרבותה הייחודית. זהו הרקע למלחמה הקנאית המתנהלת נגדה. תזכורת: המלחמה שהפלשתינאים מנהלים נגד מדינת ישראל היא מלחמה לאומית ודתית וגם ערביי ישראל תובעים בתוכה מעמד לאומי-דתי עצמאי ולא רק שוויון זכויות אזרחי. פרוש הדבר ששלום בין מדינת ישראל לפלשתינאים ופתרון המתחים בין היהודים לערבים במדינת ישראל יכול להתבסס אך ורק על הסכמה בין שני הלאומים, הדתות והחברות הקהילתיות המסורתיות בעוד שהשתלבותה של ישראל בכלכלת השוק החופשי בעל הבסיס הנאו-ליברלי כופה על מדינת ישראל דוקטרינות משפטיות ופוליטיות שסותרות את זהותה הלאומית, התרבותית-מסורתית ומכשילות אותה במלחמת הקיום שבה היא נתונה. אדגים רק היבט אחד, אם כי מרכזי, של הבעיה: הפלשתינאים מנהלים נגד ישראל מלחמת טרור לאומית-דתית. כלומר, מלחמה בין שני קיבוצים לאומיים ולא רק בין צבאות המייצגים תאגידים כלכליים מופרטים. מבחינה זו כל יהודי באשר הוא יהודי מוגדר על-ידי הפלשתינאים כאויב שיש להורגו ללא אבחנה בין אזרח ללוחם. במקביל הפלשתינאים אינם מהססים להשתמש באזרחיהם, גם בילדים, כמכשירים במלחמתם והאזרחים אכן משתפים פעולה ברצון, בעוד שישראל נדרשת לנהל מלחמה בין צבאות על-פי דיני מלחמה שהערבים אינם מכבדים מכל וכל. זהו תנאי ששום צבא לאומי לא יוכל לעמוד בו גם אם יתאמץ מאוד. בייחוד כשמדובר באמצעי לוחמה מודרניים המייצגים באמת את רמת הקדמה המדעית והטכנולוגית שהאנושות הגיעה אליה. בשום אופן לא ניתן למנוע הרג של אזרחים ערביים לא לוחמים כולל ילדים, נשים וזקנים, והם רבים יותר מן האזרחים שהפלשתינאים מצליחים להרוג אף שהם עושים זאת בכוונה. בשום אופן גם אי-אפשר לצפות שחיילים ישראלים, הנתונים בקרב, יתייחסו אל האוכלוסייה הפלשתינאית העוינת אותם, מזדהה עם המלחמה ומשרתת אותה, כ"חפה מפשע" ואת עצמם באשר הם

חיילים כפושעים. אולם זהו מה שהחוק הבינלאומי הנאו-ליברלי תובע מהם ועל רקע זה מוגדרת ישראל בדעת הקהל הבינלאומית כמדינת "אפרטהייד" גזענית, וזהו גם מה שהאליטות המזדהות כנאורות בתוך מדינת ישראל דורשות ממנה ולעתים קרובות הן גם המקור שממנו ניזונה הביקורת הבינלאומית נגד ישראל. התוצאה היא כמובן לא שכנועם של הנאשמים בגזענות אלא התרעמותם המוצדקת והתוצאה היא אחד מגורמי השנאה הפנימית האלימה בין ימין ושמאל שסכנתה למדינת ישראל, לחוסנה הפנימי ולמוסריותה, היא הגדולה ביותר.

הטקסט העומד לרשותי אינו מאפשר לי להתייחס בפרוט לסוגיית האפליה והאלימות כלפי העדה האתיופית, שבה אכן יש סממנים גזעניים מובהקים. צבע העור השונה מעורר חשדנות ודעות קדומות שליליות. אולם לדעתי זו איננה הסבה העיקרית לאפליה ולדחייה האלימה אלא הנסבה המצטרפת. הסבה העיקרית גם היא מעוגנת באתוס התחרותי-האנוכי האגרסיבי של כלכלת השוק החופשי. שכן היא מעוררת מתחים ואיבות על רקע מעמדי ויוצרת יחס דכאני ומפלה לרעה כלפי אוכלוסיות חלשות שחסרות נתוני יסוד לכניסה ולהצלחה בשוק התחרותי והן מנוצלות ומושפלות על רקע זה. השוויון הנאור בפני החוק איננו מועיל על רקע זה אפילו מנקודת ראותה של המשטרה, מפני שבפועל למי שאין כוח כלכלי ופוליטי לממש את זכויותיו בחברתנו הליברלית הנאורה והמתקדמת אין זכויות. וכל זמן שזהו החוק וזהו האתוס החברתי שהוא מעצב יישארו האפליה והאלימות על כנן והן יעמיקו ולא יתרסנו.

העם דורש צדק חברתי

התיקון היסודי של מציאות זו מחייב, אפוא, כמה רפורמות במישור הפוליטי, הכלכלי-חברתי, המשפטי והאתוס הקיבוצי. מדינת ישראל צריכה לחזור לסוציאלי-דמוקרטיה הלאומית-ליברלית של "מגילת העצמאות", לשוויון לא רק לפני החוק, אלא גם לצדק חברתי-כלכלי המבטיח שכל האזרחים יוכלו לממש את זכויותיהם, למשפט האמנה החברתית, המחייב זכויות מוגדרות על-ידי חובות וחובות מוגבלות על-ידי זכויות, ולא רק זכויות מוגבלות על-ידי הכרחים תחרותיים, לקדימות טובת הכלל כבסיס לטובת כל הפרטים ולא להפך, לאתוס של אחריות וערבות הדדית במקום האתוס המנוכר של הוגנות כלפי ה"אחר", למוסר של "ואהבת לרעך כמוך" במקום המוסר המנוכר של התחרותיות ההוגנת, הפותח פתח רחב לשחיתות מעוגנת בערבות הון בשלטון, ולחברה משפחתית-קהילתית המקיימת את

העקרונות המוסריים הללו הלכה למעשה. אולם במישור החינוכי נדרשת, כאמור, השתחררות מהאשמות סטריאוטיפיות מכלילות לשם דיון בקורתי ענייני בכל בעיה בפני עצמה על כל הכרוך בזה מבחינת היחס ללאומיות ולדת, כפי שהצעתי לעיל, וכדי להגיע לכך היא מחייבת בראש וראשונה שהאליטות היריבות מימין ומשמאל יקדימו לביקורתן על זולתן את הביקורת על עצמן.

לא ילכו השניים יחדיו;

דיון על יחסה של ההלכה לאירועי אלימות על רקע גזעני

הרב פרופסור דוד גולינקין

...

בשנים האחרונות אנו עדים לתופעה הולכת וגוברת של התקפות "תג מחיר" שבהן בני נוער דתיים תוקפים ערבים חפים מפשע ומחללים מסגדים כנקמה על מעשי טרור ספציפיים או על החלטות ממשלה לגבי הריסת בתים ויישובים לא חוקיים. בשניים ביולי אשתקד, בתגובה לרצח הנתעב של נפתלי פרנקל, גיל-עד שעאר ואייל יפרח הי"ד, שלושה ישראלים חטפו ורצחו באכזריות את מוחמד אבו חדיר. ממש לאחר קבורת שלושת הנערים, התקיימו הפגנות אלימות בירושלים שבהן נשמעו הקריאות "מוות לערבים"; המשטרה הצילה שמונה ערבים מהתקפת ההמון וארבעים ושבעה יהודים נעצרו. אם כן, כיצד ההלכה והמסורת היהודית עשויים להבהיר בפנינו את ההבנה על תופעות אלו?

במבט ראשון, ניתן לטעון שבהשוואה לאירועים הקשים שאנו חווים במזרח התיכון, אלו הם מקרים זניחים. הסתכלו על סוריה, מצרים, תימן, לוב, עיראק, הגדה המערבית ועזה, ואפילו על ערביי ישראל. בשנים האחרונות נהרגו מאות אלפי מוסלמים על ידי מוסלמים אחרים, מוסלמים רצחו מספר גדול של נוצרים כגון הקופטים במצרים, או בישראל רציחות על רקע כבוד המשפחה מתרחשות חדשות לבקרים בכפרים הערביים. לבסוף, כבר מאה שנה יהודים ישראלים חפים מפשע נרצחים על ידי ערבים אך ורק מחמת היותם יהודים. העם היהודי אף פעם לא מדד מוסר על פי קני המידה של שכנים אכזריים אלא על פי אמות המידה המוסריות הגבוהות שלנו המבוססות על אמונה באלוהים, על התורה ועל ההלכה. הדוגמאות שלנו לחיקוי הן אברהם אבינו, הלל הזקן והרמב"ם. לפיכך, עלינו לשאול מה אומרות ההלכה והמסורת היהודית על אירועים קשים של רצח והתקפות על ערבים חפים מפשע. **והתשובה ברורה לחלוטין: ההלכה והמסורת היהודית מתנגדים בכל תוקף לרצח או להתקפות על לא יהודים חפים מפשע.**

¹ תשובה זאת היא נוסח מורחב של תשובה שפרסמתי בטור שלי באנגלית *Responsa in a Moment* בדצמבר 2011.

הכותב הינו מחשובי חוקרי מחשבת ישראל, הוגה דעות ומחנך. פרופסור אמריטוס למחשבת ישראל באוניברסיטה העברית וחתן פרס ישראל בחקר מחשבת ישראל לשנת תשנ"ד

כרבנים וכמחנכים תפקידנו ללמד את ילדינו שכשם שאנו מצווים להילחם נגד ואף להרוג מחבלים הקמים עלינו לילותנו על סמך ההלכה "הבא להרוג השכם להרגו", כך עלינו לעשות כמיטב יכולתנו להגן על אנשים חפים מפשע. אכן כך מנסה צה"ל לעשות בכל מבצעיו וחיילינו לעתים נהרגים כתוצאה מניסיון לא להזיק לאזרחים חפים מפשע.

רצח של לא יהודים הוא רצח²

כפי שאמרה רחל פרנקל, אמו של נפתלי הי"ד: "אין הבדל בין דם לדם, רצח הוא רצח, יהיו הלאום והגיל אשר יהיו, אין הצדקה, אין סליחה ואין כפרה על רצח כלשהו" (וואלה! חדשות, 2.7.14); "צוואתם [של שלושת הבנים שנרצחו] הייתה של אהבה ושל אנושיות. שפיכת דם נקי היא נגד המוסר והתורה שהם הבסיס של כולנו". (שם, 8.7.14).

איסור רצח נזכר בכמה מקומות בתורה. לפי בראשית ט', ה' ו', וסנהדרין נ"ו, ע"א, איסור שפיכות דמים הוא אחד משבע מצוות בני נח; "לא תרצח" כלול בעשרת הדברות (שמות כ', י"ג); ופסוק בשמות כ"א, י"ד, אוסר רצח בזדון בכוונה תחילה. חז"ל וגדולי הפוסקים מסכימים שאסור ליהודי לרצוח לא יהודי, אבל הם מסבירים את האיסור בדרכים שונות. יש הסוברים שאסור ליהודי לרצוח לא יהודי מכיוון שגם יהודים חייבים בשבע מצוות בני נח (ראו איסי בן עקיבא בקשר לשמות כ"א, י"ד, במכילתא משפטים, פרשה ד', מהדורת הורוביץ-רבין, עמ' 263 יחד עם סנהדרין נ"ט, ע"א). אחרים טוענים שאסור ליהודי לרצוח לא יהודי בגלל האיסור של לא תרצח (ר' אליעזר בן נתן, מגנצא, נפטר 1170, ספר ראב"ן לבבא קמא קי"ג, ע"א, מהדורת שאמלוי, 1926, קצ"ד, ע"ד). לפי הרמב"ם (ספר המצוות, לא תעשה, סימן רפ"ט, אבל ראו למטה) וספר החינוך (מהדורת שעוועל, סימן ל"ד, עמוד צ"א) אסור ליהודי להרוג כל בן אדם, בין יהודי בין גוי. טענה נוספת כי מדובר באיסור דרבנן ("תולדה") המבוסס על עבודה זרה כ"ו, ע"א (ר' אליעזר ממיץ, נפטר 1198, ספר יראים השלם, וילנא, 1892, סימן קע"ה). המכילתא הנ"ל והרמב"ם (הלכות רוצח ב', י"א; הנוסח שם, א', א', השתבש מחמת הצנזורה) אומרים שאסור ליהודי לרצוח לא יהודי, אבל דינו של הרוצח מסור לשמים ולא לבית דין של בשר ודם. ביטוי חזק להתנגדותם של חז"ל לכל רצח מופיע בנוסח המקורי של משנה מפורסמת (סנהדרין

² חלק זה מבוסס על אנציקלופדיה תלמודית, חלק ה', טורים שנ"ה-שנ"ח, ערך "גוי"; הרבנים יצחק שפירא ויוסף אליצור, תורת המלך, שומרון, תש"ע, 17-27; הרב מ"מ כשר, תורה שלמה, חלק י"ז, עמ' 77-78, סעיפים רס"ג-רס"ד; הרב י"ד אייזנשטיין, אוצר ישראל, חלק י', ניו יורק, 1913, עמ' 12-14, ערך רציחה.

ד, ה') כפי שהוא מתועד בכתבי יד וקטעי גניזה (וכפי שהוכיח פרופסור א"א אורבך, תרביץ מ' [תשל"א], עמ' 268-284):

לפיכך נברא אדם יחידי, ללמדך,

שכל המאבד נפש אחת מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא;

וכל המקיים נפש אחת מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא.

נוסחים מאוחרים של משנה זאת הוסיפו "נפש אחת [מישראל]", אבל הנוסח המקורי אינו מבחין בין איבוד נפש של יהודי ולא יהודי.

היחס הכללי ללא יהודים

אכן, בספרות התלמודית יש הרבה אמרות שליליות נגד גויים³. אין זה מפתיע, בהתחשב ברדיפות הרומאים נגד היהודים שנמשכו מאות בשנים, אבל אותה ספרות גם כוללת אמרות רבות כגון אלו:⁴

- "[רבי עקיבא] היה אומר: חביב אדם שנברא בצלם, חיבה יתירה נודעה לו שנברא בצלם, שנאמר (בראשית ט', ו') 'בצלם אלוהים עשה את האדם' (אבות ג', י"ד וראו ב"תוספות יום טוב" על אתר)
- "מעיד אני עלי את השמים ואת הארץ בין גוי ובין ישראל... הכל לפי מעשה שעושה, כך רוח הקודש שורה עליו" (סדר אליהו רבה, פרק י', מהד' איש-שלום, עמ' 48)
- "אמר לו [הקב"ה למשה]: כלום יש משוא פנים בין ישראל בין גוי, בין איש בין אשה, בין עבד בין שפחה, עשה מצווה - שכרה בצידה" (ילקוט שמעוני, בראשית, רמז ע"ו, מהדורת ווארשא, תרל"ח, כ"א, ע"א-ע"ב; הקטע חסר במהדורת מוסד הרב קוק)
- "אפילו גוי ועושה את התורה הרי הוא ככהן גדול" (ספרא, אחרי, פרק י"ג, מהדורת ווייס, פ"ו, ע"ב; והשוו סנהדרין נ"ט, ע"א ומקבילות)

³ ראו הרב אמיל הירש, *The Jewish Encyclopedia*, Vol. V, pp. 616-619, s.v. Gentile; J. Z. Lauterbach, CCAR, 186-233 (1921); *Yearbook* 31 (1921); אנציקלופדיה תלמודית הנ"ל, טורים שס"ג-שס"ד. לכמה רבנים בני זמננו המלמדים שנאת גויים ואפילו רצח גויים במקרים מסוימים ראו נעם ציון, הקנאי - גיבור לאומי או עוכר ישראל, מכון שלום הרטמן, ירושלים, 1996, עמ' 152-155 ובמיוחד את ספר תורת המלך הנ"ל.

⁴ למקורות אלה ואחרים, ראו את שני המאמרים הראשונים בהערה הקודמת; דוד גולניקין, תשובות ועד ההלכה של כנסת הרבנים בישראל ו (תשנ"ה-תשנ"ח), עמ' 289-290; הרב טוביה פרידמן, שם, ב (תשמ"ז), עמ' 45-46; מנחם הירשמן, תורה לכל באי העולם, תל אביב, 1999; הרב דוד בן זיון, אתה בחרתנו, תל אביב, 2012.

- "אם מבקש אדם להיות לוי או להיות כהן אינו יכול... אבל מבקש להיות צדיק, אפילו היה גוי, יכול להיות צדיק" (מדרש תהלים קמ"ו, ז', מהדורת בובר, עמ' 536)
- "אמר לו רבי יהושע... האם יש צדיקים באומות שיש להם חלק לעולם הבא" (תוספתא סנהדרין י"ג, ב', מהדורת צוקר מנדל, עמ' 434)
- "ולא שבט לוי בלבד אלא כל איש ואיש מכל באי עולם אשר נדבו רוחו לעמוד לפני ה' ולשרתו... הרי זה נתקדש קדש קדשים ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם" (רמב"ם, הלכות שמיטה ויובל י"ג, י"ג)
- "נכרי הזריז בשבע מצוות שנצטוו לבני נח, הזהר מטעותן [במסחר], שטעותן אסור ותשיב לו אבידה ואל תזלזלוהו אלא תכבדהו יותר מישראל שאינו עוסק בתורה" (ספר חסידים, מהדורת מרגליות, סימן שנ"ח)
- "כל ישראל יש להם חלק בעולם הבא" - כשהמשנה (סנהדרין י"א, א') בוחרת במילה "ישראל" הכוונה היא למי שעושה מעשה ישראל, לא רק מי שדבק בו שם ישראל. "ואם כן כל צדיק על דרך האמת הוא ישראל" ויש לו חלק לעולם הבא. (עקידת יצחק, שער שישים, ירושלים, תשכ"א, דף ל"ו, ע"ב)

חילול השם

שתי המצוות, קידוש השם וחילול השם, מקורן בספר ויקרא (כ"ב, ל"ב): "ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל אני ה' מקדשכם". פסוק זה פירושו בין השאר שכל מעשה טוב או קדוש שיהודי עושה מקדש את שם השם בעיני יהודים ונוכרים, ואילו כל מעשה רע שיהודי עושה מחלל את שם השם בעיני יהודים ונוכרים. אכן, רעיון זה מופיע במקומות רבים בספרות חז"ל⁵. אותם הקיצונים שכנראה רצחו את מוחמד אבו חדיר ושמבצעים התקפות "תג מחיר" זה שנים רבות בטוחים שהם מקיימים מצווה כלשהי. אבל לאמתו של דבר הם עשו ועושים מעשים נוראים של חילול השם.

⁵ ראו, למשל, תוספתא בבא קמא י"ט"ו, מהד' ליברמן, עמ' 53; ירושלמי בבא קמא ד' ג', ד' ע"ד; בבלי בבא קמא קי"ג ע"א; רמב"ם, הלכות גזילה ואבידה י"א: ג', ה'; שלחן ערוך חושן משפט רס"ו: א'; אנציקלופדיה תלמודית, חלק ט"ו, ערך חילול השם.

מפני דרכי שלום

התלמוד הבבלי (גיטין ס"א, ע"א) מונה שורה של תקנות שחז"ל תיקנו "מפני דרכי שלום", וביניהן "מפרנסים עניי גויים עם עניי ישראל, מבקרים חולי גויים עם חולי ישראל, וקוברים מתי גויים עם מתי ישראל". מקורות מקבילים מצטטים תקנות דומות⁶. מקורות אלה אינם מתייחסים באופן ישיר לנושא שלנו, אבל אין ספק שהשחתת מסגדים, התקפות על ערבים חפים מפשע ורצח נער ערבי חף מפשע מנוגדים לעיקרון התלמודי של "מפני דרכי שלום".

"שעליך שנוי, לחברך לא תעשה"

סיפור מפורסם המתואר בתלמוד הבבלי (שבת ל"א, ע"א) עוסק בגר שבא להלל ואמר לו "גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת". הלל הסכים לגיירו ואמר לו (בארמית): "שעליך שנוי, לחברך לא תעשה, זו היא כל התורה כולה והשאר פירוש, לך למד". במשך 1,900 שנה, מחורבן בית שני ועד המאה העשרים, נרדפו יהודים על ידי נוכרים. כעת, כשיש לנו מדינה ריבונית ואנו מהווים בה את הרוב, עלינו לנהוג לפי העיקרון של הלל: "שעליך שנוי, לחברך לא תעשה" שהוא ראה בו "כל התורה כולה".

גר תושב

בתורה יש מצוות רבות המתייחסות ל"גר תושב"⁷. אף על פי שקיימת מחלוקת בין הפוסקים האם מצוות אלו חלות על נוכרים הגרים במדינת ישראל היום, הרוח של מצוות אלו דורשת מאתנו להתייחס לכל הנוכרים בארץ ישראל בכבוד: "ואהבת לו [=לגר] כמוך כי גרים הייתם בארץ מצרים" (ויקרא י"ט, ל"ג-ל"ד).

המעמד ההלכתי של מדינת ישראל

התוקפים "בשם תורת ישראל" סבורים שהם פועלים על פי ההלכה שגוברת על חוקי המדינה ועל החלטות ממשלה. הם טועים. כפי שהסברתי במקום אחר (תשובות ועד ההלכה של כנסת הרבנים בישראל ו' [תשנ"ה-תשנ"ח], עמ' 316-315), המוסדות הדמוקרטיים של מדינת ישראל אינם דבר שיש "לסבול" אותם,

⁶ ראו משנה גיטין ה' ח"ט; תוספתא גיטין ג' י"ג-י"ד, מהד' ליברמן, עמ' 259; ירושלמי גיטין ה' ט', מ"ז ע"ג ומקבילות; אנציקלופדיה תלמודית, חלק ה', ערך גוי, טורים שני-ז-שנ"ח וכן חלק ז', ערך דרכי שלום.

⁷ ראו דוד גולינקין, *Insight Israel: Jerusalem*, 2003, pp. 85-89; הרב טוביה פרידמן, תשובות ועד ההלכה הנ"ל, עמ' 49-50; אנציקלופדיה תלמודית, חלק ו', טורים רפ"ט-ש"ד, ערך גר תושב.

שהוא מחוץ לתחום ההלכה. אדרבה, הם חלק אינטגרלי של ההלכה. יש שלוש הוכחות לטענה זו:

ראשית, האמורא שמואל שחי בבבל במאה השלישית טבע את המטבע ההלכתי "דינא דמלכותא דינא" (נדרים כ"ח, ע"א, ומקבילות), שפירושו שיהודים חייבים לשמור את חוקי המדינה שבה הם יושבים. אבל הרבה פוסקים סברו שמושג זה חל גם על מדינה יהודית. אם כן, ההלכה מחייבת יהודים לשמור על החוקים החילוניים, כביכול, של מדינת ישראל.

שנית, במשך כמעט אלפיים שנה, כל "קהל" יהודי היה מתנהל באופן דמוקרטי על סמך סוגיה תלמודית (בבא בתרא ח', ע"ב). מדינת ישראל היא הגרסא המודרנית של ה"קהל" ויש להתייחס למוסדותיה הדמוקרטיים באותה מידה של כבוד וסמכות שהיו ל"קהל" בתקופת התלמוד ובימי הביניים.

שלישית, הרבנים אברהם יצחק הכהן קוק, שאול ישראלי וחיים דוד הלוי, שלושה מגדולי הציונות הדתית במאה העשרים, הסבירו שבימינו, מכיוון שאין מלך יהודי, ממשלת ישראל ומנהיגיה ירשו את מקומו של המלך ויש לציית להם בהתאם (שו"ת משפט כהן, סימן קמ"ד, עמ' של"ז-של"ח; עמוד הימיני, שער א', סימנים ז', ט'; עשה לך רב, חלק ז', סימן ס"ח).

נקמה⁸

ברור הדבר שהרבה מן המעשים שתוארו בשאלה לעיל היו מעשי נקמה. ושמה נקמה היא תגובה טבעית לרצח?

המילה נקם או נקמה מופיעה 44 פעם במקרא. יש פסוקים המדברים על נקמה אנושית (ראו שופטים ט"ז, כ"ח; תהלים י"ח, מ"ח; שמואל ב' כ"ב, מ"ח; תהלים קמ"ט, ז'), אבל ברוב המקרים התנ"ך מדבר על נקמה שנעשתה או שתיעשה על ידי ה' ולא על ידי בני אדם. לדוגמא:

"והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם-ברית" (ויקרא כ"ו, כ"ה), "ונקיתי דמם לא-נקיתי" (יואל ד', כ"א) או "אל נקמות ה', אל נקמות הופיע" (תהלים צ"ד, א'; והשוו ברכות ל"ג, ע"א).

⁸ למקורות על נקמה ראו הרב י"ד אייזנשטיין, אוצר ישראל הנ"ל, חלק ז', עמ' 110-111; אברהם אבן שושן, קונקורדנציה החדשה, ירושלים, 1986, עמ' 780; Joseph Baron, *A Treasury of Jewish Quotations*, New York, 1956, p. 529; *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 16, cols. 93-94.

ובאשר לבני אדם, המקרא מורה להם לא לנקום: "לא תקום ולא תטור את בני עמך" (ויקרא י"ט, י"ח). כלומר, אסור ליהודי אחד לנקום ביהודי שני. אכן, זאת הסיבה שהתורה הורתה להקים ערי מקלט, כדי למנוע מגואל הדם לרצוח את מי שרצח את קרובו "בבלי דעת" (שמות כ"א, י"ג; במדבר ל"ה, כ"ב-כ"ח; דברים י"ט, א'-י). "אל תאמר: כאשר עשה לי כן אעשה לו, אשיב לאיש כפעלו" (משלי כ"ד, כ"ט). בניגוד לספר ויקרא, זהו חלק מספרות החכמה המיועדת לכל באי עולם ולא רק לעם ישראל.

אכן, המדרש אומר שעדיף להשאיר חמה ונקמה לה: "רבי [יהודה הנשיא] אמר: בשר ודם חמה כובשתו, אבל הקב"ה כובש את החמה - 'נוקם ה' ובעל חמה' (נחום א', ב')." (בראשית רבה מ"ט, ח', מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 508).

חז"ל הבינו היטב שנקמה גם הורסת את הנוקם: "אמר רב פפא: היינו דאמריאינשי-- דפרעקיניה מחריב ביתיה". זהו שאומרים בפתגם עממי - מי שנוקם, מחריב את ביתו. (סנהדרין ק"ב, ע"ב). "כתיב: 'לא תקום ולא תטור את בני עמך' - היך עבידא? הוה מקטע קופד ומחת סכינאלידו, תחזור ותמחי לידיה?!" כלומר, למה הדבר דומה? למי שחותך בשר ובטעות חותך את ידו השנייה; האם תחזור היד השנייה ותחתוך את ידו הראשונה? (ירושלמי נדרים ט', ג', מ"א, ע"ג)

סיכום

מסקירה קצרה זו עולה מסקנה חד משמעית: יהודים "דתיים" שתוקפים מסגדים וערבים חפים מפשע ואף רוצחים נער ערבי חף מפשע עוברים על כל ההלכות והמקורות הנ"ל. המשטרה, צה"ל והממשלה חייבים לנהוג ביד קשה ומהירה נגד התופעות האלו והציבור הדתי חייב לעשות חשבון נפש ולשנות את החינוך הניתן לאותם בני הנוער, "ויפה שעה אחת קודם".

העשורים האחרונים התאפיינו בהקצנה של השיח הפוליטי ועלייה של המתח בין מחנה הימין למחנה השמאל. אחד מקווי השבר העיקריים בין המחנות נוגע לזהות היהודית, ולדרכי הפרשנות של כל מחנה אותה, ואת הקשר שלה למשטר הדמוקרטי. כדי להבין מה קושר בין ההתקפות מימין על מערכת המשפט, התגברותו של השיח המבקש הכרה בהיות מדינת ישראל "מדינה יהודית", הפקפוק ב"יהדותם" של ישראלים בעלי השקפה שמאלית, בהתעצמות הביטויים הגזעניים והאלימים כלפי אזרחי ישראל הערבים והברית הפוליטית בין ברוך מרזל הכהניסט לאלי ישי מש"ס צריך להבחין בהחלפתו של שיח אזרחי בשיח אתנוצנטרי בישראל.

זה כשני עשורים עולה וגובר גל של אתנוצנטריזם יהודי, התופס, כנרטיב קולקטיבי, את מקומו של סיפּר־העל שהעניקה הציונות המדינית החילונית לאזרחי מדינת ישראל היהודים בעשורים הראשונים לקיום המדינה. הציונות המדינית הקלאסית, כאתוס מכונן ומארגן, ביקשה להחליף את "היהודי הגלותי" ב"יהודי חדש": ציוני, לאומי, חילוני, סוציאליסטי ודמוקרטי. בעקבות תהליכים חברתיים וכלכליים שונים החלה הציונות, בשנות ה-70, לאבד מכוחה וחדלה למעשה להתקיים ככוח אידיאולוגי מרכזי. במקומה עלו כוחות חברתיים שונים ומגוונים, וביניהם תופס האתנוצנטריזם היהודי - דהיינו, תפיסת הישראליות כעמיות יהודית המעוגנת בנרטיב מיתו־מסורתי, והפגנת "יהדות" זו באמצעות פטריויטיזם לאומני נלהב - מקום בולט.

כוחו של האתנוצנטריזם אינו רק בפשטותו. כמובן, כדי להשתייך לאתנוס היהודי אין צורך ביותר מאשר לצאת מהרחם הנכון. אין צורך לא בלימוד, לא באימוץ עקרונות אתיים ולא בקיום מצוות. ואולם, הקלות הזאת אין בה די כדי להקנות לתבנית הזהות האתנית את התנופה שיש לה. זו נובעת מהעובדה, שהמעבר לאתנוצנטריזם יהודי מאפשר לפרט להתמודד טוב יותר, קיומית ומצפונית, עם התנאים הנוכחיים במדינת ישראל.

לציונות המדינית היה ממד אתני, כמובן, אבל היה בה גם חזון מובהק שביסודו השאיפה להקים חברת מופת, שתעמוד בסטנדרטים בסיסיים של ליברליזם ודמוקרטיה, שוויון וחירות. גם כשהתקשתה לעמוד בהם נותרה היומרה על כנה, ויומרה היא דבר חשוב, משום שהיא ניצבת כמגדלור המחייב את המחזיקים בה ליישר את מעשיהם לפיה, וזאת כדי למנוע מצב של ניכור עצמי, חוסר יושרה וצביעות.

לחלופין, יכולים המחזיקים ביומרה לוותר עליה באמצעות אימוצו של אתוס אחר, למשל, הלאומיות האתנית היהודית. בעוד שעל פי הציונות המדינית, כפי שהתגבשה על ידי מקימי המדינה, הישות הפוליטית הישראלית תורכב באופן אידיאלי מאזרחים שווי זכויות, על פי הלאומיות האתנית, יחידת הבניין הבסיסית של המדינה היא לא האזרח, אלא היהודי.

הלאומיות האתנית לא נשענת על אתוס אזרחי־רפובליקאי, אלא על מקורות מיתיים וראשוניים־לכאורה של זהות אתנית. הישראלי אינו סובייקט משפטי שמקבל את זכויותיו מכוח המשטר הדמוקרטי, המעוגן במסגרת הערכית של הליברליזם וההומניזם האוניברסאלי. למעשה, דיבורים שכאלה על זכויות ודין בינלאומי נתפשים כמוסכמה טכנית, הסדר ביורוקראטי זר, שטחי וארעי שמחוויר אל מול ההשתייכות לאורגניזם הלאומי.

כפי שראש ממשלת ישראל איננו עוד בא כוחם של אזרחי המדינה, אלא נציגו של עם ישראל לדורותיו, הישראלי הוא כעת קודם כל יהודי, ורק לאחר מכן אזרח. למעשה, הוא אינו אלא חוליה נוספת בשרשרת המיתולוגית של "עם ישראל לדורותיו", ועל בסיס זה נקבעים מעמדו וזכויותיו. מתוך כך מובן, שאזרח ישראלי שאינו יהודי אינו שווה זכויות.

במצב הנוכחי, שבו ראש הממשלה מבטיח לאזרחי ישראל עתיד של סכסוך נצחי, של דיכוי תמידי של מיליוני פלסטינים, לנסיגה אל האתנוצנטריזם הלאומי כסיפּר־על יש יתרון ברור: היא שמה קץ ליומרה לכינון חברה צודקת, דמוקרטית ושוויונית, ונותנת לגיטימציה (מיתית ומוסרית) לחיים על החרב ולאפליה.

רק אתוס שבבסיסו הסיפור של עם ישראל הנרדף והנשחט, שחוזר בחסדי שמים לארצו ומצווה על ידי האל ועל ידי מצפונו הלאומי לכבוש את "נחלת אבותיו" ולהחזיק בה בכל מחיר, רק תפישה שבה הסכסוך הנצחי בינינו לבין הפלסטינים הוא גם גורל וגם יעוד - יכולה לאפשר לחיים פה היום להצדיק לפני עצמם את

התנהלותם ואת התנהלות המדינה, להעניק למעשיהם ולמעשי המדינה משמעות ולגיטימציה.

קריסתה של הישראליות אל יסודותיה הקמאיים, וראיית הסכסוך עם הפלסטינים דרך משקפיים מיתיים, אינן על כן דרכם של הגזענים והבורים. חשוב להבין, שבמצב הנוכחי הראייה הזאת תהפוך להיות בחירתם של אנשים רגישים ובעלי מצפון. באמצעותה יוכלו להצדיק את חייהם במצב של מלחמה תמידית ומעשי עוול ללא תאריך תפוגה.

אל מול הגל האתנוצנטרי הזה לא מספיק רק לחזק את יסודות הדמוקרטיה. צריך גם לרפא את השבר שמבדיל בינה לבין היהדות. האתנוצנטריזם מתבסס על ההנחה שלאומיות יהודית יכולה להיות לא-דמוקרטית מבלי לבגוד במהותה. זה אינו נכון. מדינת לאום יהודית רודנית תהיה לא רק אסון מדמם, אלא אנטי-יהודית מבחינת אופייה. התרבות שהביאה לעולם את המחלוקת לשם שמיים ואת תרבות הפולמוס לא תוכל להתקיים בתנאי דיקטטורה. היא תאבד עצמה לדעת. מי שמבין זאת יודע גם שדווקא את יסודות הסובלנות והפלורליזם אפשר וצריך למצוא מתוך המסורת היהודית. עלינו לטפח יהדות דמוקרטית עשירה ואותנטית. כך, רק כך, נוכל לשמור גם על הדמוקרטיה וגם על זהותנו כיהודים.

איך הפכה התנועה האסלאמית ל"התאחדות בלתי מותרת" בישראל?

ד"ר נוהאד עלי

...

בשנים האחרונות נמצא מפלס הגזענות וההסתה בקו עלייה. את זה אנו רואים ושומעים בתקשורת, ברשתות החברתיות, בטוקבקים לכתבות ובשיח הציבורי. שכיחות ההסתה בתקשורת וההתנהגות הגזענית יצרו דימוי של לגיטימציה לתופעה. שיח זה לא התחיל בראש הממשלה ובשריו במערכת הבחירות האחרונות, אולם, האמירות של ראש הממשלה היו נקודת שיא בהכשרת שיח זה. אכן, לאחרונה, אנו עדים לגידול מדאיג בגילויי הגזענות וההסתה לגזענות בחברה הישראלית על כל מרכיביה, והוא גורם להחרפת המתחים בין קהילות, מאגרים וקבוצות אוכלוסייה שונות. מבחינה משפטית, עבירת ההסתה לגזענות קבועה בסעיף 144 לחוק העונשין. החוק קובע כי גזענות הינה "כל גילוי של רדיפה, השפלה, ביזוי, גילוי איבה, עוינות או אלימות, או גרימת מדנים כלפי ציבור או חלקים של האוכלוסייה, והכל בשל צבע או השתייכות לגזע או למוצא לאומי-אתני".

במאמר לא משפטי זה נבקש לטעון כי הוצאתה של התנועה האסלאמית אל מחוץ לחוק הינה פרי של הסתה של פוליטיקאים ואנשי ציבור ולחץ של חלקים מהציבור על קובעי המדיניות בישראל, ולא תוצאה של מעשים או הסתה של התנועה או חתירתה תחת בשחון המדינה.

ההכרזה על התנועה האסלאמית כהתאחדות בלתי מותרת

בתאריך 17.11.2015 ובצעד מתוזמן היטב ובסמיכות למתקפת הטרור נגד יעדים אזרחיים בצרפת, הכריז הקבינט המדיני-ביטחוני הישראלי על הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית כ"התאחדות בלתי מותרת". כך גיבה ראש הממשלה בנימין נתניהו את ההחלטה מיד לאחר פרסומה: "דמוקרטיה חייבת להגן על עצמה, היא חייבת להתגונן מפני מי שחותר תחתיה. הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית בישראל חותר נגד המדינה. הוא מסית לאלימות נגד אזרחים חפים מפשע, הוא

מקיים קשרים הדוקים עם ארגון הטרור "חמאס" והוא חותר תחת המדינה במטרה להקים במקומה ח'ליפות אסלאמית".

בהמשך להחלטה, חתם שר הביטחון משה יעלון על ההכרזה בהתאם לסמכותו לפי תקנות ההגנה לשעת חירום. החלטת שר הביטחון נסמכת על תקנות ההגנה לשעת חירום - חקיקה מנדטורית שאינה מתאימה למשטר שמתהדר בדמוקרטיה. חקיקה מנדטורית זו מעניקה לרשויות המדינה ובמיוחד לגופי הביטחון סמכויות מרחיקות לכת.

הוצאת התנועה האסלאמית אל מחוץ לחוק: התפתחות כרונולוגית

במשך שנים עמדו על סדר היום של השלטונות יוזמות פוליטיקאים להוציא את הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית מחוץ לחוק, אך הוחלט שלא לעשות כן בשל התנגדות נחרצת של שירותי הביטחון הכללי, השב"כ (סמוחה, 2013; 2015). עובדתית, מדינת ישראל החלה בתהליך של סגירת מוסדות והחרמת רכוש של עמותות המשתייכות לתנועה האסלאמית ולחשוב על הוצאתה אל מחוץ לחוק כבר בשנת 1996. ממש בסמיכות לפילוגה של התנועה האסלאמית לשני פלגים, פלג דרומי בראשותו של השייח' המייסד עבדאללה נימר דרויש והצפוני בראשותו של השייח' ראיד צלאח (עלי, 2013). התהליך שהגיע לשיאו בבוקר ה-17.11.2015 הוא בפועל בן עשרים שנה.

זהו אחד מהצמתים המרכזיים והמשמעותיים בהתפתחות הפוליטית של הציבור הערבי. השאלה המרכזית כאן היא: האם הכרזה זו תהווה נקודת מפנה בהתפתחותה של המערכת הפוליטית הערבית ובמיוחד ביחסיה עם המדינה? האם יחל כדור שלג בתגובות הציבור הערבי? האם תגובה מדודה של הערבים תדרבן את המערכת הפוליטית בישראל להמשיך בתהליך זה ולהחילו על תנועות וארגונים ערביים ואסלאמיים נוספים? האם יסתיים תהליך ההסתה נגד הציבור הערבי או שהצלחת ההסתה נגד התנועה האסלאמית תהפוך את הקבינט המדיני-ביטחוני ללחיץ יותר להסתת הציבור נגד תנועות אחרות בישראל?

בשנת 1996 פשטו כוחות הביטחון הישראליים על עמותת הסיוע ההומניטארי בנצרת והחרימו את כספי התרומות שלה. מאוחר יותר, הוצאה העמותה אל מחוץ לחוק. בשנת 2002 פשטו כוחות הביטחון על משרדיה של עמותת ההצלה האסלאמית. גם אז החרימו מסמכים וכספים והיא הוצאה אל מחוץ לחוק. הפשיטה, ההחרמה וההוצאה אל מחוץ לחוק נעשו בשל חשדות לעבירה בגין קבלת כספים

מגורמים עוינים והעברתם לגורמים עוינים. חשד זה לא הוכח בבית משפט, אך היתה בו רצייה חברתית ופוליטית להסתה נגד התנועה האסלאמית. בשנת 2003 עצרה משטרת ישראל את ראשי הפלג הצפוני של התנועה בחשד לסיוע לתנועת "חמאס". מרבית העצורים שוחררו מיד, אולם אחדים מן המנהיגים נשאו במעצר ושוחררו רק ב-2005, לאחר חתימת עסקת טיעון שלא כללה עבירות ביטחוניות. אירועים אלה ואחרים נדונו בהרחבה בתקשורת ובקרב מקבלי ההחלטות בישראל, ובעקבותיהם עלו קולות ההסתה שקראו להוציא את התנועה האסלאמית אל מחוץ לחוק.

ניסיונות הוצאת התנועה אל מחוץ לחוק

כאמור, התנועה האסלאמית נמצאת על הכוונת של השלטונות וזרועות הביטחון בישראל כמעט עשרים שנה. כבר בשנות התשעים של המאה העשרים קראו אנשי ציבור ופוליטיקאים לממשלה להוציא את התנועה האסלאמית אל מחוץ לחוק. כך לדוגמה, גדעון עזרא המנוח, שכיהן בעבר כסגן ראש השב"כ, קרא מספר פעמים להוציא את התנועה האסלאמית, על שני פלגיה, אל מחוץ לחוק. בראיון לתוכנית "ערב חדש" בערוץ הראשון טען עזרא ש"התנועה האסלאמית היא תנועה קיצונית מאוד שיש לסגור את כל מוסדותיה, כולל את הביטאון שלה 'צות אל-חק ואל-חורייה' ואת מכללת אל-דעוה באום אל-פחם, ויש לעקוב ולהגביר את הפיקוח על כל מה שקורה במסגדים" (ערוץ 1, 22.9.1999). חבר הכנסת דאז, וכיום השר, ישראל כץ מהליכוד התראיין לחדשות הבוקר בערוץ 1 של הטלוויזיה הישראלית והרחיק לכת כשכינה את התנועה האסלאמית "תנועה נאצית שיש להשמידה" (ערוץ 1, 22.9.1999). זאת לא היתה ההסתה הראשונה של חבר הכנסת ישראל כץ נגד התנועה האסלאמית. אך כינויה תנועה נאצית היא הסתה חסרת תקדים.

בשנת 2002 דווח בתקשורת על פיגוע שבו השתתף מפגע שנחשד בהשתייכות לתנועה האסלאמית. כמוכן, ראשי התנועה האסלאמית הכחישו כל קשר לאיש. אך בעקבות הפיגוע המליצו חלק מזרועות הביטחון לפני ראש הממשלה דאז אהוד ברק להוציא את התנועה האסלאמית אל מחוץ לחוק. הדברים באו לידי ביטוי בהתייעצות בלשכת היועץ המשפטי לממשלה על הוצאת התנועה אל מחוץ לחוק (הארץ, 2.10.2002; ידיעות אחרונות, 4.10.2002); בהוצאת צו לסגירת ביטאון התנועה צות אל-חק ואל-חורייה על-ידי שר הפנים לשעבר אלי ישי בשל היותה "סכנה לשלום הציבור" (הארץ, 23.12.2002); ובזימון ראשי התנועה ותומכיה לחקירות המשטרה

והשב"כ (הארץ, 31.12.02). פעילות הממשלה הגיעה לשיאה בתאריך ה-13.5.2003, בפשיטת כוחות הביטחון על משרדי התנועה האסלאמית באום אל-פחם, החרמת ציוד רב ועצירת עשרות ממנהיגי התנועה ותומכיה, וזאת לאחר גל הסתה נגדה מאנשי ציבור, מפוליטיקאים וגם מהציבור עצמו (מעריב, 14.5.2003; הארץ, 14.5.2003; ידיעות אחרונות, 14.5.2003). מספר ימים לאחר מכן, שוחררו רבים מהעצורים ורק חמישה מהם נותרו במעצר, ביניהם שייח' ראיד סלאח, מנהיג התנועה, וד"ר סולימאן אג'בריה, ראש העיר אום אל-פחם (עלי, 2006).

גם בשנת 2007 הציע חבר הכנסת וכבר השר ישראל כץ: "להוציא התנועה האסלאמית מחוץ לחוק", להכריז על התנועה האסלאמית כ"התאגדות בלתי חוקית" ולאסור על אנשיה להתמודד בבחירות מקומיות וארציות (הארץ, 19.2.2007). כץ אמר: "התנועה האסלאמית היא תנועה קיצונית עם מנהיג גזען ואנטישמי, שמזה שנים ליבה את אש השנאה כלפי העם היהודי". גם זו הסתה שלוחת רסן נגד ראש התנועה.

בשנת 2010 הגישו חברי הכנסת אריה אלדד ומיכאל בן-ארי הצעת חוק שמטרתה "להפוך את התנועה האסלאמית ללא חוקית". על פי הצעת החוק, "ארגון הפוגע בריבונות המדינה ייחשב לארגון טרור" (מעריב, 23.1.2010).

בשנת 2011 הגיש ח"כ אופיר אקוניס לוועדת השרים לענייני חקיקה הצעת חוק שמטרתה "להוציא את התנועה האסלאמית מחוץ לחוק" (הארץ, 29.6.2011).

גם בשנת 2014 אמר ראש הממשלה בנימין נתניהו בישיבת הממשלה כי "יש להוציא את הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית בראשות השייח' ראיד סלאח מחוץ לחוק, כפי שנעשה עם תנועת הימין הקיצוני כ"ך, עליה הכריזה הממשלה ב-1994 כארגון טרור" (הארץ, 25.5.2014).

וכאמור, ב-17.11.2015 הכריז הקבינט המדיני בטחוני על התנועה האסלאמית להתארגנות בלתי מותרת ובפועל הוציאה אל מחוץ לחוק.

תפקידה של התנועה האסלאמית בגל האלימות הנוכחי

מלל רב נכתב על התנועה האסלאמית ועל תפקידה לכאורה בגל האלימות האחרון שבאוקטובר 2015 החל לשטוף את האזור ועלול להצית מלחמה דתית. אנשי ביטחון, פוליטיקאים, אנשי מדיה ופובליציסטים רבים הציבו את התנועה האסלאמית בחוד החנית של האירועים וייחסו לה תפקיד מרכזי בהסתה נגד

המדינה, ראשיה ומוסדותיה. ראש הממשלה בנימין נתניהו ערך מסיבת עיתונאים ב-9.10.2015 שבה הצהיר בפעם המי יודע כמה שבכוונתו להוציא את התנועה האסלאמית אל מחוץ לחוק. בדבריו הדגיש נתניהו כי אחריות רבה להסלמה מוטלת על התנועה האסלאמית בישראל בעקבות הסתה מצדה. "הפעולות אינן מאורגנות, אבל הן תוצאה של הסתה פרועה ושקרים של חמאס, של הרשות הפלסטינית, של כמה מדינות באזור, ולא פחות מזה והרבה פעמים עוד יותר מזה - של התנועה האסלאמית בישראל, שמבעירה את השטח בטענות שקריות על המדיניות שלנו בהר הבית ועל השינוי כביכול שאנחנו רוצים לחולל בסטאטוס קוו" (וואלה, 9.10.2015).

השייח' ראיד צלאח, ראש הפלג הצפוני של תנועה האסלאמית, ערך גם הוא מסיבת עיתונאים בנצרת, שבה השתתפו גם חברי הכנסת אחמד טיבי וחנין זועבי מ"הרשימה המשותפת". השייח' ראיד צלאח אמר: "נקריב את חיינו למען אלאקצא. נתניהו ושרים בממשלתו מאיימים שיוציאו אותנו מחוץ לחוק, אבל אותו צריך להוציא מחוץ לחוק". השייח' צלאח טען עוד כי "ממשלת ישראל היא ממשלת טרור המנצלת את האירועים שאנחנו גינינו בתוקף כדי להכריז עלינו כארגון טרור". "שום דבר לא יעצור אותנו וימנע מאיתנו להמשיך את דרכנו למען אל אקצא ולמען האסלאם", הוסיף השייח'.

האם התנועה האסלאמית היא שער לעזאזל?

התנועה האסלאמית, ובמיוחד הפלג הצפוני שלה, חרתה על דגלה את ההגנה על מסגד אלאקצא. בעשרים השנים האחרונות, מסגד אלאקצא הוא פרויקט העל של הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית. ראש התנועה האסלאמית, השייח' ראיד צלאח, מוכר בעולם הערבי והאסלאמי כ"שייח' של אלאקצא". התנועה האסלאמית הכשירה קאדרים של מוסלמים, גברים, נשים, נערים ונערות שמכונים מוראבטון. האחרונים הם חוד החנית בהגנה על מסגד אלאקצא. כל אחד מהם מאמין בלב לבו כי מסגד אלאקצא בסכנה. הם מאמינים שממשלת ישראל מעוניינת לשכפל את צורת הטיפול ב"אלחרם אלבראיהימי", מערת המכפלה בחברון, וליישם אותה במסגד אלאקצא, הווה אומר, לחלק את המתחם עצמו ואת זמן השימוש בו.

התבטאויותיהם ואף מעשיהם של ראשי התנועה האסלאמית והקאדר שלה לא נעימים לאוזן הישראלית הממוצעת. חלק מהשיח של התנועה האסלאמית נתפס

כפרובוקטיבי גם לאוזן שאינה יהודית. אולם, אין להוציא תנועה לגיטימית ומפוקחת אל מחוץ לחוק בשל התבטאויות ופרובוקציה.

הפור נפל: ההוצאה בפועל

במסמך שהפיצה לשכת ראש הממשלה נכתב כי "הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית מוביל מזה שנים מסע הסתה שקרי שכותרתו "אל אקצא בסכנה", המאשים את ישראל בטענות שווא של כוונות לפגוע במסגד אל אקצא ולהפר את הסטאטוס-קוו". בנוסף, טען ראש הממשלה בראיון ל"הארץ" כי "הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית בישראל חותר נגד המדינה" (הארץ, 17.11.2015). עוד נכתב, "הפלג הצפוני בראשות השיח' ראאד צלאח הוא תנועת-אחות לארגון הטרור חמאס. התנועות מקיימות שיתוף פעולה הדוק וחשאי. הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית הוא ארגון בדלני-גזעני אשר אינו מכיר במוסדות מדינת ישראל, שולל את זכות קיומה וקורא להקים במקומה חליפות אסלאמית. התנועה האסלאמית משתייכת לזרם האיסלאמיסטי הקיצוני והיא חלק מתנועת "האחים המוסלמים" העולמית. שתי התנועות חולקות תפיסה אידיאולוגית קיצונית ומטרה משותפת - להשמיד את מדינת ישראל" (שם).

כמובן שאין שום הוכחה שהתנועה האסלאמית אכן משתפת פעולה עם ה"חמאס" וגם אין כל ראיה משפטית להשתייכותה ל"זרם האסלאמיסטי הקיצוני של תנועת האחים המוסלמים העולמית", וברור שאין היא עושה כלום כדי להשמיד את מדינת ישראל. אם אלו היו מעשיה של התנועה, ברור היה שמזמן ראשיה היו מאחורי סורג ובריח. אולם, האווירה הציבורית העולמית נגד האסלאם הפוליטי, הרוח הגבית בישראל שבאה לידי ביטוי בהסתה נגד התנועה והגיבוי של המרכז והשמאל הפוליטי בישראל לממשלה גרמו להוצאתה של התנועה האסלאמית מחוץ לחוק.

השלכות:

- אמון הציבור הערבי בממשלת ישראל: סקרי דעת קהל מלמדים כי ליותר מ-68.5 אחוזים מהציבור הערבי אין אמון בממשלת ישראל. צעד שכזה עלול לנגוס ואף למוטט כליל את האמון שעוד נותר בממשלה ובמשרדה.
- עמדות אודות הדמוקרטיה בישראל: הציבור הערבי מודע ברובו לחסרונותיה של הדמוקרטיה בישראל, על אף זאת ולמרות החסרונות, רוב גדול מקרב הערבים אזרחי ישראל עדיין רואה במשטר הישראלי משטר דמוקרטי גם אם

לא שלם. הוצאתה של התנועה האסלאמית אל מחוץ לחוק תערער על כך ואף תגדיל באופן ניכר את כוחם של שוללי הדמוקרטיה הישראלית.

- השתתפות האזרחים הערבים בבחירות לכנסת: בשנים האחרונות שיעור השתתפותם של הערבים בבחירות לכנסת לא היה גבוה. שיעור הלא משתתפים והנמנעים מתקרב לחמישים אחוזים. הקבוצה הדומיננטית בקרב אחוז זה היא הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית. בבחירות לכנסת העשרים ולאחר היווסדותה של הרשימה המשותפת, שיעור המצביעים עלה על 65 אחוזים. הוצאתה של התנועה האסלאמית מחוץ לחוק תשפיע לשלילה על שיעור המצביעים ותוביל לגידול בשיעור המחרמים, שרבים רואים אותו כסימן לתהליך הקצנה.
- חשש במערכת הפוליטית והחברתית: רבים מראשי התנועות הפוליטיות והחברתיות חוששים למעמדם ורואים בהוצאת הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית תמרור אזהרה וניסיון השתקה. כיום רבים תוהים מי הבא בתור.
- הרעה במצב הסוציו-אקונומי: התנועה האסלאמית תומכת במאות משפחות קשות יום, מממנת שכר לימוד של מאות סטודנטים ומעסיקה מאות ואף אלפי אנשים. ההוצאה אל מחוץ לחוק תרע את מצבם ותשפיע על עמדותיהם כלפי המדינה ומוסדותיה.
- השיח בתוך התנועה האסלאמית: בשנת 1996, על רקע הבחירות לכנסת, התפלגה התנועה האסלאמית לשני פלגיה, הפלג הדרומי והפלג הצפוני. הדרומי משתתף בבחירות לכנסת ומוכר בספרות כפלג פרגמטי ואילו הצפוני לא משתתף בבחירות כלל ומוכר כדוגמטי יותר. הוצאתו של האחרון אל מחוץ לחוק תתייג את הראשון כמשת"פ ותחזק את הצפוני הדוגמטי יותר.
- ולבסוף, לא הגיוני כלל להוציא מחוץ לחוק תנועה לגיטימית, הנמצאת בפיקוח הרשויות ולהפוך אותה לתנועת מחתרת. תנועות מחתריות נוטות להיות רדיקליות הרבה יותר.

מפרקים את הגזענות הממוסדת

ח"כ זהבה גלאון

...

קשה לדמיין עד כמה מייאש להיות בן מיעוטים בישראל. כמה מתסכל להתמודד עם גילויי הגזענות הרבים והיחס המפלה, היומיומי. דבר אחד בטוח ועובדתי: אזרחי ישראל הערבים סובלים במיוחד. בשנים האחרונות פשתה הגזענות בחברה הישראלית והיא הולכת וגוברת. אין זה פלא, כשהממשלה עצמה מקדמת עשרות יוזמות חקיקה אנטי דמוקרטיות שמטרתן להצר את צעדיהם של חברי הכנסת הערבים ולפגוע באזרחי ישראל הערבים באמצעות חוקים מדירים, גזענים ומפלים. הכנסת, שתפקידה לבצר את מעמדה של החברה הישראלית כחברה דמוקרטית, היא היום הגוף המפגע. שורת חוקים אנטי דמוקרטיים שהוצעו בשנים האחרונות כגון: חוק הלאום הסותר את עקרון האזרחות השווה, חוק המשילות שמטרתו החלשת האופוזיציה והצעות חוק מפלות נוספות כמו חוק העמותות וחוק הנכבה, מכשירות את הקרקע להתנהגות אזרחית דומה. הגזענות מקבלת ביטוי חמור ומטריד גם כשבוחנים את רשויות המדינה שתפקידן לשרת את כלל אזרחיה. מקרה בוחן כזה ניתן למצוא בהתנהלות המשטרה והממשלה בכל הנוגע לטיפול בנושא של אלימות בכלל ואלימות במשפחה בפרט, בחברה הערבית.

עובדה: שיעור הפענוח של מקרי רצח נשים בחברה הערבית קטן בהרבה משל נשים יהודיות ומשל מקרי רצח בכלל. ישנן רק שש (!) חוקרות ערביות שיכולות לתת מענה לתלונות על אלימות ואיומים כלפי נשים במגזר. רק כ-20% ממקרי הרצח של נשים ברמלה ובלוד פוענחו בשנים האחרונות בזמן שאין מקרה רצח אחד של אישה יהודייה בנסיבות דומות שבו הרוצח לא יושב בכלא. האם דמן של הנרצחות הערביות פחות סמוק? כשמחפשים תשובות אמתיות, עלינו להפנות את המבט למעלה, שכן הדג במקרה הזה, מסריח מהראש. איזה מסר, פרט לגזענות, משדר ראש הממשלה לציבור כשהוא מזהיר מפני "הערבים שנוהרים לקלפיות"? מפני "פלטישה" שנדמית בפיו לפלישת צבא אויב? כשאמירות כאלו מגיעות מהחלונות הגבוהים אין מנוס מכך שרבים בעם יאמצו אותן וינהגו על פיהן. כשראש הממשלה לא מגנה בקול גדול פיגועי תג מחיר ולא מוציא הנחיות ברורות לתפיסת המפגעים,

כשבמילייה שלו ניתן למצוא תמיכה ברבנים חשוכים שקוראים לגירוש ולהרג, איך אפשר להתפלא שביטויי הגזענות נמצאים בכל מקום?

אסור לנו להסכים למציאות הזאת. כל עוד לא יועמדו לדין רבנים שמטיפים לנקמה כמו הרבנים של תורת המלך שהמשכנו לשלם את משכורתם, וכל עוד בכירים בממשלה מתייחסים לערבים כאל אויב או כאוכלוסיה מודרת, לא נוכל להעמיד פני מופתעים שחלקים גדולים בציבור סופגים את הלך הרוח, מפנימים, ולבסוף גם מיישמים. כך אנחנו שומעים על מניעת כניסת אזרחים ערבים לברכות ציבוריות, אזהרת נופשים יהודים מפני נופשים ערבים במלונות, כפי שנחשף השנה בתחקיר חדשות 2, חסימת הסופרלנד בראשון לציון בפני כניסת תלמידי בית ספר מיפו כמו שאירע לפני שנתיים וכמובן על קריאות וביטויי גזענות קטנים, יומיומיים ו"שגרתיים". אסור שנשלים עם שגרה כזאת. עד שהממשלה תתעורר, זאת האחריות שלנו לפעול נגד כל מי שנוהג בגזענות גלויה או חבויה, וכמובן לדאוג להחליף את ראש הממשלה שלנו בהנהגה ראויה, כזאת שתחזיר למדינת ישראל את היכולת להסתכל על עצמה במראה.

חיוכו של רוצח הדמוקרטיה

ח"כ יואל חסון

...

היה רגע אחד לפני כמה ימים, כאן במשכן הכנסת, שבו הבנתי באמת עד כמה הגזענות הפכה למיינסטרים. עד כמה נהיינו סלחנים ובעיקר אדישים לגזענות הבוטה והגסה ביותר. המחשבה הזו נחתה עליי דווקא בבוקר רגיל כביכול של דיונים בכנסת. לדיון בוועדת הפנים בנושא ארגון להב"ה, זומן לדבר ולהפיץ את משנתו הראש והראשון למסיתים הגזענים, בנצי גופשטיין.

כצפוי, בתוך דקות ספורות הדיון שהיה אמור להיות ענייני ומעשי יחד עם נציגי המשטרה, הפרקליטות וחברי הכנסת שהגיעו מצוידים בעדויות של נפגעי להבה הפך לזירת מאבק של ממש. סדרני הכנסת הוציאו מהדיון את חברי הכנסת של האופוזיציה, אחד אחרי השני קרא אותנו יו"ר הוועדה לסדר והחליט להרחיק אותנו מהדיון. מולנו ישב גופשטיין, שקט ומחייך חיוך קטן ומתמיד.

החיוך הזה שהמחיש עד כמה מרגיש בנוח מנהיגה של התנועה הגזענית והרעה ביותר כיום, הזכיר לי את חיוכו המתועב של הרוצח יגאל עמיר. חיוך של אדם שמאמין שדרכו היא דרך האמת היחידה, הנכונה והצודקת ביותר.

ישראל הרשתה לעצמה להגיע ליום שבו אדם כזה יישב בכנסת ויחייך. במקום לשבת מאחורי סורג ובריח, הוא יושב כאן, מול חברי הכנסת כשווה להם. ישראל הרשתה לעצמה להגיע ליום שבו היא אדישה למעשי הליניץ', ההפחדה והטרור שגופשטיין וכנופיית הרוע שלו מטילים על כל מי שלא נראה להם "נכון". ערבים, הומוסקסואלים, נשים, מבקשי מקלט ועובדים זרים, שמאלנים. כולם מצטופפים תחת האגרוף המאיים של גופשטיין, כולם עלולים לחשוף מכה בגלל הגזע, המין, האמונה או הנטייה שלהם.

ישראל הייתה צריכה למנוע את זה בזמן. גורמי אכיפת החוק היו יכולים להתמודד נדרש עם כותבי ספר ההסתה "תורת המלך", שנכתב במסווה של ספר קודש יהודי. גם התמודדות מוקדמת עם ארגון להב"ה ודומיו, ממשיכי דרכו של הרב הנא, הייתה מונעת את גובה להבות השנאה היום.

המחשבה המתסכלת ביותר כשמסתכלים על המציאות הישראלית היום היא שכל כך קל היה לחסום את פרצי הגזענות האלה. כל מדריך בצופים וכל מורה יוכל לספר לנו עד כמה החינוך משפיע. עד כמה קל לפתור מחשבות גזעניות ואפלות כלפיי אחרים - פשוט בדיבור ובשיח. כמובן שהתמודדות באיחור רב כל כך תהיה קשה יותר, ולכן נדרש מאמץ מיוחד מצד גורמי אכיפת החוק וכן מצד המחוקק הישראלי.

אנחנו יכולים למנוע מעוד ועוד מפיצי גזענות ושנאה לחייך כך. אנחנו יכולים לבחור לקיים שיח, לעורר סובלנות והקשבה, ובעיקר לכבד כל אדם באשר הוא. גם כאשר ייעצרו ראשי להבה, כמו גם מחברי תורת המלך ושותפיהם, עלינו תישאר החובה להמשיך ולחנך את הילדים שלנו, ולא פחות מכך - לחנך את עצמנו לסובלנות.

גזענות היא תופעה חשוכה בכל חברה שבה היא מתקיימת, וכאשר היא מרימה את ראשה המכוער במדינת היהודים הצל שהיא מטילה כבד עוד יותר. הגזענות היא מחלה ממארת, וברגע שהיא תופסת אחיזה בחברה היא מתפשטת בה ומפיצה שנאה ואלימות לכל עבר. משלה את עצמו מי שחושב שניתן לשנוא "רק" ערבים או "רק" מזרחיים - את ההשתוללות של השד הגזעני אי אפשר לרסן, ולכן חייבים להכניע אותו ללא פשרות.

אף שאני תומך בענישה מחמירה כלפי כל גילוי של שנאה וגזענות, הרי שאמצעים אלה יכולים לכל היותר לדכא את הביטוי החיצוני של תופעה זו אך אין ביכולתם לעקור אותה מהלבבות. לשם כך **עלינו להטמיע בחברה ערכים של כבוד הדדי בינינו ובעיקר כלפי מי ששונה מאיתנו**. המפתח הוא בחינוך מגיל צעיר באמצעות תוכניות לימודים אינטנסיביות ופרויקטים של אינטגרציה ושילוב תרבויות בבתי הספר, בקבוצות ספורט מעורבות, בתנועות הנוער ובפעילויות חברתיות. החברה הישראלית נמצאת בימים אלה בצומת דרכים מכריע, ודווקא משום שהאתגר שניצב מולנו לא פשוט, אסור לנו בשום פנים להיכשל בו.

ללא ספק שמילותיו עתיקות הימים של האומן ואיש הרנסנס ליאונרדו דה-וינצ'י, רלוונטיות למציאות חיינו גם בפרוס המאה העשרים ואחת כנפיה עלינו. "הסבלנות מגינה על האדם מפני הרעות, כמו הבגדים המגנים עליו מפני הקור. ככל שיגדל הקור, כך יש להוסיף בגדים, ככל שתגדל הרעה, כן יש להוסיף סבלנות". בימים אלה בהם גוברת תחושת חוסר הסובלנות, הגזענות, הניכור בין בני האדם, בין תרבויות, בין דתות ולאומים שומה עלינו לחפש את המאחד והמחזק. **חובה עלינו, כיהודים, להביא אור משתף ומחמם במקום בו לעיתים גדול כוחו של החושך. סבלנות וסובלנות כלפי האחר, כלפי אמונתו ודתו, בחירותיו ומנהגיו והיכולת להכיל את האחר על מעלותיו, מגרעותיו ויחודו הם חובה במאה המורכבת בה אנו חיים**. דווקא בימים בהם פורץ הטרור ומכה באנשים תמימים ומשבשש אורחות חיים אנו חייבים למרות הקושי לעמוד באתגר של בניין מערכת המכבדת את השונה והאחר ויוצרת אפשרות לחיים משותפים.

לימדונו חכמי ישראל את חובת הפתיחות לאחר, את החובה בהכרת השונה והייחודי בכל בריאה ובריאה וחובת המנהיגות לחזק גישה זו. כך לדוגמה התלמוד הבבלי במסכת סנהדרין קובע: "מלך מלכי המלכים, הקב"ה טובע כל אדם בחותמו של האדם הראשון ואין אחד דומה לחברו... לפיכך כל אחד ואחד חייב לאמר בשבילי נברא העולם".

וממשיך המדרש וכותב על תקוותו של מה על אופייה של המנהיגות לעתיד לבוא ועל חובתה להיות רגישה לשונה ולאחר: "אבל אם ראה אכלוסיו הרבה של בני אדם, אומר, ברוך חכם הרזים. כשם שאין פרצופותיהם שוין זה לזה, כך אין דעתם שוין זה לזה, אלא כל אחד ואחד יש לו דעה בפני עצמו. וכן אומר, לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה (איוב, כח, כה), כל בריה ובריה יש לו דעת בפני עצמו. תדע לך שהוא כן, משה מבקש מן הקדוש ברוך הוא בשעת מיתתו, ואומר לפניו, ריבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך דעתם של כל אחד ואחד, ואין בשל בניך דומה זה לזה. כשאני מסתלק מהן, בבקשה ממך אם בקשת למנות עליהם מנהיג, מנה עליהם

אדם שיהא סובל לכל אחד ואחד לפי דעתו. מנין. ממה שקראו בעניין, שנאמר, יפקד ה' אלהי הרוחות לכל בשר וגו'" (מדרש תנחומא, פרשת פינחס).

עוד הרבה לפני המילים המעטרות את מגילת העצמאות האמריקאית ידעו חכמי ישראל את סוד הכח של הפלורליזם התרבותי. מנהיגנו אולי למדו זאת מימים שחורים בתולדות עמנו, בהם היו שניסו להכתיב לאבות ולאמהות האומה דת ותרבות אחרת מדתם ותרבותם. ראוי תמיד לזכור שיהודים תושבי הארץ והתפוצה הם צאצאי עם שחוזה שיעבוד וגלות. אנו בני עם שתביעתו למולדת ולחופש דת מחד, והמחויבות לכבד ולהכיל את האחר מאידך, נרכשה מתוך ניסיון מר.

ספר הספרים מחייב את היהודי להכיל את האחר, לקבלו, לכבדו ולהבין את מצוקותיו. כך קראו אבותינו, ובעקבותיהם ראשי הכנסייה וחכמי האסלאם, בספר הספרים מילים מספר שמות, "תורה אחת יהיה לאזרח ולגר בתוככם", מספר ויקרא "משפט אחד יהיה לכם כגר כאזרח" וגם מספר במדבר "חוקה אחת לכם ולגר...".

דומה שהבינו אבותינו את המחויבות להגינות, לצדק סוציאלי, לרוח האחר ולכבודו כאתגרים אשר ישפיעו על אופי החברה היהודית וחוסנה. הם ביקשו להנחיל לעם ולדורות לעתיד לבוא את מחויבותו של היהודי לשונה, לחלש ולמוחלש בחברה. הם ביקשו לראות בחברות אחרות שותפות ולא אויבות.

הרב אבא הילל סילבר, רב רפורמי מראשי יהדות ארצות הברית וממובילי המאבק באו"ם על החלטת החלוקה, ובעצם על הקמת מדינת ישראל והכרת אומות העולם בה, כתב כך במאמר "על שוויון בין בני אדם" המופיע בספרו "במה נבדלת היהדות": "כל בני האדם, ללא הפרש גזע ודת, ראויים ליחס של כבוד, יושר וצדקה, כך לדוגמה "אין ממחין ביד עניי גויים בלקט ובשכחה ובפאה, מפני דרכי שלום". מפרנסים עניי נכרים עם עניי ישראל ומבקרים חולי נכרים עם חולי ישראל וקוברים מתי נכרים עם מתי ישראל - מפני דרכי שלום" התוספתא מוסיפה: "מספידין מתי גויים ומנחמין אבלי גויים מפני דרכי שלום" כי טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו (תהילים, קמ"ה, ט').

בעולם המגוון, רווי השוני, היכולת לקבל ולכבד את האחר היא כח משמעותי, אולי המבחן המרכזי של העידן בו אנו חיים. חברות מנצחות יהיו אלו המוכנות להכיל בתוכן אמונות שונות, מגדרים שונים, ריבוי גוונים, צבע וטעמים. אולי דווקא מן השונה והייחודי יצמח כח החברה טוב יותר. כך אולי תפתח הרגישות החברתית.

מתוך הכרות האחר וכבוד לו, לדרכו, לבחירותיו ואמונתו. הרב קוק, מי שהיה מורה דרך לרבים הדריך את תלמידיו וביקש אותם להפנים תובנה זו שראוי ונפתח ונחזק, וכך כתב הרב קוק: "אל תקרי בניך אל בוניך - כי הבניין יבנה מחלקים שונים, והאמת של אור העולם תיבנה צמדים שונים, משיטות שונות, שאלו ואלו דברי אלוהים חיים, מדרכי עבודה והדרכה וחינוך שונים, שכל אחד תופש מקומו וערכו, ואין לאבד כל כשרון ושלמות כי אם להרחיבו ולמצור לו מקום... וריבוי הדעות, שבא ע"י השתנות הנפשות והחינוכיים, דווקא הוא הוא מעשיר את החכמה והגורם הרחבתה. שלסוף יובנו כל הדברים כראוי, ויוכר שאי אפשר היה לבניין השלום שייבנה כי אם ע"י כל אותן ההשפעות הנראות כמנצחות זו את זו" - (עולת רא"ה, כרך א, של).

חבל שיש מאלו החושבים עצמם לממשיכי דרכו שלא ערים מספיק לרגישות זו, לחובה של עם, שהיה נתון ללחצים, לרדיפות ולאתגרים במהלך הדורות עקב שונותו, להבין את עוצמת הפוטנציאל מאימוץ ריבוי הגונים בחברה. השיב משורר תהילים להביע את רוח השוויון בין עמים, חברות ומעמדות בכתבו: "למנצח לבני קורח מזמור: שמעו זאת כל העמים, האזינו כל ישרי חלד: גם בני אדם, גם בני איש, יחד עשיר ואביון" (תהילים מט, א'-ג').

היטיב לבטא את הצורך הישראלי והאוניברסאלי להכיר באחר ובשונה ראש הממשלה יצחק רבין ז"ל שאמר בין השאר: "כשם שאין שתי טביעות אצבע זהות בעולם, כך אין גם שני בני אדם זהים, ולכל ארץ יש החוקים והתרבות שלה, המסורות והמנהגים שלה. אולם ישנו מסר אוניברסאלי אחד שיכול לחבוק עולם ומלואו, עקרון שיכול להיות משותף למשטרים שונים, לגזעים שאינם דומים, לתרבויות זרות אחת לרעותה - קדושת החיים". אני הייתי מוסיף לדבריו של מר רבין ז"ל שקדושת החיים צומחת מהיכרות האחר והשונה ומכבוד לדתו, לתרבותו ולמנהגיו.

בחברה הישראלית דומה ואתגר זה משמעותי עד מאוד. היכולת לבנות חברה סובלנית ומכילה, המכירה בפערים תרבותיים ובמחלוקות דתיות, אך הנלחמת באי צדק, אפליה וקיפוח, היא מיסודות הכוח החברתי והאזרחי שיאפשר לנו להתגבר על אתגרי הזמן והמרחב בו אנו חיים. השיבו אבות ואימהות המדינה לתאר חלום וחזון זה של סובלנות וכבוד לשונה, מתוך מחויבות לבנות את היחד המשתף, במגילת העצמאות שעליה חתמו, והמעמידה בפנינו אתגר עד עצם היום.

אחד מן הלוחמים הגדולים כנגד הגזענות וביזוי האחר היה נלסון מנדלה, אשר
בנאום ההכתרה שלו אמר בין השאר את המילים הבאות:

"נולדנו כדי לממש את הקסם האלוהי הגלום בנו
הוא לא גלום רק בחלק מאיתנו,
כל אחד מאיתנו נושא את הקסם הזה בתוכו
כאשר אנחנו מרשים לאור הפנימי שלנו לזרוח,
באופן בלתי מודע אנו מאפשרים
לאחרים לעשות את אותו הדבר
כאשר אנו משתחררים מהפחדים שלנו,
הנוכחות שלנו משחררת אחרים".

נלסון מנדלה, אשר באישיותו ובהתנהלותו ידע להכיל את האחר ואת השנוא
והשונא, מעמיד בפנינו אתגר שעיקרו להשתחרר מן הפחד למרות החשש מהאחר
ומתרבותו. מנדלה מלמדנו שגם במציאות קשה ומאתגרת אנו חייבים לנסות לחפש
אפיקי חיים משותפים. בעולם רווי השנאות והשינוי, בעולם הדינמי שבו אנו חיים,
חשוב לנו לראות לא רק את הקושי והשוני אלא גם את הטוב שצמח מהשוני
שצמדו להיות ביחד.

אני כאן, אתה משם; הפרדה מרחבית ותרומתה לצמיחת הגזענות

ראסם ח'מאיסי

...

בעת הכנת מאמר זה, ב-6 בדצמבר 2015, נשמעו תגובות נרחבות בנוגע לתוצאות
מכרזי השידוק של מגרשי בניה בעפולה עילית, באותם מכרזים זכו 48 משפחות
ערביות. תוצאות אלו עוררו את זעמם של תושבי עפולה היהודים, תחת הכותרת
"עפולה: מאבק נגד הקמת כפר ערבי; תושבים בעפולה יוצאים למחאה לאחר
שבמכרז ל-48 מגרשים זכו רק ערבים, צביון העיר ישתנה ללא היכר". החשש של
תושבי עפולה הוא שמא יהפכו את עירם לעיר מעורבת, ולשם כך יצאו התושבים
בקריאה: "אנו תושבי עפולה לא נאפשר לשנות את הסטאטוס קוו בעיר בצורה כל
כך בוטה ללא דיון מקדים איתנו, התושבים. אנו דורשים לפסול את כל ההצעות
בהן היה תיאום מחירים או לחלופין לבטל את המכרז כולו". כך קובעים המארגנים,
ומזמינים את התושבים להצטרף להפגנה שתתקיים בשעה 17:00. זה אינו מאורע
בודד, אלא מאורע שמייצג תופעה של רצון לשמר הפרדה בין יהודים לערבים
במקום המגורים.

העיר עפולה מוקפת יישובים ערבים, וכך גם ערים נוספות המוגדרות יהודיות
כגון כרמיאל, נהריה, חדרה ובאר שבע. ערים אלה מהוות מרכז תפקודי ומרכז
תעסוקה ובילוי עבור האוכלוסייה הערבית. אל ערים אלו מגיעה אוכלוסייה ערבית
לעבוד, לצרוך, לנפוש ולבלות; אך מבחינת היהודים אין הערבים רצויים כתושבים
בערים אלה וכמי שיכולים לקיים בהן את חיי קהילתם.

אפילו בערים המוגדרות "ערבים מעורבות", קיימת הפרדה ברורה באזורי המגורים
בין ערבים ליהודים. הם אמנם חולקים את אותה עיר, אך אינם חולקים את אותן
שכונות. גם ברמה הארצית ישנה הפרדה, כאשר כשמונים אחוזים מהאוכלוסייה
היהודית גרה באזור המרכז, לעומת שמונים אחוזים מהערבים הגרים באזורי
הפריפריה.

המדיניות שהונהגה על ידי ממשלות ישראל פעלה במטרה לפזר את האוכלוסייה היהודית וליישבה ביישובים חדשים כפריים, עירוניים וקהילתיים באזורי הפריפריה, במטרה לייחד את המרחב ולהשיג מאזן דמוגרפי לטובת היהודים באזורים שבהם גרים ערבים. במקביל, המדיניות הממשלתית פועלת לכנס ולרכז את הערבים ביישובים מצומצמים מבחינה טריטוריאלית, וכל זאת על ידי הכנת תכניות מתאר מגבילות התפתחות היוצרות מנגנון שליטה מרחבי וגורמות לצמצום תחומי שיפוט של רשויות מקומיות, ולריכוז ולעיוור טריטוריאלי של האוכלוסייה הערבית הבדואית ביישובים מצומצמים ואי הכרה ביישובים קיימים, כפי שמתרחש בנגב.

מדיניות טריטוריאלית המבוססת על כיבוש אתנו-לאומי יהודי מפעילה את מנגנוני ומשאבי הכוח של המדינה על מנת להשיג יעדים של הנצחת ההפרדה במגורים בין יהודים לערבים. הפרדה זו מתרחשת בכמה רמות: ברמה השכונתית, היישובית והאזורית. מדיניות ותכנון אלה מקבעים את המרחב בישראל הנשלט על ידי יהודים, ומביאים להגברת הגזענות ולצמצום הזדמנויות הפיתוח של הערבים. מצב עניינים זה מאלץ את הערבים לעבור למרחבים עם רוב יהודי, מרחבים הנהנים מהזדמנויות ומתמיכה, אותן הזדמנויות ותמיכה שגם האוכלוסייה הערבית זכאית להן וצריכה ליהנות מהן.

ברמה הקהילתית, ערבים ויהודים כאחד מעדיפים להתגורר בנפרד. סקרים שונים שנערכו על ידי מוסדות מגוונים כגון מדד הדמוקרטיה של המכון לדמוקרטיה, וחוקרים שונים כדוגמת סמי סמוחה וכלי המחקר שלו, מדד היחסים בין יהודים לערבים, מציגים תוצאות ברורות: רוב הציבור היהודי אינו נוהג לבקר ביישובים ערבים, אינו מעוניין להשכיר דיור לערבים או לאפשר להם לגור בשכונות של יהודים. מצד הערבים, אחוז קטן מקרב הערבים גם אינו מעוניין שיהודים יגורו ביישובו. אולם מכיוון שרוב הערבים מניחים כי יהודים לא יגיעו להתגורר אצלם בשל היצע המגורים המוגבל, במיוחד לעומת מגוון הפתרונות וההזדמנות העומדות בפני יהודים, אזי עמדתם כלפי הנכונות לקבל יהודים אצלם מתונה יותר. עמדותיו ורצונותיו של הציבור היהודי מעוגנים בחקיקה באמצעות ועדות הקבלה ליישובים קהילתיים. קרי, המרחבים והיישובים של המדינה כולה אינם פתוחים בפני כל האזרחים באופן חופשי, על בסיס רצונותיהם, העדפותיהם ויכולתם הכלכלית; אלא המדינה עיגנה הפרדה זו באמצעות חקיקה המסדרת את הגזענות ומעניקה לה לגיטימציה.

בעניין העמדות של הציבור היהודי לגבי ההפרדה המרחבית והתפקודית מהאזרחים הערבים ניתן למפות ספקטרום: בקצה אחד של הספקטרום רצון להפרדה מוחלטת; "אתם שם, אנחנו כאן!"; עד כדי בניית קירות ותקרות מזכוכית ביניהם. ובקרב חלקם, הערבים אינם נראים אף על פי שהם קיימים. בקצה השני ישנה תמיכה בדו-קיום ואף נטייה חזקה לשוויון. אך לצד נטייה זאת לשוויון מאמצים את הטענה: "אני בעד דו-קיום, אבל שכל אחד יהיה במקום שלו". עמדה זו מאמצת את קביעתם של שופטי בית המשפט העליון בארצות הברית שניתנה לפני שישים שנה, ותלתה את ההפרדה הגזעית בין שחורים ללבנים בנימוק שהשחורים "נפרדים אבל שווים". המציאות של ארצות הברית הוכיחה שגם זה לא צלח, וההפרדה נשמרה בין "השווים והמקבלים יותר" ובין "השווים והמקבלים פחות". כמוכן, בקרב הציבור היהודי קיימות גם עמדות אשר אינן מתנגדות להתגורר עם ערבים, בתנאי שהצביון היהודי של השכונה, העיר, האזור והמדינה יישמר, ושהמדינה תמשיך לשמר את הרוב היהודי בה.

ההפרדה המרחבית במגורים וביישובים בחברה הישראלית אינה רק בין ערבים ליהודים, אלא מתרחשת לעיתים גם בין יהודים ליהודים, כגון אשכנזים ומזרחים; בהקשר זה היהודים המזרחיים נפגעים מגזענותם של חלק מהיהודים האשכנזים, ובתגובה או במקביל הם מתנהגים בגזענות כלפי הערבים. גם בקרב חלק מהערבים ניתן למצוא סימני גזענות על בסיס התנהגותי, כאשר קורה והם אינם מסכימים לקבל ליישוביהם מהגרים ערבים מיישובים אחרים, משבטים אחרים או מחמולות ועדות אחרות.

ההבדל המהותי בין היהודים לערבים הוא שהיהודים מנכסים לעצמם את הארץ והמדינה. הם שולטים במשאבי המדינה ובכוחה וממסדים את ההפרדה על בסיס שיוך אתנו-לאומי. לעומת זאת, אין בידי הערבים כוח לעצב את המרחב הציבורי, ולכן ההפרדה מתבצעת על בסיס מנהגים, מוסכמות והסדרים חברתיים. זהו הבדל מהותי. כמוכן שבכל חברה קיימים הבדלים ומגוון אתנו-לאומי, תרבותי ופוליטי. הסכנה מתגברת כאשר מגייסים את משאבי המדינה ועמדות מפתח בה למען הצמחת גזענות מרחבית ומתן לגיטימציה לה.

דהיינו, החברה בישראל היא חברה שסועה ומפולגת שבה הלגיטימציה לגזענות קיימת ומתחזקת. דבר זה מסוכן לקיימות של ערכי שוויון, חופש בחירה וניידות ולקיימות של מערכת שלטון דמוקרטית מושלת, שתוביל את החיים של כל האזרחים על פי חוקים וקודים התנהגותיים מאפשרים המחזקים את השוויון האזרחי. הפרדה

מרחבית על בסיס שיוך אתנו-לאומי מייצרת אקלים של אזרחות על תנאי, הגבלה של חופש הניידות והבחירה, מייצרת מתכון ובסיס להידרדרות המובילה לאפרטהייד זוחל. מצב זה מאיים על היציבות והביטחון האישי והקולקטיבי של שתי הקהילות, היהודית והערבית, למרות הא-סימטריה ביניהם.

שתי החברות, הערבית והיהודית, על תתי-קבוצותיהן וצורות היישוב המגוונות שחיים בהן, נמצאות במצב של שסע לאומי ותרבותי עמוק, המאיים על היכולת לבנות אמון ביניהן. מצב זה מייצר תנאים לחששות ופוביות שתורמות להנצחת ההפרדה המרחבית במגורים וההפרדה בשירותים קהילתיים בעלי אוריינטציה תרבותית דתית. הפרדה זו נוצרה בעקבות תהליך היסטורי רווי מתחים, אלימות וחששות שהגביל את חופש התנועה של הערבים עד ביטול הממשל הצבאי בשנת 1966; ומאז המדינה משתמשת במנגנונים חכמים להנצחת ההפרדה, עד כדי שההפרדה בין היהודים לערבים התקבעה בתודעת שתי הקהילות למרות המפגשים התפקודיים הרבים המתקיימים בחיי היום יום. הפרדה זו צמצמה עד מאוד את מקרי שיתופי הפעולה הבין-יישוביים, בין-קהילתיים, ובין רשויות מקומיות סמוכות. הפרדה זו מנציחה הלכה למעשה את אי השוויון, ולמרות הרטוריקה המייחלת לשוויון, ההפרדה המרחבית מונעת את היווצרותה.

רוב הציבור היהודי והערבי מודע למחיר ולמשמעויות של ההפרדה המרחבית בין יהודים לערבים. חוסר המפגש מזין את אי האמון ואת הפוביות ההדדיות. שתי החברות זרות זו לזו ואינן מכירות אחת את השנייה. היחסים ביניהן צמחו על רקע מאבק לאומי עמוק שהפך את הסטטוס של הערבים, שהפכו מרוב למיעוט נשלט. שתי החברות מתחילות להפנים כי הן תמשכנה לחיות אחת עם, בתוך וליד השנייה. אופי, סוג ועוצמת היחסים ביניהן נקבעים בהתאם לנושא, לתחום, לתפקוד ולסוג השכנות או השותפות המיוחלת.

הייתכן מצב שבו תפחת ההפרדה המרחבית כמלכה גזענות או כתוצר שלה? לעניות דעתי, במציאות של ארץ קטנה, צפופה, שבה מפוזרים יישובים ושכונות, היהודים והערבים נמצאים במרחבים מצומצמים וצמודים זה לזה או שנמצאים זה בתוך זה, מצב זה מוביל להגברת המפגשים המרובים בניהם ברמות שונות. מציאות מרחבית זאת של פריסת האוכלוסיות שצמחו, אינה מאפשרת הפרדה מרחבית, אלא מגבירה את המפגשים המרחביים. בכדי לשנות את מצב התגברות הגזענות המוביל להתחזקות ההפרדה המרחבית, על שתי הקהילות לחרות בתודעתן מעבר מתפיסה של גב אל גב למצב של פנים מול פנים. מצב זה יאפשר הסרת חיצים

והגברת הגורמים המחברים. בהקשר זה המדינה נדרשת להיות ניטראלית על ידי כך שתכיר באזרחות שוויונית דה-פקטו לכל האזרחים ותדחה כל לגיטימציה של הפרדה מרחבית על בסיס שיוך אתנו-לאומי. לשם כך דרושה בניית תודעה אחרת שתדגול בכך שאין לגיטימציה להפרדה על בסיס גזעי ותסרב לחקיקה גזענית המגבילה חופש בחירה. במקביל רצוי ודרוש לכבד את רצונם של האחרים שיש להם רצון לשמור על צביון היישוב או השכונה שלהם - לא בכפיה אלא בהבנה ובדיאלוג הדדי, וללא ניצול משאבי המדינה והכוח שלה בכדי לממש את רצונותיהם.

הגברת השיתוף התפקודי הבין-יישובי והגדלת אזורי, סוגי ורמות המפגש בין הקהילות הן הבסיס לצמצום הזרות ולהפחתת הגזענות המרחבית בין הקהילות. איך ספק כי הפרדה מרחבית שמה את החברה על מדרון חלקלק מאוד להפגמת ולהגברת הגזענות, ודרוש לסיימה מיד. גזענות היא איום ממשי המוביל להצמחת אלימות, זאת בנוסף להיותה פסולה מבחינה ערכית ונורמטיבית.

להיות יהודייה דתייה רפורמית זה לחיות על קו התפר בין בדלנות להומניזם, בין גזענות דתית לבין מחויבות ליחס שוויוני

רינת צפניה שוורץ

...

כותרת זו מבקשת להמחיש את החשיבה שלי אודות זהותי היהודית בהקשר לפלורליזם בין-דתי. כאישה המגדירה עצמה כ"יהודיה דתייה" מצאתי עצמי מתחבטת פעמים רבות בשאלות מוסריות אשר הציקו לי בהגדרה זו וביחסה אל בן דת אחרת. מחד, כאדם דתי נראה כי אתה יוצא מנקודת הנחה אקסקלוסיבית כי הדרך הדתית שבה אתה הולך הינה הנכונה. לעומת זאת, האחרים "ההולכים בשם אלוהים אחרים" בעצם מתפללים להבל וריק וסופם לחזור בתשובה באחרית הימים או שעד אחרית הימים הם ואתה תנסו לשכנע האחד את השני כיצד האל שלכם הוא האחד (בדרכים אלו או אחרות). מאידך, ברגע שבו הגדרתי את עצמי כ"יהודייה דתייה רפורמית" בחרתי לעצמי בצד הבדלנות הדתית גם את המחויבות לפלורליזם וליחס שוויוני לכל "הברואים בצלם" ללא הבדל. דיסוננס זה מלווה אותי שנים רבות בלבטים אישיים, במפגשים עם בני דת אחרת וגם מול בני משפחתי אשר בחלקם אורתודוקסים (חרדים). היום אני מרגישה כי בד בבד גם התחדד בי הדיסוננס, וגם צעדתי צעד נוסף אל עבר היכולת לחיות בשלום על קו התפר הזה בתוך הפרדוקסים.

להכיר את האחר באמצעות הטקסט

להלן אציג שני שלבים עיקריים שלהערכתי חיוניים בפיתוח שיח פלורליסטי מכל סוג. השלב הראשון בפיתוח יכולת לשיח פלורליסטי הינו שלב ה"ראש" והשלב השני והקשה יותר הינו שלב ה"בטן". שני שלבים אלו מבוססים על חוויתי האינטלקטואלית מקורס שעברתי במהלך לימודי בהיברו יוניון קולג', שעסק בטקסטים נוצריים. השלב הראשון שאותו עברתי בקורס, ואותו אני עדיין עוברת מבחינה רגשית ואינטלקטואלית הינו שלב ה"ראש" - מחסום הבורות הנוחה. כבוגרת של מערכת החינוך הישראלית, אחת הבעיות העיקריות בתחום זה היא

הבורות אשר יוצרת את האחרים כ"שקופים". כילידת ישראל המוקפת ביהודים, ומי שאינו יהודי סביר להניח שהוא ערבי (אשר לרוב פירושו - אויב), לא ידעתי הרבה אודות הדתות השונות, לא למדנו אודות הדתות האחרות באופן משמעותי בבית הספר. את כל ידיעותיי על הדתות האחרות ספגתי להערכת מקריאות כאלו ואחרות, וממה שהזינה אותי התקשורת ותרבות הפנאי הפופולארית. כל שיכולתי להגיד שנים רבות היה סיסמאות כאלו ואחרות ושברי מידע שנקרו בדרכי. החינוך הפורמאלי שספגתי לא הכין אותי למפגש בין-דתי.

החינוך הבלתי פורמאלי שקיבלתי (בתנועת הנוער של התנועה ליהדות מתקדמת) הכין אותי לפלורליזם באופן כללי בין בני אדם ובאופן ספציפי בתוך היהדות בין הזרמים היהודים. תנועת הנוער הרפורמית מעלה למודעות את עניין היחס לעמים, ולו רק מתוך סידור התפילה שלה. השיח בין בני הנוער ובכלל נסוב סביב חלקי התפילה הנוגעים לגויים שעברו שינוי בנוסחי הסידור הרפורמי. בתנועת הנוער מקדישים מחשבה לברכות המדגישות את ההבדלים הבין-דתיים כגון ברכת "עלינו לשבח", ברכות השחר ועוד. תנועת הנוער דנה ביחס ל"אחר" שאינו יהודי והחליטה בזמנו על נוסחים חלופיים ל"עלינו לשבח", ודנה גם בנושא היחס לעמים ולמושג "עם סגולה". במשך שנים התגאיתי בשייכותי לתנועה המתמודדת השכם והערב, גם בנוסח התפילה שלה, עם אבן היסוד שבתפיסתה "ויברא אלוהים את האדם בצלמו, בצלם אלוהים ברא אותו, זכר ונקבה ברא אותם" (בראשית א'). עם זאת, מעבר למחשבה כיצד אנו כעם יהודי מתייחסים ל"אחר" שאינו יהודי, השיח המשמעותי הבין-דתי, חשיפה לידע, ושיח משמעותי המאתגר את ה"סטיגמות" אודות בני דתות אחרות, לא היה קיים דיו בתנועת הנוער ובכלל. שנים רבות ראיתי עצמי (כחניכה, כמדריכה, כרכזת חינוכית, ככותבת תכניות וכן הלאה) כנושאת דגל הפלורליזם הדתי. היום, לאחר כמה דברים שעברתי והרבה בזכות התודעה החדשה שהתעוררה בי בעקבות הקורס אני מבינה שעד שאני לא צוברת עוד ידע, או לפחות כנה ברצוני לדעת יותר ולעומק, אל לי להניף דגלים. ושהדגל שאותו אני רוצה להרים מורכב מעוד יריעה, יריעת הידע והשיח הבין דתי, אשר ללא ספק קשור ויכול לתרום רבות גם לשיח התוך-דתי והאישי. הדיון ביחסי יהודים ונוצרים מאפשר הצגה של מערכת יחסים מורכבת בין חברות ובין תרבויות שחשוב מאוד לי כמחנכת וכמנהיגה דתית בחברה הישראלית. מעבר לערך התרבותי והחברתי, יש משהו בשיח עם ה"אחר" והיכולת להכיל דעות שונות אשר תורם גם לשיח

האישי ביני לבין עצמי וליכולת שלי להכיל פרדוקסים תוך אישיותיים ולקבלם כחלק מאותו שלם - קבלה ואיזון בין הפרדוקסים הקיימים בתוכנו כבני אדם.

דווקא התמקדות בקריאת הטקסטים עצמם, יחד עם אדם שחי אותם, ולא "קריאה על הטקסטים" חיבר אותי מאוד אל הטקסטים שעד כה היו זרים עבורי. הייתי חוזרת פעמים רבות הביתה לאחר הקורס וחושבת על הטקסטים הללו - על ההקבלות שנעשו בשיעור לסיפורי המקרא ולפסוקים מתוך התנ"ך, ועל הנרטיב המפרש את אותם פסוקים באופן שונה ממני, אך עם זאת מאוד הגיוני. הידע וקריאת הטקסטים המשותפים (הסינופטים) והשוניים גרם לי לרצות להפסיק לדקלם את האמירות שהרגשתי שהוחדרו בי במשך שנים. להערכתי, קשה להוריד לגמרי את ה"פחד" ואת "תחושת הקורבנות" המלווה אותי שנים, גם כאשר זוכרים שהיו מאות נוצרים "חסידי אומות עולם", שלא כל הקהילות הנוצריות הינן מקשה אחת וכי הכתבים הנוצריים לא חותרים לאנטישמיות. ולצד זה לזכור שבכל דת יש גורמים קונפליקטואליים המדירים את האחר, ומחנכים לאקסקלוסיביות ואף לאלימות. עם זאת, בכל אחת מהדתות יש באותה מידה יסודות מסוימים שמעודדים גישה טובלנית, פתוחה, חסד ושלום. האתגר הוא שכל אחת מהדתות (ומבני הדת, המאמינים - כמוני), תפתח את היסודות הללו, שיגרמו לפיוס, להידברות ויובילו לשיתוף פעולה בעולם.

אכן צריך לסגת קצת מהנרטיב היהודי ש"כל העולם נגדנו" וכי הכל קונספירציה אחת גדולה ולהתחיל מ"הראש". הצעד הראשון הוא להתחיל לקרוא את הכתבים הנוצריים המסורתיים כדי להכיר, וכן לקרוא את הכתבים הנוספים המאוחרים יותר, להיות כנים וביקורתיים גם כלפי עצמנו וכתבי הקודש שלנו, להקשיב ולהיפתח. לאחר שרכשתי ידע נוסף, לאחר שהנחתי את "גיבנת" הקורבנות בצד לרגע, לפתע הפכתי מחויבת לעשייה. לפתע אני מחויבת תודעתית לדברים מתוך המסמך "דברו אמת" המציע כי אין ביכולתן של תחרויות עתיקות להגדיר כיום את היחסים שבין הנצרות ליהדות וכי על נוצרים לעבוד לצד יהודים למען תיקון עולם. כעת אני מחויבת להמשיך בחשיפה לידע נוסף, להגיע להבנה עמוקה יותר וליצור שיח אמיתי.

סולם יעקב במנזר

השלב השני שאותו עברתי ואותו אני עדיין עוברת הוא השלב הקשה יותר בפיתוח יכולות פלורליסטיות, שלב ה"בטן". אציג שלב זה באמצעות חוויה משמעותית

שעברתי. החוויה היתה בסדנת "ויפאסנה יהודית" שבה השתתפתי במהלך אחד הקיצים לפני כמה שנים, אשר התרחשה במנזר "האחיות ציון" בעין כרם. סדנא זו כביכול לא כללה מפגש בין דתי, אולם עבורי חוויית השהות במנזר למשך ארבעה ימים הייתה מפגש בין דתי אישי ממעמקי נפשי. ויפאסנה היא סוג של מדיטציה (מדיטציה בשתיקה) שהובאה מדתות המזרח. אני מודעת לכך שקיימת הגישה המפרידה, שאומרת "חכמה בגויים - תאמין", על פי גישה זו יש לקחת מהגויים רק את הכלים בלי הערכים. לא משרידה אותי המחשבה שאני לא מוצאת את הכל ביהדות ונאלצת לחפש דברים בתרבויות אחרות. מבחינתי "אמיתות" נפגשות, והדרכים השונות הן אופני פעולה שונים המובילים לאותה מטרה או כפי שכתב יוסי קליין הלוי "הנביאים לא מתווכחים מי מביניהם גדול יותר".

כיוון שאת התהליך הראשון, תהליך ה"ראש" אודות חכמת הגויים עברתי בהצלחה, לא עלתה בי השאלה האם להשתתף בסדנא שכזו - אמנם מדיטציה היא סוג של תרגול רוחני דתי אך גם אם אני שואבת השראה מן המזרח אין הדבר הופך אותי לבודהיסטית, אני נשארת יהודיה דתייה. גם אם אני משתתפת בוויפאסנה במנזר בודהיסטי אין זה אומר שאני בודהיסטית. אולם, נקבע כי הסדנה תיעשה במנזר (נוצרי), וידיעות אלו הינן ידיעות של הראש ולא של הבטן. פעמים רבות אני מרגישה כי העבודה על ה"ראש" קלה יותר מאשר עבודה על ה"בטן". ה"בטן" היא ההרגלים, הארכיטיפים הקדומים, הנרטיבים העמוקים (לצורך המחשה אביא דוגמא מתוך הפלורליזם הדתי - יהודים רבים אשר עברו את שלב ה"ראש" אודות תשמישי קדושה לנשים, מצוות שהזמן גרמן, עדיין לא עברו את שלב ה"בטן" וירגישו שלא בנוח נוכח ראיית אישה עם כיפה או תפילין).

כך גם אני, שבוע לפני הסדנה, הבנתי שהתחייבתי לבוא לסדנה בת ארבעה ימים מלאים אשר תתרחש במנזר. ההתלבטויות החלו לבצבץ. באותו הלילה כל שעלה בחלומי היה מראות של צלבים ומראהו של ישוע הצלוב. לאחר לילה ארוך שבו הרגשתי תחושות פיזיות כבדות ורעות אודות הלינה במנזר, חייגתי בבוקר בדאגה אל מארגנת הסדנה. אמרתי שאני מוכנה לשלם עבור הסדנה כיוון שהתחייבתי, אבל אני לא רוצה להיות במקום שבו בכל מבט אתקל בצלב, ושיאניני יודעת כיצד בנויים החדרים. כאשר אמי שמעה בחצי אוזן על העניין היא הביעה את הסתייגותה. כשדברתי איתה ואולי דרכה גם עם עצמי, הסברתי שאינני אדם גזעני, ואין זה משמעותי שהסדנה תתרחש בשטח המנזר, והרי זה להם עסק כלכלי ותו לא, אין כוונתם למיסיונריות. ובכל זאת, "זה" הוסיף להיות שם, לכרסם בתוך הבטן הרכה.

ביום שלפני הסדנה בקרתי את אחותי (החרדית). כאשר ספרתי לה על הדבר היא הביעה את עמדותיה הנחרצות. היא העלתה טיעונים שונים להתנגדותה. היא הזכירה שזה נגד ההלכה, היא אמרה לי שבעבר מנזר "האחיות ציון" היה מקום מיסיונרי של הנוצרים בירושלים, ומי מבטיח שאין זו כוונתם גם היום בדרכים מתוחכמות יותר. היא שיקפה לי שהנפש שלי לא רגועה ושרואים את זה, וציינה שסבא של סבא שלי ברח מספרד כדי לא להיות במצב הזה ולאחר מכן היא אמרה את הדברים שבאמת היו על ליבי - למה זה היה צריך להיעשות במנזר? ה"בטן", ההתחבטויות והקולות השונים ובעיקר התחושות הפיזיות הלא נעימות עלו בי במקביל לקולות ה"ראש".

לבסוף החלטתי להשתתף בסדנה. הסדנה היתה נהדרת, אך ללא ספק שאלת היותי אדם דתי במנזר עלתה בי רבות לאורכה. אני חושבת שלסדנה זו היה ערך חשוב מאוד עבורי, במיוחד לנוכח התהליך שעברתי ב"ראש" ולצד התחבטויות ה"בטן" שלי. לאתגר אותי להתפלל בכל בוקר לצד קולות הכנסייה ופעמוניה, להגיד ברכות שונות אודות אילו שאינם יהודים בעודי נוכחת בשטח השייך לבני דת אחרת, להתפלל לאל כאשר לצידי מתפללת נזירה, לחוות את חווית השבת שלי בתוך המנזר, להביא את האוכל שלי ולייחל לכך שאין זה פוגע בבני המקום שאינני אוכלת מהאוכל שלהם, להרגיש "זרה" בין יהודים אחרים שלא מתחבטים כמוני בשאלות הללו ועוד.

אני חושבת שפעמים רבות העליתי בראשי את דמותו של הרב פרומן מתקוע ז"ל, אשר היה אדם דתי שלא חשש להתפלל בשיתוף עם בני דת אחרת. פעמים אחרות עלו בי דבריו של יוסי קליין הלוי על כך שהפלורליזם הבין דתי הוא ההרפתקה הרוחנית הגדולה של דורנו. קליין הלוי כתב: ש"בפעם הראשונה המאמינים יכולים לחוות משהו מתוך החיים הפנימיים של דתות אחרות תוך כדי נאמנות לדת שלהם", וסיפר כי לאחר המפגש שלו וההכרות שלו עם הדתות האחרות אין לו בעיה להתפלל גם בכנסייה או במסגד למול הסממנים של דתות אחרות. יתרה מכך, נזכרתי כי מעבר להיותי אדם פרטי העובר חוויות פרטיות, אני אשת חינוך המחנכת "חינוך דתי פלורליסטי". ככזו עליי לשאוף לאפשר לעצמי ולאנשים להכיר את הדתות האחרות, לחיות בשלום אלו לצד אלו, ליצור פלטפורמות של שיתוף ולימוד משותפים, למגר את "הפחדים" ולפעול יחד מתוך ההסכמות (הרבבות) וליצירת עולם טוב יותר.

לסיכום אומר כי אני שמחה מאוד שהשתתפתי בקורס על נצרות. אני מרגישה שהוא היה עוד אבן דרך חשובה במסע שלי, ושהוא השפיע ועוד ישפיע על זהותי האישית ועל זהותי היהודית והרבנית. היום "הברית החדשה" נמצא בארון הספרים שלי, אך אני עדיין בדיון פנימי לצד אילו ספרים להניח אותו, ומה אומר כאשר אחי הרב האורתודוקסי יגיע לביקור ויתהה לגבי התוספת לארון הספרים שלי. אם אחזור לכותרת של עמודים אלו, אגיד כי אני מרגישה שהדיסוננס עדיין קיים בי, אך כיום אני חיה בהשלמה רבה יותר ובאיזון רב יותר על קו התפר שבין בדלנות להומניזם. היום אני יכולה יותר מתמיד לחוות חלק מהחיים הפנימיים של דתות אחרות לצד הנאמנות לדת שלי. כיום אני יודעת יותר ורוצה להמשיך וללמוד על מנת ליצור שיח אמיתי שבו אשפיע ואושפע, ואינני רוצה להיות החסידה אשר אינה כשרה כיוון שהיא דואגת רק לחברותיה. יתרה מכך, כאשר חינוך יהודי ישראלי וכרב לעתיד אני מחויבת יותר מתמיד לעשייה בתחום הזה למען זהותי האישית, למען היחסים בין הדתות ולמען היחסים הפלורליסטים בתוך הדתות.

ואולי בכל גזען ישנו אדם קטן?

סלמאן נאטור

...

אנשים שלכאורה ולמראית עין הם לא גזענים, אוהבים לטעון כי בכל אדם ישנו גזען קטן, ואני מאמין שאם זה נכון, אז אולי בכל גזען ישנו אדם קטן? גזענות היא לא תופעת טבע ואנשים לא נולדים כאלה. גם שנאה היא לא תופעת טבע ולא ההתנשאות ולא הרוע. אנחנו לא נולדים עם עוולות אלה ולא נגזר עלינו לחיות בעולם של רוע וגסות רוח. את כל העוולות האלה אנחנו יצרנו ואנחנו נתנו להם שמות. כמו שעוד דברים רבים אחרים אנחנו יצרנו ונתנו להם שמות, אפילו כל אחד מאתנו יש לו את האלוהים שלו והוא קורא לו בשם שהוא בחר לו.

בשביל לשנוא לא צריך אישור מאף אחד ולא צריך להסתמך על שום אסמכתא. אתה מאמץ את השנאה מסיבה כלשהי אז השנאה מחכה להזדמנות בשביל לפרוץ החוצה ואז מזהים אותך האחרים. אז יודעים בדיוק מי אתה ואתה במקרה הזה לא יכול להיות בנאדם. כי בני אדם הם אנשים שנלחמים בגזען שבתוכם. הם מדכאים אותו עד כליה כי בני אדם שואפים כל הזמן לשלמות ולמוסריות.

השואפים למוסריות הם גם הגזענים שמשדדלים לטפח את האדם שבתוכם. מחפשים דרך וכלים בכדי לחזור לשפיות ולנורמאליות. בני האדם שבתוכם גזען והגזענים שבתוכם אדם שותפים בשאיפה להגשים את ערכי המוסריות והשלמות כל אחד מהמקום שהוא מצוי בו. אם הם באמת שואפים. אין בני אדם מוסריים! יש בני אדם ששואפים להיות מוסריים. אין מושלמים! יש אנשים ששואפים להיות מושלמים. ומי אנחנו שחיים בארץ המקוללת הזאת?

ערבים, יהודים, פלסטינים, ישראלים, מוסלמים, אשכנזים, הומואים ועוד ועוד, אנחנו שבויים בהגדרות של עצמנו ובגבולות הדמים שציירנו ושכנענו את כולם כי זאת היא החלוקה ועל החלוקה אנחנו חלוקים אז הוספנו עוד חלוקה. ומכאן באים אנשים מכל הקבוצות ואומרים: בואו נחלק את החלוקה. נחלק את האדמה ואת הארץ ואת המים והגז והאוויר והכל יחולק ויתחלק ובלבד שכל אחד מאתנו יישאר הוא: היהודי נשאר יהודי ורק יהודי וכך המוסלמי והאשכנזי ונחלק את הארץ: הם

שם ואנחנו כאן. הם זה הערבים הפלסטינים ואנחנו זה היהודים הישראלים. מדוע נחלק? כי יהודים וערבים לא יחיו יחד. ליהודים יש מדינה שהיא בעצם מעצמה, ולפלסטינים תוקם איזה צורה של מדינה מצ'וקמקת כזאת עלובה ומצחיקה שהיא מחולקת מראש ועד כף רגל, ומזה נעשה שלום.

האמירות "הם שם ואנחנו כאן" או "צריך להיפרד מהם" או "שתי מדינות לשני עמים" הן אמירות גזעניות בעליל כי לחשוב על חלוקה והיפרדות פירושו שאין אפשרות לחיים משותפים בין יהודים וערבים, כי הערבים לא ישתנו וגם היהודים לא ישתנו כפי שהים הוא אותו הים. הנוק שגרם לנו הסכסוך שאנחנו יצרנו במו ידנו הוא איבוד התקווה באפשרות לחיות יחד. אנחנו אימצנו את הגישה הקולוניאליסטית הקלאסית שכל סכסוך מסיימים בחלוקה לא מפני שזה פיתרון קל (למראית עין) אלא מפני שהוא יוצר את הסכסוך הבא שמשרת את הקולוניאליסט בכלים אחרים. מהלקסיקון שלנו כמעט נמחקו מלים כמו "חיים משותפים" ו"שותפות", "הוויה" ו"עתידי" ואפילו "שלום צודק". מונחים אלה נשמעים לנו כמטפיזיים ורומנטיים והזיות של סתם יפי נפש. זה בדיוק מה שדרוש לקולוניאליסט בשביל להנציח סכסוך שמשרת אותו.

נחזור אל ההיסטוריה של הסכסוך הפראי שלנו. הכל התחיל בסוף המאה השמונה עשרה עם התעצמות הרעיון הקולוניאליסטי לחלק את האימפריה העות'מנית. מלחמת העולם הפכה את הרעיון הזה לבר מימוש. נחתם הסכם סייקס פיקו, ולאחר שלושים שנה כמעט, ב-1947, הכאוס שיצר הקולוניאליזם הבריטי בפלסטין הוליד את תכנית החלוקה הידועה לשמצה ולשבח (תלוי את מי שואלים), ומלחמת עולם שנייה אפשרה את מימושה אבל בדרך חלוקה לא חלוקה. ומאז, מזה שבעים שנה, כל בעלי המניות פועלים בשביל לקבע סכסוך מדמם בווריאציות חלוקה שונות ומשונות.

באופן מלחמת עולם שלישית. על מה תפרוץ המלחמה הבאה? האם לא על רעיון החלוקה? החלוקה של עיראק וסוריה ולבנון ופלסטין-ארץ ישראל ועוד ועוד... בתודעה שלנו השתרשה הקלות הבלתי נסבלת של החלוקה והאמונה האידיולוגית שלנו שרק זו הדרך.

עוד חשיבה אידיוטית שמקבעת את הסכסוך המדמם שלנו. בעולם שמתנהלים בו סכסוכים, וגם זה שנטול סכסוכים, מדינה ומולדת הם היינו הך. כאשר צרפתי אומר צרפת הוא מתכוון למולדתו וגם למדינתו, ואפילו כאשר אזרח סורי אומר אני מסוריה

הוא מתכוון למדינה הסורית ולמולדתו סוריה. אבל הציונות הקולוניאליסטית יצרה את החלוקה בין מולדת ומדינה.

בפלסטין מולדתי הקימה הציונות, עם כל שותפיה, מדינה יהודית. היא לא הוקמה בשבילי ועל פי רצוני אלא בשביל אנשים שרובם לא חיו בה ולגביהם אני מהווה איום (במקרה הטוב גורם מטריד, מעמסה וקוץ...!). פה במקום הזה לי יש מולדת וליהודי יש מדינה. פה המולדת היא שלי ואין לי מדינה והיהודי יש לו פה מדינה והמולדת לא שלו. כאשר אני חושב ומדבר על המקום הזה שאני קורא לו פלסטין אני מתכוון למולדת, גם אם יש לה שמות אחרים ומנהלים אותה מי שאינם ילידי המולדת הזאת כפי שהיתה משך אלפיים חמש מאות שנה. אני חושב עליה כנוף וכטבע וכהיסטוריה, ואילו בשיח היהודי שאני מקשיב לו היטב, המקום הזה הוא המדינה שלמענה יחרף את נפשו ויתאמץ לבנות, ובאמת הוא יצר מדינה מפותחת וחזקה צבאית וכלכלית ותרבותית, אבל הוא לא מתייחס אליה כאל מולדת. הרי מולדת מקבלים על כל מה שיש בה, לא רק את גבעותיה ומעייניה וחופיה אלא גם את בריותיה, את חיותיה וחרקיה ומעל לכל את בני האדם שחיים בה. מי שמגרש את ילידי הארץ וכובש את מקומם זאת לא תהיה מולדתו. גם מי שיעקור את עצייה אולי יוכל להתפאר שזו מדינתו אבל לא יוכל לטעון שזו מולדתו.

אנחנו עמי המקום הנפלא הזה יושבים על סתירה, לא רק בין מולדת ומדינה אלא בין חלוקה ושלמות. עד היום אמצנו את רעיון החלוקה ואנו רואים מה שילמנו. בעולם אין בני אדם מושלמים ומוסריים, בעולם ישנם בני אדם ששואפים למוסריות ולשלמות. הם זקוקים לכוח. השאלה העיקרית היא: מאיפה יבוא הכוח הזה?

אז איך אתה ישן בלילה, נבחר ציבור שלי?

שרה קלה-מאיר

...

הנסיבות המצערות של ערב מצעד הגאווה בירושלים, שהסתיים ברצח נוראי של שירה בנקי ז"ל - ושורת גילויי האלימות והגזענות שבאו אחריו וממשיכים ללוות אותנו עד היום - אילצו אותי להקשיב לאינספור נאומים וניחומים, הבטחות והצהרות, של נבחרים ונבחרות ציבור למיניהם. עשרות פוליטיקאים ואנשי תרבות ורוח, אומנים ו"מפורסמים" למיניהם, שדיברו כל אחד על הכאב וההזדהות, הכעס והעצב, התקווה והאכזבה. המון מילים. חלקן עם כוונות. אבל כאן זה מסתיים. חלק לא מבוטל מ"המנהיגים" שלנו - פוליטיקאים ונבחרים ציבור - דקלמו באופן מעייף ובמתק שפתיים דביק עד מחליא ושיננו משפטים והגיגים שונים "על אוטומט" תוך תחושה ברורה שאין להם באמת מחויבות למילה. להבטחה. ובעיקר לאחריות. אף אחד לא דיבר על אחריות.

אין זו נחלתם של חברי מפלגה כזו או אחרת, או ראש/ת עיר זו או אחרת. נראה כאילו זהו המס שכולם משלמים לציבור מאזיניהם, מס הדיבור. מילים שאין להם/ן את היכולת לעמוד בהן (ובמקרים מסוימים גם לא את הרצון). כבר אמרו לפני, צרת רבים היא נחמתם של הטיפשים. אנו נוטים להפנות אצבע מאשימה כלפי נבחרים ציבור שמעלו בכספים או באמון, ושוב שכך. אולם, מה לגבי אלו שזלזלו במחויבות הבסיסית לחוק הלא כתוב של אהבת האדם? של כבוד לזולת? של שמירה על כבוד האדם וחירותו? שמפרים ערכי יסוד? כפיהם אינן נקיות. יותר מזה, הם אשמים! אשמים בשתיקה. אשמים בעצימת עין. אשמים בהסתה. אשמים בהפרדה ובבידול, בהגזעה ובגזענות.

נבחרים ונבחרות ציבור. הסמכות שלכם מכילה גם אחריות. אתם אחראים. אתם אחראים על מוצא פיכם. על סדרי העדיפויות שלכם. **על מה שתעשו - אבל גם על מה שלא תעשו. אחריות על כל מה שניתן לעשות נגד הגזענות לסוגיה ולא תעשו. אתם אחראים!** בכל אותם עשרות ומאות נאומים מהוללים לא שמעתי אף הכאה על חטא. אף לקיחת אחריות. אף תכנית פעולה אמיתית והכרזה על מאבק ממוסד ואמיתי בגזענות.

האם מישהו מכמסן שמע אי פעם נבחר ציבור אומר - "טעיתי בחלוקת התקציבים, טעיתי בהקלת ראש, טעיתי כשאמרת, טעיתי כשלא אמרתי..."? ולנו הציבור יש לומר לכם דבר אחד ופשוט - לא רוצה לשמוע מה אתם חושבים או חושבים שנכון להגיד, רוצה לראות אתכם עושים. אז הנה לכם עצה, נבחר ציבור שלי. עצה ממי שחיה את השטח. גזענות, הסתה ושנאה אינן משקפות התנהלות של עשבים שוטים אותם יש לעקור, אלא זו רעה חולה שנוגעת בכולנו, בכל התרבויות שמרכיבות את הרב תרבותיות שאנו כביכול חיים בה. בשביל להתמודד איתה צריך להכיר בה כבעיה ולא כרעה חולפת.

אז איך אתם שואלים? תקצו משאבים! תעשו מהלכים! תעוררו מודעות! תיצרו שינוי!

חלק גדול מתקציבי החינוך, התרבות, הבריאות ובטחון הפנים צריכים להיות מושקעים כאן - בהבראה שלנו כחברה. ביסודות, ולא באוויר. כי אין תוחלת לחברה שהבסיסים הערכיים שלה חלולים. שיסודותיה מתפוררים.

ואנחנו הרי Startup Nation. מנו בעלי ובעלות תפקידים שיהיו אחראים לכך, בדיוק כשם שיש ממונה על מורשת ותרבות, ומולדת ושירה עברית והשד יודע מה - תמנו אחראים/יות על המאבק בגזענות. או כל שם אחר. אבל כולנו יודעים שזה שם זה בכל מקום. וזה רע.

בבואנו להתייחס לערכים קריטיים וחשובים לחברה שלנו, זו הזדמנות להתבונן פנימה, אל תוך אותם חוגים ומסגרות, ארגונים ותנועות פורמאליות ושאינן כאלה, ולהעריך בכל לב ובכל לשון את העבודה שנעשית שם. לציין בהערכה רבה את הנשים והאנשים שפועלים ימים כלילות כדי להנחיל ערכי סובלנות ואהבה ואת הארגונים השונים שכל מטרתם היא זו. אסור לנו לאפשר למעגל הזה לגווע ולהצטמצם עוד. עלינו לחזק אותם. את אותם "לוחמי זכויות".

ולכם/ן נבחר ונבחרות ציבור אני אומרת - הקול שלהם, הקול שלנו, הוא קול שאינו מתפשר, אלא קול שבא לדרוש זכויות ולא לבקש אותן.

יש לנו יכולת, יש לנו אמונה ויש לנו אלפים שחושבים ומרגישים כמונו. אז אם אתם מנהיגים? בואו. תנהיגו.

על שום מה אני צועד?

דבר תורה לשבת גאוה קהילת יוב"ל בגדרה

ניצן צבי-כהן

...

האניסות היא פרק קשה בתולדות העם היהודי, שראשיתו באינקוויזיציה הספרדית. הדת היהודית נאסרה, ויהודים אשר התנצרו נאלצו לקיים את מסורותיהם במחשכים ובמחותרת. גלגוליה של תופעת האניסות הביאו אותה גם אל העת החדשה, וגם לאחר מתן האמנציפציה, שוויון הזכויות הפורמאלי, אנו פוגשים אותה בניסוחה מחדש בתקופת ההשכלה: "היה יהודי בביתך, ואדם בצאתך". לכאורה משפט ליברלי, יפה, מתקדם. אבל הוא מקפל בתוכו את ההנחה השתוקה שיש סתירה בין יהדות לאנושיות, או לפחות לאנושיות שווה. את יהדותך, יהודי, במחילה, אל תנפץ. הגרמני ינפץ בגרמניותו, והצרפתי בצרפתיותו, והאנגלי באנגליותו, והיהודי - יוק! ובמקביל לתפיסה המתקדמת הזו - קריקטורות אנטישמיות, קריאות גנאי ברחוב, אפליה כלכלית וחברתית, חידוש עלילות הדם, פוגרום - להמשיך לצייר את היהדות כעניין אישי, אינטימי, א-פוליטי, בין אדם לאלוהיו.

למול האניסות עומדת הגאוה. שאז כינוה "העמידה על הכבוד". ואני אומר לכם, שבחברה שבה הומו זו קללה יום-יומית, ובני ובנות נוער גאים נמצאים בסיכון פי עשרה לאובדנות, אני מסרב ששאלת ההעדפה המינית והרומנטית שלי תדחק אל חדר המיטות. אני מסרב לקבל שהמיניות והמשפחה הסטרייטית תמרח על כל שלט חוצות, בכל ספר, סרט וסדרת טלוויזיה - ואנחנו את המיניות שלנו, את החלומות שלנו, נתבקש לשמור בדלת אמות.

אני מסרב לקבל את האמירות שזו חובתה של המדינה היהודית שלא להגדיר את המשפחה הגאה משפחה, ואת הזוגיות הגאה זוגיות. אני צועד בשביל כל לסבית בירוחם או במגדל העמק שתחכה עד גיל 21 כדי לעבור לתל אביב ו"להרשות לעצמה" לצאת מהארון. אני צועד בשביל הנער בגדרה ששומע ממורה אמירות הומופוביות מול כל הכיתה. אני צועד בשביל חבר שלי באשקלון שהותקף באגרופים. בשביל הביסקסואלית שההורים שלה אומרים לה שזו רק תקופה ושלא תעז להביא חברה הביתה. בשביל הנערה הטרנסג'נדרית שנזרקה מביתה ושורדת באמצעות זנות,

זנוחה על ידי הרווחה. אני צועד בסולידריות עם אחיותיי ואחי ברוסיה, באוגנדה, באירן, ובאלפי מקומות אחרים שבהם חייהם וחירותם בסכנה. אני צועד כדי שכל נערה ונער בישראל ידעו שהם יכולים ליהנות מגופם, איך וכמה שעושה להם טוב, כל עוד אינם פוגעים באיש ואינם מרגישים שהם מחויבים לכך. כדי להגיד שגברים יכולים להיות נשיים, ונשים יכולות להיות גבריות. ואפשר להרגיש גם בין לבין. אני צועד, כי תם עידן האניסות. כי בכל מקום שיהודים מסתירים את יהדותם יש אנטישמיות, ובכל מקום שלסביות, הומואים, טרנסג'נדרים וביסקסואלים מסתירות את זהותן, יש הומופוביה. אני לא צועד כדי להיות כמוכם. אני צועד כדי להרחיב את האפשרויות. וכשאני שומע את השיח העאלק ליברלי של "אין לי בעיה עם הומואים, יש לי חברים הומואים, אבל אני נגד המצעד", אני עונה בבירות: אין לי בעיה עם אנשים צרי מוחין. יש לי גם כמה חברים צרי מוחין והם בסדר גמור. רק במחילה, אל תנפנפו בהומופוביה, השאירו אותה בביתכם. לא חייבים לנפנף בזה.

"תג המחיר" שאנו משלמים על המילים; טרמינולוגיית פעולות השנאה כלפי המגזר הערבי תורמת להבנייתן

אלעזר בן לולו

...

פעולות "תג מחיר" הקשות הן תמרורי אזהרה אדומים הזועקים לקראת איבוד שפיותה המוסרית של החברה הישראלית. הקריאה למוכרי התגים היושבים בירושלים ולמחפשי ההנחות במשטרת ישראל ובשב"כ צריכה להיות בשפה ברורה וחדה: "די לתג מחיר, די לעצימת עיניים למול פעולות גזעניות של שנאה וטרור". כל ילד קטן יודע שאם שברת, שילמת! במקום שבו מוכרים תגים אנושיים מזויפים בשל צדקנות לאומנית, משלמים מחיר יקר. במקום שבו שוברים זכוכיות כדי להעביר מסרים לאלוהים, משלמים. אבל לפני התשלום אנחנו מתמקחים, כי המילים מנצחות.

אירועי שנאה כלפי המגזר הערבי בישראל לובשים צורות שונות ויצירתיות בכל פעם מחדש, והדיווחים עליהם כבר נשמעים מוכרים. העיניים המביטות היום בדז'ה-וו אל אותן התמונות המפויחות של שטיחי המסגדים, שטיחים שהיו אדומים והפכו שחורים, הן אותן העיניים שהביטו אתמול בחזיתות של כנסיות שהפכו בן רגע לקירות גרפיטי מאיימים, וסביר שיביטו גם מחר. עד יעבור זעם.

אתה תוהה לעצמך "איזה מעשה חסר רגישות". אבל אז אתה עוצר ומבין שזו טקטיקה שמגיעה מנבכי אישיותו של אדם המצליח לזהות בנצלנות את הרגישות שהאחר מעניק לאותו מרחב שנעשה בעיניו האחרות קדוש, וכך גם הפך שלא בידיעתו למכיר בקדושת המקום גם אם לא האמין. ואז אתה נעשה מפוחד ומתוסכל עוד יותר. הלא העם היהודי יודע היטב את המקום האינטימי והייחודי שמעניק האדם או שמייחסת הקהילה למרחב שהוא קדוש. מעשי טרור באמצעות פגיעה בייצוגים דתיים ובסמלים חזותיים מוכרים לנו היטב מימי השלטון הרומאי ועד לפיח הנאצי. אז כיצד ייתכן שדווקא זה המאמין בעולמות של קודש אוחז במעשים של חילול וביזוי?!

נדמה שהזמן עושה את שלו ומאפשר לנו לשכוח בעצמת עיניים כתובות מרוססות שחלפנו על פניהן ברחוב השני מימין, או אמירות גזעניות בשיחות סלון על חתיכת העוגה או על חתיכת האדמה. הרי לכולנו ברור שזה לא התחיל ולא ייגמר בשריפתו של עוד מסגד הממתין חרישי בתור, ולא הכול ורוד במבצעי סוף העונה. הפכנו לאדישים, גם אם המחיר יקר. ואם הוא זול, אז הוא בטח באיכות ירודה. ככה הפכנו לשותפים לתעשיית מחירים אנושיים ששוכחת שהחיים, לפחות פה, הם לא עסקת חליפין של לשלם ולקבל.

הכול מתחיל ונגמר במילים ובמשפטים שבאים לפני המעשים ואחריהם. היום כבר נעשה אופנתי להתעסק במחירים, בשוברי קנייה ומכירה ובמקביל להתעסק בערבים. זה בא ביחד לצערנו. עצם העובדה שמדובר באירוע המוכר בשוק בתור "תג מחיר", מעצימה את הכוח של "בעלי" התג. מניתוח פשוט של המונח עולה כי על הערבי לשלם מחיר על מעשיו, ולכן "קיבל בתמורה" תג מחיר. מכאן עולה אסוציאציה ישירה המעניקה את הכוח למוכר, ליצרן או ליוצר התג (שהוא כמובן אינו ערבי במקרה המדובר). באמצעות המונח אנו מאפשרים התבטאות אלימה וגזענית המשמרת את הרעה החולה. עלינו להבין כי הערבי איננו לקוח במרחב שלנו, הוא איננו לקוח מתחלף ואיננו לקוח קבוע. הוא פשוט איננו לקוח. בדיוק כפי שאנו איננו הבעלים של המולדת ואיננו מוכרי אדמותיה. ועד שלא נתנתק מדרך המחשבה הזו, גם אם על פניו תלושי הקנייה מטעים בצורתם, לא נצליח להבחין בכלל המדפים שבחנות. ויש בנו את היכולת לעשות כן. כך שאמנם מדינת ישראל יכולה להידמות לחנות המוחזקת בידיו של מוכר אחד או שניים, אולם דווקא משום שהמנגנון הפוליטי יכול להתאים לתיאור מרקסיטי שכזה, עלינו לפתח רגישות יתר לתפיסה שמוכרים לנו מבחינת ההתייחסות האקספרסיבית שלנו לבית ולחנות.

כך גם חוסר אבחנתו של עמוס עוז בין יהודים ובין מילים, למרות שרק לאחרונה חתם את ספרו "יהודים ומילים". עוז ביקש לנקוט את הגישה הישעיהו לייבוביציית והכריז כי אלו הם "ניאו-נאצים עבריים". הזדעזעה כל אם עבריייה למשמע אוזניה לביטוי המשוחזר, עת קם צורר חדש בישראל. גם אם יש באמירתו של עוז אמת, הרי למהר לקרוא למעשי השנאה בשם, ולהזדרז להכריז על עושי הפעולות בשם "ניאו", הם צעדים הדורשים מחשבה שנייה, משום שהדבר מרחיק את המסר ממי שעבורם נוצר. אין להסתכל על ההגדרה או על המינוח באופן יבש, אלא להבחין במסר הרגשי והמנטאלי שבו הוא טעון, ומשם לזעוק את המסר ולגעת בלבו של

האדם. גם אם באופן פונקציונאלי ניתן למצוא התאמה פרקטית צודקת והיגיון בקו הרעיוני המשותף. המונחים "ניאו-נאצי" או "נאצי" אינם רק הגדרה חיצונית יבשה בעבור היהודים שורדי ציפורני הנאצים. זהו מונח בעל אפקט מנטלי שאין אנו יכולים להתייחס אליו במנותק ממשמעותו ההיסטורית, בשם צידוק תואם פונקציונאלי עכשווי.

כל ניסיון להעניק טרנספורמציות לינגוויסטיות כאלו ואחרות למילה שבכוחה להרוג בני אדם, תורם בדיעבד להבניית המעשה הכאוב. זאת במקום להנפיק בשיח מילים שיתקפו את המעשה. אין השתיקה עדיפה, ועצם הענקת שם לתופעה יכול להגדיר את קיומה העצמאי ולזהותה כתופעה העומדת בפני עצמה, ובתור שכזו היא תזכה לטיפול ולהכרה במלוא מובן המילה. אך יש לנקוט משנה זהירות, ולא להניח שאם הלקוח מסונוור או עיוור אז בעל הבית השתגע. הלא אחר כך המחיר יהיה יקר יותר ונבכה עד בוא אב על חטא שחטאנו בשתיקה יפה למאורעות ולמעשים אלימים, על חטא שחטאנו בדיווחים על תגי מחיר במקום על תגי מאיר, על חטא שחטאנו בספירה ובחישוב של מלאי הקורבנות על חשבון דיאלוג פתוח, וכן, על חטא שחטאנו בכך שכיסינו את עינינו ונתנו לכל זה לעבור לידנו, ועל חטא שחטאנו בכך שהכשרנו ביודעין את התגים הבאים.

לא משלימים עם הגזענות ה"טבעית"

גלעד ארדיטי

...

אי אפשר לגדול בישראל מבלי להידבק במידה כזו או אחרת של גזענות. לכולם יש תפישות מוקדמות לגבי האחר - תהיה זהותו אשר תהיה. באופן אוטומטי מניחים הנחות מוקדמות על בסיס חזותו של אדם ולאחר מכן על בסיס זהותו, וגם אני אינני חסין מפני זה. אבל ישנם פערים בין התפישות המוקדמות של דור אחד לאלו של דור אחר, בהתאם לנסיבות ההיסטוריות והחברתיות שמשתנות. למשל ההנחות האוטומטיות שבני דורי מניחים על אנשים מהקהילה הגאה, שונות לחלוטין מאלו של דור ההורים שלנו, משום שהנסיבות ההיסטוריות הובילו לכך שגדלנו באחת התקופות המשמעותיות ביותר של פריחה בשוויון זכויות ללהט"ב. קל לנו, יחסית, להשתחרר מההנחות האוטומטיות שלנו באינטרקציה עם אדם שזהותו המגדרית או נטייתו המינית שונה משלנו, קל לנו להשתחרר בקלות יחסית מההומופוביה שספגנו בהתבגרותנו ולראות את האדם שמולנו פשוט כעוד אדם.

במידה דומה, עליית המודעות המזרחית בישראל משנות השמונים הובילה למודעות רבה בקרב בני דורנו לפוטנציאל הגזעני שבין העדות. ישנו דיון מורכב בין הגורסים כי "התקדמנו, השד העדתי הוא כבר נון-אישיו" לבין אלו שמתריעים מפני שמחה מוקדמת מדי על המוגמר וטוענים כי יעבור עוד זמן רב בטרם יתאחו הקרעים שבין אשכנזים למזרחים, או שבין יוצאי חבר המדינות ואתיופיה לצברים. הדיון הזה מאפשר לנו, באופן מודע, ושוב בקלות יחסית, להשתחרר מההנחות האוטומטיות שלנו ולפעול באופן שבו מוצאו של אדם כמעט "שקוף" הלכה למעשה, גם אם לא נוכל להתעלם ממנו. די להסתכל על הנתונים הסטטיסטיים מקום המדינה ומשנות השישים והשבעים כדי להבין את אותו הפער בין הדורות בתפישות המוקדמות לגבי מוצאו העדתי של אדם.

לעומת זאת, במפגש בין יהודים לערבים, כמעט כמו באינסטינקט, התפישות של בני דורנו, ילידי שנות השמונים, כמעט זהות לאלו של הדור הצעיר מאיתנו בעשור ולדור שמעלינו. נולדנו לתוך האינתיפאדה הראשונה, עברנו את תקופת הפיגועים הגדולה, את האינתיפאדה השנייה ושלוש מלחמות, ובין לבין היו תקופות ביניים

של "טפטוף" ירי לעבר יישובי הצפון ויישובי עוטף עזה. גדלנו בתקופת עימות בלתי נפסקת, ללא הפוגה אמיתית בעוינות, בלחימה ובשפיכות הדמים. המחיר הוא גזענות אינסטינקטיבית שככל הנראה חזקה יותר מכל תפישה מוקדמת כלפי כל קבוצת "אחרים" שונה. בשנים האחרונות אותה גזענות אף הולכת ומחריפה.

קטונתי מלהציע פתרון לכל הסכסוך היהודי-ערבי, אבל בהתאחדות הסטודנטים והסטודנטיות בישראל אנחנו מחויבים לכלל הלומדים והלומדות במוסדות להשכלה גבוהה וכן לכלל החברה הישראלית - יהודים וערבים כאחד. לכן, אנחנו לא משלימים עם הגזענות ה"טבעית" בהתחשב בנסיבות ההיסטוריות והחברתיות. בנוסף לתוכניות שאנו יוזמים להתמודדות עם הקשיים הספציפיים מאוד של הסטודנטים מהמגזר הערבי ולשיתוף פעולה בחיי היום-יום בין המגזרים השונים, הסטודנטים גם פועלים לצמצום הגזענות בחברה. וזאת במסגרת התכנית הנרקמת "בשביל הדיאלוג - התמודדות עם תופעת הגזענות", שהוקמה בשיתוף עם הפדרציה של יהודי ניו יורק, ומציעה דרך חינוכית מעשית להתמודדות עם תופעת הגזענות בחברה הישראלית בכלל, ועם עמדות גזעניות של תלמידים במערכת החינוך, בפרט.

במסגרת התוכנית, סטודנטים מלגאים מגיעים לכתות ט' בבתי ספר בירושלים, שבהם לומדים יהודים וערבים, ומפגישים את תלמידי בתי הספר עם שאלות כגון "מי זכאי לשוויון זכויות ואיך?", או שאלות בנושא חופש הביטוי לעומת הסתה. בהכשרתם, לומדים הסטודנטים על סוגיות מרכזיות בגזענות, כגון תיאוריות שמנמקות את הגזענות בנימוקים ביולוגיים, נימוקים סוציולוגיים או נימוקים אחרים, וכן עוברים הכשרה להתמודדות עם גילויי גזענות של תלמידים שחיים בסיטואציה מורכבת ביותר.

התוכנית נמצאת בשלבי גיבוש סופיים ותצא לפועל במהלך שנת הלימודים הנוכחית, אך חשוב לציין שהסטודנטים היהודים יגיעו לבתי הספר היהודיים בלבד, והסטודנטים הערבים יגיעו לבתי הספר הערביים בלבד. יש שיאמרו שזו תמונת מצב עגומה, וכי זו טיפה בים הגזענות הסוער סביבנו ויתכן שהם צודקים, אבל לא נוכל להיכנע לייאוש. לא נוכל להשלים עם הגזענות ה"טבעית".

"אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ" - ולנו דברים לפרשת בהעלותך

הרב יהודע עמיר

...

מבין שלל ענייניה של הפרשה בולט האירוע המביך של הקרע במשפחתו של משה. עד כה הם היו צוות מלוכד הנושא בעולה של הנהגת העם. מרים, האחות הבכירה, הייתה שם מהרגע הראשון. היא זו שהשיחה, דאגה וחדדה, על תיבת הגומא שבה הונח התינוק רך-הימים שהושלך ליאור. היא זו שמיהרה להתייצב לפני בת פרעה ולהציע את אמם כ"מינקת מן העבריות" שתיניק את הילד ותטפל בו עד שייגמל. וכשמשה פצח בשיר אחרי חציית ים סוף, הייתה זו היא שהחרתה החזיקה אחריו וסחפה את הנשים לחגוג את ההצלה והישועה. המדרש מוסיף ומספר, שהייתה זו מרים שבכוח אישיותה קרה לעם נס ובאר מים חיים לוותה אותו בכל מסעיו (תוספתא, סוטה, יא, א).

נראה שגם אהרן היה גדול בשנים ממשה (שמות ו, כ). בילדותו של משה לא היה לו תפקיד. אולם הוא הצטרף אל משה מיד אחרי התגלות-הסנה. חלוקת התפקידים ביניהם הייתה ברורה: משה היה המנהיג ואהרן הדובר; הראשון היה 'אלוהים' לאהרן, השני היה 'נביאו'. אהרן התייצב עם משה והיה יד ימינו ודוברו לאורך כל המאבק המפרך עם פרעה. הוא נתמנה לכהן הגדול במשכן, ואפילו כישלונו הנורא בכניעה ללחצי העם ובעשיית העגל לא פורר את לכידותה של משפחה זו ואת יכולתה להתמסר כל כולה להנהגת העם ולהובלתו אל בית חייו.

ועתה, לפתע, מרים ואהרן "מדברים" במשה, מרכלים עליו, משמיצים אותו. הם מאוכזבים ממנו ונוכחים בחולשתו; בגללה הם תוהים לפתע "הרקך אך במשה דיבר ה', הלא גם בנו דיבר" (במדבר יב, ב). גם לנו מגיע חלק בהנהגת העם ובכבוד הגדול הכרוך בקשר עם האל. הרבה רגעי חולשה היו למשה, ועוד נכוננו לו כמה וכמה. ככל אישיות מקראית, הוא אינו מושלם ואינו חף מכישלונות. אין ספק שאחותו ואחיו היו מודעים לכל החולשות והכשלים שהתורה מספרת עליהם; אולי גם לכאלה שנסתרו מעיני מי שלא היה מצוי כה קרוב למנהיג הגדול, למי שלא הכיר אותו

באופן אינטימי כל כך. אבל כל אלה לא העלו בהם פקפוק והרהור ולא גרמו להם לקנא במעמדו של האח הצעיר. עשתה זו רק העובדה שהוא לקח "אישה כושית".

חז"ל מתקשים בהבנת העניין. על פי רוב הם סוברים שהאישה הכושית היא צפורה, אשתו משכבר הימים. שהרי, עד רגע זה לא מצינו שמשה נשא אישה נוספת. והפירושים רבים: היא 'כושית', היינו מעולה במעלות רבות; או כדברי המדרש "נאה בנויה ונאה במעשיה" (ספרי, במדבר, פסקה צט). מדרש אחר אף ממנהר להכריז, באותו הקשר, ש"כושית בגימטריא יפת מראה" (תנחומא, פרשת צו סימן יג). אם כך, מה היה הדבר שגרם להם לרנן אחריו? המדרשים מסבירים, שמשה היה כה טרוד בהנהגת העם עד שזנח את חובותיו לאשתו ו'פרש' ממנה. עתה, משמונו שבעים הנביאים שעליהם מספרת הפרשה, התברר שאין זה הכרח שכך ינהג הנביא. צפורה, לפי אחד התיאורים (ספרי זוטא, פסקה יב) פתחה בתלונה. מרים החרתה החזיקה אחריה, ואהרן "הוסיף... על דבריה", ניפח את הפרשה והעמיד את הנהגת משה בסכנה.

אולם נראה שפשט הדברים נוקב יותר ומזעזע יותר. נראה לומר שמשה נשא אישה נוספת, "כושית". המקרא לא היה מדווח על כך משום שזהו עניין אישי לגמרי ואין בו היבט ציבורי-דתי או מנהיגותי כלשהוא. רק בשל רינוני האח והאחות מוצא המספר המקראי לנכון לאשר את העובדה שעלתה בדבריהם, ומכריז שאכן הוא לקח לו אישה כושית. ומה רע בכך? נישואי נשים אחדות הם נורמה במקרא, ובוודאי לא זה מקור הרינונים. מה עוד, שבניגוד למדרש שקראנו, הפשט אינו מייחס לציפורה, אשתו הראשונה ואם ילדיו, חלק בהעלאת העניין ורקירת הרינונים אודותיו. צרות העין צומחת רק אצל אהרן ומרים. אין ברירה אלא להבין שהבעיה-כביכול הייתה נעוצה בעובדה המובלשת בפסוק, היינו שאישה זו הייתה כושית, שונה, שצבע עורה שחום יותר מצבע העור הרגיל בקרב בנות ישראל. זה היה "חטאו" הגדול של משה; זו הייתה "החולשה הגדולה" שבגינה נזכרו מרים ואהרן שגם בהם דיבר האל וגם להם מגיעים חלק ונחלה בהנהגה. אם משה התאהב בה, באישה השונה ההיא, ואף נשא אותה לאישה, כלום אין זה הרגע שבו נתפכח מהערצתנו אליו ונכריז שאינו כה גדול ונישא? האם מי שהעז לעשות כך יכול באמת להיות הנביא המוליך אותנו אל בית חיינו?

הבה לא נצקצק בלשונו ונבזז להם. מרים ואהרן נתפסו בחולשה אנושית, שאיננו פטורים ממנה כלל ועיקר. בואו ונודה עד כמה קשה הוא לנו להיטהר מחולשה זו, לתת גט כריתות אמתי לדעות קדומות גזעניות, לתיוגים מבזים המעוגנים במגדר, בצבע עור, בשייכות עדתית, במבטא, בשייכות דתית ולאומית. הלשון המודרנית

לימדה אותנו להסוות חולשות-דעת אלה ולהסתירן תחת מעטה של דיבור תקין. שוב איננו מדברים על 'כוש', מילה הנתפסת כמקבילה ל-negro האמריקני; אפילו ה"שחור" שוב אינו עולה בקלות כה רבה על לשוננו, שהרי גם הוא מתייג אדם על פי צבע עורו ומתעלם מכל יתר תכונותיו ותארויו. ובכל זאת, האם נעז לטעון שקשייה של החברה הישראלית לקלוט את העלייה הנחושה והאמיצה מאתיופיה אינם מעוגנים, לפחות גם, בעובדה שהם "שחורים"? האם נעז לומר שהפחד מגלי ההגירה מאפריקה אינו מעוגן בכך שהם אינם "לבנים" כמותנו (למען האמת, כמו רובנו)? האם הדיבור שסיגלנו לעצמנו, על פני השטח, אינו מאיים להסתיר אפליה נמשכת נגד נשים, נגד הומוסקסואלים, נגד ערבים, נגד כל מי שאינו "כמותנו"? האם לא למדנו עד כמה החברה והתרבות שלנו, כאן בארץ הזאת, ספוגות השיות גזעניות ומפלות? האם איננו יודעים שהתרבות האנושית שאנו חלק ממנה נגועה עד צוואר בהדרת האחרת והאחר, באפליה, בשנאת הזר והשונה?

כישלונם של מרים ואהרן הוא אפוא אות אזהרה שהתורה מציבה בפנינו, בפני כל יחידה ויחיד, בפני כל חברה; במיוחד בפני החברה הישראלית המבקשת לכונן מחדש חיים עצמאיים בארץ שאליה הולך משה את העם. הצרעת שבה לקתה מרים היא פרי הבאושים של אותה הליכת-רכיל גזענית. הם לגלגו על צבע עורה הכהה של האישה; היא לקתה בכך שעורה הלבין עוד יותר בשל נגע הצרעת. ללמדנו, שלא צבע העור קובע, אלא בריאותו. יש לבן ושחור שהם נאים וראויים; יש שהם ביטוי למחלת גוף ורוח. אהרן ומרים ביקשו להרחיק את האישה מקרב המחנה וקטרגו על שמשה נשא אותה לאישה; סופה של מרים שנסגרה מחוץ למחנה והורחקה ממנו. אמנם, גם הסיפור המקראי עצמו אינו נקי מאותה הטיה ממארת. הוא מרשה לעצמו לספר שמבין שני הולכי הרכיל האישה לבדה היא שלקתה; אהרן לא נענש. אולם ברגע המכריע הוא שב לייחס לאהרן את העמידה נוכח העובדה שהם ניצלו לרעה את ענוותנותו של משה. שהרי הוא זה הזועק לאחיו "כִּי אֶדְנִי אֶל נָא תִשֶׁת עֲלֵינוּ חֲטָאת אֲשֶׁר נִוְאֵלְנוּ וְאֲשֶׁר חָטָאנוּ" (במדבר יב, יא).

אבל עיקר עניינה של הפרשה אינו בהבלטת חולשות האדם. את אלה אנו מכירים היטב, חווים יום-יום על בשרנו. עניינה של הפרשה בהתמודדות, בריפוי, בהתגברות. ואמנם, בפסוק זה שקראנו זה עתה טמונה תחילתו של תהליך ההבראה. הכרתו של אהרן שלא רק חטא חטאו השניים אלא גם נואלו לומר דבר איוולת ריק מכל תוכן, היא-היא נקודת המוצא ההכרחית לריפוי. אכן, הם קנאו; אכן, קנאתם חשפה חוליים חברתיים ורוחניים שבעמקי נפשותיהם. אולם משאלה נחשפו, ניתן להיאבק

בהם, חובה למגר אותם. יציאת מצרים החלה ברגע שבו העבדים 'נאנחו' מן העבודה וביטאו לראשונה את התודעה שאֵל לה לעבדות להימשך לנצח; באותה מידה, מיגורה של הגזענות מתחיל ברגע שבו - ואפילו תחת לחץ - יודע מי שכשל בגזענות לומר שחטא היה זה, שדָּבַר איוולת נוֹאל מאין כמותו היה זה, שאין תוחלת להבלים מעין אלה.

מכאן צומחת תפילתו הגדולה של משה, מקור הנביעה הגדול לכל התפילות למרפא ולחיים, "אֵל נָא רַפָּא נָא לָהּ". תן לה כוח להירפא ממחלות הגוף וממחלות הנפש והרוח. תן לה כוח לשוב ולהיות האחות הבכירה, שבזכות אומץ לבה אני חי, שבזכות עוצמת מנהיגותה חגגנו יחד - כל ישראל, נשים וגברים - את רגע השחרור הגדול. החזר אותה, שלמה בגופה וברוחה, מטהרת מגזענות ומאפליה, אל המחנה. תן לה להיות דוגמא ומופת לריפוי של מחנה זה. תן לה להיות שותפה לשחרור האמתי, לשחרור מהרצון לשעבד ולהפלות; שותפה למאמץ להציב יחדיו את כולנו, בני ישראל ובני נוח, נשים וגברים, בני עמים ודתות, מגדרים ונשיות - לפני אלוהי השמים והארץ שברא את כל האדם בצלמו.

"ובצאתי לקראתך, לקראתי מצאתיך" - שירת רבי יהודה הלוי בשירות המאבק באלימות ובגזענות

ד"ר לילי הלפרין, דוד ארליך

...

"בצאתי לקראתך, לקראתי מצאתיך", שורה זו המוכרת לרבים משירו של רבי יהודה הלוי "יה אנה אמצאך", מגלמת בתוכה תורה רוחנית שלמה, תיאורטית ויישומית, למאבק לצמצום גלי האלימות והגזענות השוטפים באחרונה את החברה הישראלית. יישומה, ברוח הפירוש שיוצע להלן, יכול לפעול כחיסון פסיכולוגי מפני "המגפה חברתית" של ימינו, זו הפוגעת בגוף ובנפש, חוצה קבוצות ומגזרים, ומפרה חוקים ונורמות חברתיות. ה"יציאה לקראת האחר", הנעשית מתוך רצון וללא לחץ חיצוני, מבטלת את הזרות והניכור בין יחידים וקבוצות, והמפגש בין הבאים זה לקראת זה הוא זמן מיוחד, שעת רצון, שיש בה כדי להפוך את העולם למקום טוב יותר.

הגישה הענישתית - מחירים וקשיים

המתחים הפנימיים בחברה הישראלית ניזונים מתחושות של חוסר ביטחון ואי וודאות קיומיים. תחושות אלה יוצרות לחץ כבד על גורמי האכיפה והחקיקה למצוא פתרונות מידיים, ולטפל ביד קשה בגילויים של אלימות וגזענות. המצדדים בהגברת האכיפה טוענים כי חולשת הענישה ואי החשש מפניה הם הגורמים לעלייה בהיקפם ובחומרתם של אירועים אלה. הגישה הענישתית, ההולכת ונעשית פופולארית יותר ויותר בקרב הציבור, היא בעיני רבים תגובה ראויה לבעיה שאין עליה תשובות פשוטות. יותר מזה, היא מבטאת קוצר רוח כלפי תהליכים ארוכים ומורכבים של חינוך ומניעה.

הבעיה האמיתית היא שאין בנמצא מרשמי פלא, ולהפעלתם של פתרונות כוחניים יש גם מחירים ונזקים. כי זאת לדעת, פתרונות שמקורותיהם חיצוניים, כלומר שמקורם איננו באדם עצמו המחליט "לבחור בטוב", מצליחים בעיקר לדכא את הסימפטומים הגלויים של התופעה, אך לא את מקורותיה. ענישה, המכונה

לעתים "טיפול", אינה מקדמת אצל מחוללי האלימות הפנמה של ערכים נוגדי אלימות, שהיא תנאי הכרחי לתיקון ארוך טווח. באין תהליך חינוכי, הסיכוי שהנענש ייטול אחריות על מעשיו ויגלה רצון אמיתי לתיקון הוא נמוך במובהק.

"לך לך" - גלה את עצמך

הצלחת המפגש בין הבאים זה לקראת זה תלויה בשלב הראשון ביכולת התבוננות פנימית ובידיעת הקול האישי והסובייקטיבי, זה שרק בעליו מכיר אותו, ברוח הפירוש לציווי "לך לך", כ"לך אל עצמך". אז משתנים דפוסי המחשבה וההתנהגות הסמויים, שקודם לכן לא הוכרו או הוכחו, והופכים לדפוסים גלויים ומודעים, שאתם אפשר לעבוד לקראת שינוי.

המסע אל תוך הנפש, או "ידיעת האני", הכרחי עבור הפרט המבקש להתמודד באופן יעיל עם אירועים ומשימות חיים, ובכללם גילויי אלימות, אם כתוקף ואם כקורבן. על האדם להכיר, בבחינת "הייה נכון", את הנסיבות הייחודיות שבהן הוא נוטה לנהוג באלימות, ואת דפוסי התגובה המופעלים אצלו בשעת מתח או תסכול.

יכולת הקריאה האישית של הסימנים המקדימים לסערת רגשות פנימית, וזיהוי של תחושות ורגשות המנבאים גילויי תוקפנות, מאפשרים ניהול טוב יותר של דחפים, וויסות עצמי שלהם ברגע האמת. הם מעודדים אצל האדם הפעלה של שיקול דעת, ובחירה בתגובה מושכלת למצבי חיים מורכבים, ובכלל זה להתנהגות אלימה, בין אם היתה יזומה על ידו, ובין אם באה כמענה לתוקפנות שכוננה כלפיו. המסע הפנימי חשוב אפוא לצורך מיתון של התנהגויות תוקפניות, מה שאין בכוחה של הענישה לעשות. אברהם אבן עזרא כותב, כי כאשר הנפש יודעת את עצמה, יכולה היא לדעת את בוראה. זה שאינו מכיר את עצמו, לא יוכל לעבוד את האל באופן עמוק ואמיתי, ובמקרה שלנו, לקיים מפגש כן ואמיתי עם האחר.

"לך אליהם"

למסע התוך-אישי יש השפעה נוספת: הוא מסייע להבין את נקודת הראות של האחר, ואת המניעים האפשריים להתנהגותו. היכולת לנטרל נטייה לשיפוטיות של

ניסיון למניפולציות או ייחוס של כוונות זדון לאחר, מסייעת לקריאה נכונה של סיטואציות בין-אישיות ולהצלחת המפגש עם הזולת. יכולת זו היא תנאי יסוד להצלחה במאבק באלימות כתופעה: אמפטיה והבנת האחר מגדילות את הסיכוי להתנהגות פרו-חברתית ולצמצום של ביטויי תוקפנות במרחב האישי והציבורי. יתרה מזה, לבחירה לצאת מתוך התכוונות אמיתית לקראת האחר יש השפעה גם על אחר זה, וברוב המקרים, היא תבטיח תגובה דומה מצדו. רק באווירה של הבנה הדדית, אפשר להתמודד עם שאלות ומחלוקות באופן מושכל.

ציפיות

שלב חשוב במסע לקראת האחר הוא ההבנה כי יש להציב ציפיות ריאליות ליכולת לחולל שינוי במערכות יחסים בין-אישיים. על היוצא לקראת האחר לזהות לא רק את יכולותיו, המודעות והלא-מודעות של אחר זה, אלא גם את מגבלותיו. זאת כדי למנוע מצבים שעמם לא יוכל להתמודד, או שכלל אינם מענייניו. באופן זה תישמר התאמה בין כלל התנהגויותיו ותגובותיו באינטראקציות השונות.

התיקון

האם הכישורים, התוך-אישיים והבין-אישיים, ובכללם יכולת הבחירה בתגובות שאין בהן אלימות, הם נטיות מולדות, או מיומנויות שאפשר לרכוש ולפתח במהלך חייו של אדם?

על פי הגישה ההומניסטית שבה אנו דוגלים, המשאבים לתיקון ולהעצמה קיימים אצל כל אחד ואחד. האדם הוא טוב מיסודו, והוא מסוגל לקבל החלטות הגיוניות, ונכון ליצור שינוי לקראת צמיחה, הגשמה עצמית ושליטה על דחפים ויצרים. ברוח גישה זו, כדי להצליח במאבק באלימות ובגזענות, יש לטפח בקרב ילדים ובני נוער ערכים המקדמים אמפטיה, סובלנות, קבלת השונה וכבוד כלפי האחר, להעשיר אותם באופן יזום או מזדמן במסרים מקדמי שינוי, ולהמעט במשקלם של ערכים הרווחים יותר ויותר של תחרותיות והישגיות. יש לסייע לילדים ולמתבגרים לפתח את כושר השיפוט האישי, ואת הרצון לבחור בטוב, ולדאוג לכך שבחירתם בערכי מוסר ושמירה על החוק יבואו לא ממקור חיצוני, אלא מתוך שכנוע פנימי עמוק.

שינוי המתרחש רק בשל החשש מתגובה ענישתית, או מרצון לזכות בתגמול איננו שינוי אמיתי.

חשוב מכול, על מנת לפתח כישורים הומניסטיים ברוח שירתו של ר' יהודה הלוי, על סוכני הסוציאליזציה והדמויות המשמעותיות בחיי ילדים ומתבגרים, קרי הורים ואנשי חינוך, לשמש בעצמם מודל חיקוי חיובי של עשייה ושל הבעת רגשות. מודל כזה הוא חיוני לא רק לשם העצמתם של ילדים ובני נוער, אלא גם למען יצירתה של חברה ישראלית מופחתת תוקפנות.

האם יש לאמנות אפשרות להשפיע על המציאות?

האמנית נעם ונקרט

...

בשני הציורים מובע תסכול מהפער בין העיסוק באמנות לבין המציאות הקשה, לצד אמונה בתפקידה של האמנות כדרך להתבונן על העולם ולדמיין עולם טוב יותר.

בציור "פתיח" אני מציירת דגם מקרטון ובד המתאר את פתח בית הבושת שנמצא מול הסטודיו שלי. המציאות האלימה שבחוץ נפגשת עם סביבת היצירה שעל השולחן.

יולְדְנוּ לְחַיִּים

ורדה שלום

...

אֶתֶם וְאֲנַחְנוּ
זָרַע אֲבָרָהִם.
יולְדְנוּ לְחַיִּים, בֵּין שְׁכֵנִים,
נוֹעַדְנוּ לָמוֹת, בְּשִׁיבָה, לֹא
עָקוּדִים עַל קְדוּשַׁת שֵׁם וְאוֹ אֲדָמָה.

Seeds of Abraham
Born to life
to die in peace. Not
Sacrificed on altars of God or
Land.

הכותבת הינה ציירת ומשוררת, פעילה בארגון "נשים עושות שלום" וזוכת הפרס הבינלאומי לקידום השלום באמנות מחבר השופטים בביאנלה הבינלאומית ART QUAKE KYOTO 2015

בציור "דיוקן עצמי" אני מדמיינת את עצמי כמצביאה או מנהיגה. בפראפרזה ובתשובה על האיום השכיח "נגיב בזמן ובמקום שנבחר", אני מאיימת בתגובה אמנותית, איום מגוחך מעט.

...

הצעות למערכי פעילויות חינוכיות שונות

פרויקט מפגשים בין-תרבותיים בגן הילדים

מנהלות הפרויקט:

צורית כספי קריבוס, גננת שילוב בירושלים

נעמי רז, רכזת פדגוגית לגיל הרך בתנועה ליהדות מתקדמת

בליווי ובהנחיית המרכז הבין-תרבותי בירושלים

...

כיום, מתקיימים בארץ מספר פרויקטים לשילוב מורות ערביות בבתי ספר יהודיים בהוראת השפה הערבית ובהוראת מדעים, מתוך תפיסה שעל ידי הכרות בלתי אמצעית עם אנשים מתרבויות שונות, עם תרבותם ועם שפתם, ניתן לפתח רגשי כבוד ואהדה ויכולת לתקשורת בריאה בין הצדדים. מחקרים מוכיחים כי כבר בגילאי גן חובה הילדים בארץ מפתחים תפיסות סטריאוטיפיות שליליות כלפי בני הלאום השני (לדוגמא ראה הד החינוך, כרך פ"ט, גיליון מס' 02, דצמבר 2014 "גזענות בגיל הרך"). בפרויקט זה אנחנו מבקשות להרחיב את הפעילות גם לגני הילדים (גני חובה). אנחנו שואפים שגננת ערבייה תגיע לגן יהודי ותפעיל בו חוג חווייתי ומהנה של "תרבות הילד" הערבי, וההפך - שגננת יהודייה תגיע לגן ערבי ותקיים בו חוג של "תרבות הילד" היהודי.

בפרויקט, הגננות (או הסטודנטיות) הערביות, יכירו לילדי גן החובה היהודי את תרבות הילד הערבי, יאפשרו מפגש עם עולמו של האחר ויפתחו בילדים דימוי מורכב יותר של "האדם הערבי", תוך כדי יצירת קשר אישי וחם עם הילדים. המפגשים ייערכו מדי שבוע במשך שנה, יארכו כשעה, ויכללו פעילות מגוונת של סיפורים, שירים ודקלומים בשפת הגננת, וכן יצירה ומשחק בהנחייתה. במהלך השעה המוקצבת, תצטרף הגננת לילדים בפעילויות שבהן הם עוסקים מיוזמתם, למשל במשחק סוציו-דרמטי, יצירה חופשית, משחקי שולחן, משחקי חצר ועוד, תוך שימוש בשפת האם שלה. אותו דבר יעשה בגן חובה ערבי על ידי גננת יהודייה.

על מנת להוציא לפועל את הפרויקט ניצור קשר עם גורמים שכבר עוסקים בשילוב מורים בבתי ספר מהלאום השני בהצעה להרחיב את הפעולה גם לגנים ובבקשה להנחיה. בנוסף, נפנה לגופים נוספים שיכולים לתת חסות לפרויקט זה ולעזור בקידומו ובהוצאתו לפועל, למשל בקבלת אישורים רשמיים, במימון צוות

פרויקט יצירת שלטי חוצות עם פסוקים מהמקורות בנושא רדיפת שלום וכבוד האדם

מנהלות הפרויקט: נעמי רז וצורית כספי קריבוס
בליווי ובהנחיית המרכז הבין-תרבותי בירושלים

...

בימים קשים אלו של גזענות והסתה, יש צורך להנכיח את הקול הבלתי נשמע של היהדות, הקול רודף השלום, המכבד את האדם שנברא בצלם. חשוב שקול זה יישמע ברבים ויזכיר לאוכלוסיות שונות, דתיים וחילונים כאחד, את הפן היקר והמשמעותי הזה. בפרויקט זה אנו שואפים כי בני נוער החברים בתנועות הנוער השונות, דתיות וחילוניות, בירושלים ייחשפו לנושא רדיפת השלום וכבוד האדם ביהדות, ילמדו ויפנימו אותו באופן אקטיבי דרך עשייה ופיצו אותו ברבים. בני הנוער יצרו בעצמם שלטי חוצות ובהם פסוקים מהמקורות, שהם יבחרו בעצמם מרשימה מסודרת שתוצע להם. השלטים יתלו במרכז במקום ראשי ובולט, למשל במרפסות בתים במרכז העיר. את הפרויקט ניתן להתחיל כבר בימים אלו ולכוון לכך שכל השלטים יהיו מוכנים וייתלו בתאום בין כל תנועות הנוער, לקראת ראש השנה הבאה עלינו לטובה או לקראת יום כיפור.

משימה זו דורשת התגייסות של ראשי תנועות הנוער בירושלים והפצה של הרעיון בקרב הרכיזים והמדריכים בשטח. כמו כן דרושה התארגנות טכנית (קניית חומרים למשל, אל-בד, ספריי, שבלונות אותיות). חשוב למצוא מבעוד מועד מרפסות הפונות לרחובות ראשיים במרכז העיר ולוודא שיש הענות לתליית השלטים. לשם כך יש לעצב הודעה שתופץ בפייסבוק ברשימות תפוצה רלוונטיות.

כמובן, שבצד פעילות יצירת השלטים, מומלץ להציף את הנושא גם בשיחה, ולדון ביחס בין יהדות לשלום בצורה מעמיקה וביקורתית תוך התמודדות עם דעות שונות ושאלות שיעלו. לשם כך ניתן להיעזר במערכים קיימים (למשל בחוברת "אדברה נא שלום בך" של התנועה ליהדות מתקדמת, המקיפה בצורה מורכבת ורבת פנים את הנושא). ניתן גם לבנות מערכים בנושא יהדות ושלום בכל תנועת נוער בדרך הנכונה בעיניה.

ערבי-יהודי לבניית תכנית מפורטת בשתי התרבויות והשפות (הצוות יכלול חברה אחת ערבייה ואחת יהודייה) ומימון גננות שיוציאו את התכנית לפועל בגנים. כמו כן, יהיה צורך בתמיכה ברכישת חומרים מתאימים לפעילויות השונות.

חמש יחידות פעולה בנושא; פלורליזם בין-דתי

רינת צפניה שוורץ

...

סוציולוגים ואנשי מחקר רבים סוברים כי המציאות, המודרנה, בניגוד לציפיות, לא הובילה לחילון. הדת ממשיכה למלא תפקיד חשוב בחיים האישיים, החברתיים והפוליטיים שלאזרחי העולם גם במאה ה-21. מרכזיותה מתבטאת גם במאמינים הרבים אשר נוספים לשורותיה מידי יום ביומו וגם בעימותים הרבים הצוברים תאוצה. המודרנה אשר לא הובילה לחילון הובילה לריבוי. כלומר לכך שדתות חייבות להתמודד עם דתות אחרות שנמצאות ממש לידן, ולא רק מעבר לגבול אצל "עובדי האלילים" או "הברברים". כפי שכתב יוסי הלוי "הפלורליזם הדתי הינו ההרפתקה הרוחנית הגדולה של דורנו. לראשונה יכולים מאמינים בני דת אחת לטעום מעושר החוויות שמציעות דתות אחרות, מבלי לאבד את נאמנותם לדתם הם".

מערך זה יעסוק בשאלות הבאות: כיצד זה שהדתות שאמורות להשכין שלום בין אנשים יוצרות קונפליקטים כה רבים? והאם יש במסורות אלו תשתיות איתנות דיין לסובלנות ולדו קיום בין הדתות ובתוכן?

קהל היעד: תלמידי תיכון י"ב בתנועת הנוער "נוער תל"ם" ובמכון נסיעה.

מערך פעילות "דמיין": המערך בנוי מחמש יחידות, כל יחידה הינה בת שעה וחצי.

א. **יחידה ראשונה:** "דמיין עולם ש..." -

"דמיין שאין דת" - למה דת? האם דת?

ב. **יחידה שנייה:** "מה אתה יודע על..."

סטיגמות וחקר הדברים. דתות שונות תשובות שונות או דומות?

ג. **יחידה שלישית:** "דמיין שאין מלחמות... אתה יכול להגיד שאני חולם בהקיץ אבל אני לא היחיד"

הוגים ומקורות אודות סובלנות וסובלנות בין דתית.

ד. **יחידה רביעית:** אבל יש מלחמות...- עדיין... "דמיין שאין מלחמות"

מקורות מביכים בדתות השונות בשאלת היחס ל"אחר".

ה. **יחידה חמישית:** מפגש בין דתי בישראל

א. יחידה ראשונה: "דמיין עולם ש..."

מטרה: העלאת הסוגיה בנוגע לתפקידה של הדת בעולם ומדוע אנשים בוחרים בדרכי הדת.

תהליך:

1. תרגיל פתיחה "דמיין עולם ש..."
2. לימוד ודיון סביב השיר "דמיין" של ג'ון לנון
3. משחק עמדות ושיח בנוגע ל"דת"
4. סיכום

מהלך הפעילות:

1. **תרגיל פתיחה** "דמיין עולם ש..."

- מעבירים בין המשתפים דף שבראשו רשום: "דמיין עולם ש..." כל אחת/ד רושם במשפט או שניים את התשובה שלו/ה, ומקפל את הדף כך שיכסה על מה שכתבו. הדף עובר בין המשתתפים עד שיחזור למדריך/ה.
- בשלב זה ניתן לפתוח ולקרוא - ולראות לאן הדמיון שלנו עף...
- 2. מחלקים את המילים של השיר של ג'ון לנון, "דמיין", ומשמיעים אותו. (נספח 1)

דיון:

- איזו תחושה מעלה השיר?/ המוזיקה של השיר?/ מילות השיר?
- איזה עולם מצייר ג'ון לנון?

דמיין

דמיין שאין גן עדן
אם תנסה זה קל,
שאינ גיהנום תחתינו,
ורק שמים מעל
דמיין את כל האנשים
חיים בשביל היום...

דמיין שאין מדינות
זה לא דבר קשה
שום דבר להרוג או למות למענו
והיעלמות כל הדתות
דמיין את כל האנשים
חיים חיי שלום...

דמיין עולם ללא רכוש
אני תוהה אם תוכל,
ללא חמדנות או רעב
אחוזה של בני אדם,
דמיין את כל האנשים
חולקים את העולם כולו...

אולי תאמר שאני סתם חולם
אך אני איני לבד
מקווה שיום אחד אלינו תצטרף
והעולם יהיה כאחד.

מאת ג'ון לנון

Imagine

Imagine there's no heaven,
It's easy if you try,
No hell below us,
Above us only sky,
Imagine all the people
living for today...

Imagine there's no countries,
It isn't hard to do,
Nothing to kill or die for,
No religion too,
Imagine all the people
living life in peace...

Imagine no possessions,
I wonder if you can,
No need for greed or hunger,
A brotherhood of man,
Imagine all the people
Sharing all the world...

You may say I'm a dreamer,
but I'm not the only one,
I hope some day you'll join us,
And the world will live as one.

- עם אילו חלקים של השיר אתם מזדהים ועם אילו חלקים אתם לא מזדהים?
- האם הייתם רוצים לחיות בעולם שכזה?
- מה היתרונות של עולם שכזה? מה החסרונות?
- האם אתם חושבים שעולם בלי דת הוא עולם טוב יותר?
- האם עולם בלי דת או אמונה ברעיון, הוא עולם ללא מלחמות?
- האם הדת מטיפה למלחמה?
- האם ניתן שתהיה דת או אמונה ברעיון ועדיין יהיה שלום וטוב לכולם?
- האם יכול להיות עולם בלי דת? מדוע כל כך הרבה אנשים בוחרים להיות דתיים?

3. משחק עמדות: מסכים/לא מסכים (נספח 2).

במשחק זה ננסה לבחון סיבות שונות לכך שבני אדם בוחרים לחיות חיים דתיים. תולים בשתי פינות מנוגדות של החדר שלטים המייצגים עמדות - מסכים בהחלט / לא מסכים כלל. המנחה/אחד מהמשתתפים מקריא כל פעם את אחת העמדות בנוגע לדת (מצ"ב), וכל המשתתפים מתחלקים בהתאם לדעותיהם. המשתתפים יכולים לעמוד גם על הטווח שבין מסכים בהחלט ללא למסכים בכלל. המנחה יכול מדי פעם לשאול את אחד המשתתפים מדוע נעמד במקום זה או אחר ולעורר דיון בכיתה.

4. סיכום:

השיר שכתב ג'ון לנון מתאר עולם אידיאלי מלא בשלום ובאהבה, וכתוצאה מכך אין בעולם זה דת או רעיון גדול כלשהו שאנשים אווזים בו. שאלנו האם עולם כזה יהיה עולם אידיאלי, ואם כן, מדוע אנשים בוחרים בדת. נוסף לחקור את הסוגיה האם ניתן לקיים עולם שיש בו אידיאלים ודתות ועדיין יהיו בו אחווה ושלום. אם הפעילות נעשית במסגרת מכון נסיעה ניתן להתחלק לזוגות של חילוניים ודתיים ולשאול אחד את השני את השאלה "מדוע להיות דתי?" / "מדוע לא להיות דתי?"

ב. יחידה שנייה: "מה אתה יודע על..."

מטרות:

1. העלאת ה"דעות הקדומות" בנוגע לדתות השונות ופיתוח שיח אודותן
2. חשיפה לידע היסטורי ועדכני אודות הדומה והשונה בין הדתות המונותיאיסטיות
3. אתגור ההנחה האומרת כי בהיותנו בעלי אמונות ומסורות שונות אין נקודות מפגש בינינו

תהליך:

1. "שמש אסוציאציות וסטיגמות"
2. רביעיות שלושת הדתות: משחק ידע אודות שלושת הדתות
3. סבב סיכום: שונה ודומה

מהלך:

1. "שמש אסוציאציות וסטיגמות"

המנחה מניח/ה על הרצפה שלושה פלקטים. על גבי כל פלקט מצוירת שמש אסוציאציות עם שם של אחת מהדתות המונותיאיסטיות: נצרות, אסלאם ויהדות.

בשלב הראשון: על המשתתפים לזרוק לחלל האוויר כל מה שעולה להם בראש אודות אחת הדתות (ידע, סטיגמות, שמות, בדיחות.. מבלי לסנן). על המדריך לרשום את כל הדברים שהעלו המשתתפים.

בשלב השני: המשתתפים יבחנו את הפלקטים השונים -

- כמה דברים אמרו המשתתפים אודות נוצרים/מוסלמים/יהודים (הפלקט של היהודים צפוי להיות מלא הרבה יותר מהפלקטים האחרים)? ומדוע?
- תוך התמקדות ב"דעות הקדומות" המופיעות על גבי הפלקט של "היהודים". המשתתפים ישאלו לגבי התחושות שיש להם כאשר הם שומעים סטיגמות אלו. האם הם מסכימים עם דעות קדומות אלו, כיצד זה גורם להם להרגיש? האם היו רוצים שלא יהיו דעות קדומות כלפי היהודים? האם היו מסכימים להסיר דעות קדומות שלהם לגבי הדתות האחרות?

- "היות דתי פירושו לשאול בהשתוקקות את השאלה על משמעות קיומנו" ~ פאול טליך
- "להאמין באלוהים משמע להבין שיש משמעות לחיים" ~ לדוויג ויטגנשטיין
- "בני אדם הם מטבעם יצורים דתיים" ~ אדמונד ברק
- "הדתות כמוהן כדרכים שונות המצטלבות באותה נקודה. מה חשיבות לכך אם אנו משתמשים במסלולים שונים כדי להגיע אל אותה מטרה?" ~ מוהנדס קרמצינד גאנדי
- "הדת מלמדת את האדם כי האהבה שווה יותר מן הבינה" ~ ז'אקמארטין
- "עמים עוברים מן העולם, כתרי מלכות מתמוטטים, הכנסייה נשארת לתמיד" ~ נפוליאון בונפרטה
- "בראשית ברא האדם את האלוהים" ~ וולטיר
- "הדת היא אופיום להמונים" ~ קרל מרקס
- "דת היא עלבון לכבוד האנושות. איתה ובלעדיה, אנשים טובים עושים מעשים טובים ואנשים רעים עושים מעשים רעים, אבל כדי שאנשים טובים יעשו מעשים רעים, צריך את הדת" ~ סטיבן ויינברג
- "הדת היא כספו המזויף של הייאוש" ~ מוריס שאפלן
- "דת היא רעל" ~ מאו דזה דונג
- "הדת אינה אלא אשליה הנישאת על גבם של בני אדם" ~ ויקטור הוגו
- "אם אלוהים באמת היה רוצה שנשמור מצוות, הוא היה מתאים אותן לבני אדם" ~ לאונרד כהן

בסוף חלק זה יסביר המנחה כי ביחידה זו נבחן חלק מהאמירות וניחשף לידע נוסף וחדש.

2. משחק ידע: רביעיות שלושת הדתות

מטרת המשחק: להרכיב כמה שיותר רביעיות קלפים לפי נושאים נתונים. תחת כל נושא ישנם ארבעה מונחים התואמים את אותו הנושא. כל משתתף (או קבוצת משתתפים) מקבל ארבעה קלפים. שאר הכרטיסים משמשים כקופה. כל משתתף בתורו פונה למשתתף אחר, על פי בחירתו, ושואל: "יש לך מקבוצה א?" אם נענה בחיוב הוא שואל "יש לך את קלף י?". אם התשובה חיובית, הוא מקבל את הקלף, אם התשובה שלילית התור עובר למשתתף הבא והוא לוקח קלף מהקופה.

ישנן שתי אפשרויות למשחק:

אפשרות ראשונה: המנחה מכין את קלפי המשחק (לדוגמה: קלף כתבי הקודש של הדת היהודית: תורה, נ"ך, משנה, תלמוד).

אפשרות שנייה: המשתתפים מכינים את קלפי המשחק על פי מקורות שהם מקבלים.

נושאים לרביעיות שלושת הדתות:

- הברית
- הבריאה
- הגאולה
- מהו בן אדם טוב
- קהילה
- מצוות יסוד
- כתבי קודש
- דמויות מרכזיות
- "דעות קדומות" והפרכתן

3. סבב סיכום: כל משתתף בסבב מתבקש להגיד:

- שני דברים שלמד היום על אחת הדתות

- דבר אחד דומה או שונה לדת היהודית שלמד או בין שלושת הדתות באופן כללי
- "דעה קדומה" אחת שהופרכה היום

ג. יחידה שלישית: "דמיון עולם ללא מלחמות... אתה יכול להגיד שאני חולם בהקיץ אבל אני לא היחיד"

מטרה:

חשיפה ובחינה של מקורות והוגים במסורות הדתיות השונות העוסקים בסובלנות ובסובלנות בין דתית

תהליך:

1. חימום: סבב קול ותנועה - סובלנות
2. הגדרת המושג "סובלנות" ודרגות בסובלנות
3. "שחק אותה" - אימפרוביזציה של אופני סובלנות שונים
4. לימוד בחברותות- מקורות אודות סובלנות במסורות השונות
5. דיון במליאה
6. קריאת שיר סיום

מהלך:

1. חימום: סבב קול ותנועה

הקבוצה עומדת במעגל וכל אחד/ת (בסבב) אומר את המילה "סובלנות" בדרכו שלו, בשילוב תנועה ואינטונציה משלו. לאחר כל משתתף הקבוצה חוזרת יחד ובתיאום על התנועה ואופן האינטונציה שבחר/ה המשתתף/ת.

2. הגדרה ל"סובלנות"

- בשלב הראשון: המשתתפים מתחלקים לשלוש. כל שלשה מקבלת פלקט עליו היא אמורה לכתוב את הגדרתה ל"סובלנות" ולתת דוגמה להגדרה שכתבה.

- בשלב השני: המשתתפים יציגו את ההגדרות השונות שלהם בפני המליאה. המליאה תוכל לשאול את הקבוצות השונות שאלות בנוגע להגדרה שכתבו ולדוגמה שבחרו.

3. "דרגות בסבלנות"

המנחה יציג את השאלה "האם יש דרגות בסובלנות?" ניתן כמובן להיעזר בהגדרות השונות שהביאו המשתתפים ויתכן שישקפו דרגות שונות.

מה הן דרגות הסובלנות? מהי הדרגה הגבוהה ביותר ומהי הדרגה הנמוכה ביותר?

המנחה יציג ארבע דרגות של סובלנות - כל פעם כשהוא מציג את אחת הדרגות יבקש מזוג מתנדבים לגשת לפני המליאה ולהציג את "מחשבות האדם" אשר עוברות בראשו בסיטואציה הדורשת סובלנות (מחשבות אשר תואמות את הדרגה אשר הציב המנחה).

- המובן המינימליסטי- להסכים לסבול בטווח הקרוב משהו או מישהו שאין מסכימים עמו או אפילו סולדים מפניו, ובה בעת להשתדל בטווח הרחוק לסלק את הגורם הזה.

- עמדת ביניים - מעין התעלמות בלתי מזיקה, פרי שכנוע פנימי שעמדתו של הסובל נעלה על עמדות מתחרות, או ניטרלית או בלתי מושפעת על ידן.

- כבוד לעמדות שונות, ואולי אפילו נכונות ליצור קשר עם השקפות מתחרות, אך מתוך שכנוע פנימי בעליונותו של בעל העמדה או בכך שהוא מחזיק באמת.

- העמדה המקסימליסטית - מבוססת על עמדת הכבוד. הכבוד הוא פרי ההכרה כי מה שנחשב בעיני בעל העמדה כאמת מבוסס על ידיעה מוגבלת, וכי השקפות שונות יכולות להיות תקפות באותה המידה. על פי דעה זו, השקפות מתחרות נסבלות לא רק כרע הכרחי, אלא דווקא כטוב הכרחי - הכרחיות לחיפוש משותף אחר האמת.¹

המנחה ישאל אותם אודות הדרגה שמוכרת להם ביותר מהתנהלותם האישית או מהתנהלות חבריהם בחיי היום יום.

¹ עול הסובלנות, שלמה פישר ואדם ב' סליגמן, מכון ואן ליר, 2007, על פי מאמרו של סוהייל האשמי, הקוראן והסבלנות: מסה פרשנית על סורה 5, פסוק 48 עמוד 50.

4. לימוד בחברות

המשתתפים יתחלקו לזוגות - כל זוג יקבל לידיו מקור שונה (נספח 1).

המשתתפים ילמדו בזוגות את המקור ויסבירו אותו בפני המליאה.

- כל חברותא מקבלת לידה שאלות מנחות:
- מה אומר הקטע?
- אל מי פונה הקטע ומדוע לדעתך?
- מה היית רוצה לשאול את כותב הקטע?
- האם אתה מסכים עם התיאור?
- לאיזו דרגה של סובלנות תואם קטע זה? האם אנשים פועלים על פי המוצע בקטע - מדוע?
- האם קטע זה דומה ל"דמייין" של ג'ון לנון?

5. **דיון במליאה:** המשתתפים השונים מציגים את המקורות בהם עסקו.

שאלות אפשריות לדיון:

- האם זו הפעם הראשונה שקראתם מקורות אלו? האם שמעתם אנשי דת מדברים באופן כזה אודות הדת האחרת?
- אילו קולות נשמעים יותר ביחסים בין הדתות - הקולות הללו או קולות הסכסוך? מדוע לדעתכם קל יותר להשמיע קולות של סכסוך?
- האם אתם חושבים שלאמת יכולים להיות כמה כיוונים? האם אכן ניתן להאמין שהכל הוא חלק מאותו השלם?
- האם אתם מרגישים שלפעמים אתם רוצים דבר והיפוכו באותו הרגע?
- האם ניתן לקיים עולם על פי מקורות אלו? האם זה העולם שאותו מצייר ג'ון לנון?

6. **מסכמים** עם השיר של יהודה עמיחי - המקום בו אנו צודקים (נספח 2)

מקורות לחברות:

1. "כשם שהגוף הוא אחד ואיברים רבים לו, וכל אברי הגוף הם גוף אחד אף כי רבים הם, כן גם המשיח. הרי ברוח אחת הוטבלנו כולנו לגוף אחד, יהודים

כיוונים, עבדים כבני חורין, וכולנו הושקינו רוח אחת. אלוהים שם את האיברים בגוף, כל אחד ואחד מהם על פי רצון אלוהים. ואילו היו כולם איבר אחד, איפה הגוף? והנה יש איברים רבים, אך גוף אחד" (הברית החדשה, איגרת ראשונה אל הקורינתים יב 12-20)²

2. "...הכנסייה מאמינה שישוע המשיח, שהוא שלומנו, עשה שלום בין יהודים לגויים באמצעות צלבו, והפכם לאיש-אחד בבשרו ובנפשו" (אל האפסטיים, 2: 14-16). אכן, הכנסייה מגנה כל צורה של רדיפה המכוונת נגד כל אדם. בזכרה את מורשתה המשותפת עם היהודים, ובהיותה מונעת לא על ידי שיקול פוליטי אלא אך ורק על ידי שיקול דתי, הכנסייה מצטערת על כל השנאות, הרדיפות וגילויי האנטישמיות שכוונו בזמן כלשהו או ממקור כלשהו כלפי יהודים. [...] הכנסייה גרסה תמיד וממשיכה לגרוס שישוע המשיח, מתוך אהבה שאין לה שיעור, קיבל על עצמו מרצונו החופשי סבל ומוות בשל חטאי כל בני האדם, כדי שהכל יוכלו לזכות בישועה. על כן חובתה של הכנסייה להכריז בהטפתה על צלבו של ישוע כאות לאהבתו האוניברסאלית של האלוהים וכמקור כל חסד. ("Nostra Aetate", סעיף 4)

3. "הורדנו אליך ממרומים את הספר למען יגלה את האמת ויאשר את הספרים אשר נגלו לפניו ויהיה נאמן לשומרם. על כן שפוט ביניהם על פי כל אשר הוריד אלוהים ממרומים, ואל תיטה אחר משוגות לבם לסור מן האמת אשר נגלתה בפניך. לכל אחד בכם נתנו חוק ומנהג, ואילו חפץ אלוהים היה עושה כולכם אומה אחת, ואולם חפץ הוא לבחון כיצד תנהגו בכל אשר נתן לכם. על כן שאפו להיות ראשונים במעשים טובים, כי אל אלוהים תשובו כולכם, ואז יודיעכם את כל הדברים אשר נחלקתם בהם". (הקוראן, סורה 5, פסוק 48)³

4. "היה זמן שהייתי מגנה את חברי, אם דתו לא הייתה קרובה לדתי. אך עתה קולט ליבי כל צורה: מקום מרעה הוא לצביים, מנזר לנזירים, מקדש לאלילים וכעבה לעולה רגל, לוחות של תורה וספר קוראן. אהבה היא לי דת, ולכל

² עול הסובלנות, שלמה פישר ואדם ב' סליגמן, מכון ואן ליר, 2007, מתוך מאמרה של קלייר וולפטייק. חופש דת, קתולים וחזונו של מאריי, עמוד 165

³ עול הסובלנות, שלמה פישר ואדם ב' סליגמן, מכון ואן ליר, 2007, על פי מאמרו של סוהייל האשמי, הקוראן והסובלנות: מסה פרשנית על סורה 5, פסוק 48 עמוד 49

שיפנו סוסי מרכבתה- הנה (דת זו) היא דתי ואמונתי." (אבן ערבי, משורר צופי, 1165-1240)⁴

5. "...לפיכך נברא אדם יחידי בעולם, ללמדך, שכל המאבד נפש אחת, מעלים עליו הכתוב כאלו אבד עולם מלא. וכל המקים נפש אחת, מעללים עליו כאלו קים עולם מלא. ומפני שלום הבריות, שלא יאמר אדם לחברו: 'אבא גדול מאביך'. ושלא יאמרו המינים, רשויות הרבה בשמים. להגיד גדולתו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, שאדם טובע מאה מטבעות בחותם אחד וכלן דומין זה לזה, מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא טובע את כל האדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהם דומה לחברו. לפיכך לכל אחד ואחד לומר: בשבילי נברא העולם." (משנה, מסכת סנהדרין, פרק ד', משנה ה')

6. "זה ספר תולדת אדם ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אתו. זכר ונקבה בראם, ויברך אתם ויקרא את שמם אדם ביום הבראם" (בראשית ה, א-ב).

7. "אמר ר' אליעזר אמר ר' חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם. שנאמר כל בניך למודי ד' רב שלום בניך, אל תקרי בניך אלא בוניך (ברכות ס"ד). יש טועים שחושבים, שהשלום העולמי לא ייבנה כי אם על-ידי צביון אחד בדעות ותכונות, ואם כן שרואים תלמידי חכמים חוקרים בחוכמה ודעת תורה, ועל-ידי המחקר מתרבים הצדדים והשיטות, חושבים שבזה הם גורמים למחלוקת והפך השלום. ובאמת אינו כן, כי השלום האמיתי אי אפשר שיבוא לעולם כי אם דווקא על-ידי הערך של ריבוי השלום. הריבוי של השלום הוא, שיתראו כל הצדדים וכל השיטות ויתבררו איך כולם יש להם מקום. כל אחד לפי ערכו, מקומו ועניינו. וכל הדעות הנראות שונות, וכל המקצועות החלוקים, דווקא על ידם יראה אור האמת והצדק. כי כולם יכירו שכולם גם ההפכים בדרכיהם ושיטותיהם כפי הנראה. המה כולם למודי ד'. אל תקרי בניך אלא בוניך, כי הבניין יבנה מחלקים שונים, והאמת של אור העולם תבנה מצדדים שונים ומשיטות שונות, שאלו ואלו דברי אלוהים חיים". פירוש הרב קוק על הסיפור (עולת ראי"ה)

⁴ עול הסובלנות, שלמה פישר ואדם ב' סליגמן, מכון ואן ליר, 2007, מתוך מאמרו של דב מימון, סובלנות למרות אי הסכמה במצרים הימי ביניימית, עמוד 301

8. "יש שהוא שר שירת נפשו, ובנפשו הוא מוצא את הכל, את מלוא הסיפוק הרוחני במלואו. ויש שהוא שר שירת האומה וכו'. הוא מתדבק באהבה עדינה עם כללותה של כנסת ישראל, ועמה הוא שר את שיריה, מיצר בצרותיה ומשתעשע בתקוותיה, הוגה דעות עליונות וטהורות על עברה ועל עתידה וכו'. ויש אשר עוד תתרחב נפשו, עד שיוצא ומתפשט מעל גבול ישראל, לשיר את שירת האדם [כלומר, יחד עם כל האומות], רוחו הולך ומתרחב בגאון כללות האדם והוד צלמו וכו'. וממקור חיים זה הוא שואב את כללות הגיונותיו ומחקריו, שאיפותיו וחזיונותיו. ויש אשר עוד מזה למעלה ברוחב יתנשא, עד שמתאחד עם כל היקום כולו, עם כל הבריות ועם כל העולמים, ועם כולם אומר שירה, זה הוא העוסק בפרקי שירה בכל יום. וכו' שירת הנפש, שירת האומה, שירת האדם, שירת העולם, כולן יחד מתמזגות בקרבו בכל עת ובכל שעה." ("אורות הקודש", ח"ב עמ' תמד-תמה; "קבצים", קובץ ז').

קטע סיום:

המקום בו אנו צודקים / יהודה עמיחי

מן המקום שבו אנו צודקים
לא יצמחו לעולם
פרחים באביב.

המקום שבו אנו צודקים
הוא קשה ורמוס
כמו חצר.

אבל ספקות ואהבות עושים
את העולם לתחוח
כמו חפרפרת, כמו חריש.

ולחיישה תשמע במקום
שבו היה הבית

ד. יחידה רביעית: אבל יש מלחמות... עדיין.. "דמיון שאין מלחמות"

מטרה:

חשיפה למקורות מביכים בדתות השונות אודות היחס ל"אחר". המערכים העוסקים בפלורליזם דתי לא באים לטעון כי הדתות השונות נוטפות רק טוב ודבש. על כן, ביחידה זו נחשוף את המשתתפים למקורות שונים משלושת הדתות המייצגים חוסר סובלנות כלפי ה"אחר" (אלו חלק מהמקורות: אתם הקרויים אדם, עלינו לשבח, ציווי מחיית העמלק, אודות הג'האד, קטעים מתוך הברית החדשה ועלילות הדם וכו').

נשאל את השאלות:

- כיצד קורה שבאותה הדת ניתן למצוא את המקורות הללו וגם את המקורות שלמדנו ביחידה הקודמת?
- אילו מקורות להערכתכם מרכזיים יותר ומדוע?
- כיצד נוכל להעדיף את המקורות האחרים על פני מקורות אלו ואף להוסיף עליהם מקורות ברוח זו?

נביא בפני המשתתפים דוגמא לגישור בין-דתי עכשווי: **הצהרת אלכסנדריה**

גישור בין-דתי - חיזוק מנהיגי הדת המתונים ככלי להידברות בין הדתות

ח"כ הרב מלכיאור מוביל תהליך גלובלי של יצירת אפיקי הידברות בין המנהיגים המתונים של שלוש הדתות, לצד המסלול הפוליטי. זאת, במטרה להביא להפחתת החיכוך על רקע דתי, ולגבש קואליציה המתנגדת לשימוש בדת ככלי לליבוי השנאה.

לתפיסתו, לקונפליקט היהודי-ערבי היום יש אמנם היבטים טריטוריאליים, אך מקור העימות עמוק יותר ונוגע להיבטים תרבותיים, אתניים ודתיים - וללא התייחסות אליהם לא ניתן יהיה לפתור את הקונפליקט המדיני. "הגורמים הקיצוניים במזרח התיכון מנסים להפוך את הקונפליקט היהודי-ערבי להיבט של ההתנגשות העולמית בין הציוויליזציה המערבית-יהודית-נוצרית לאסלאם", אומר הרב מלכיאור.

"הפונדמנטליסטים מציירים תמונה שלפיה מעצם היותה של ההידברות בין ישראל ומדינות ערב נתמכת ע"י ארה"ב, קיימת למעשה פלישה של ערכים זולים- מערביים לתוך התהליך, וכתוצאה מכך, אל תוך המדינות הערביות. כך, הופכות לכאורה יוזמות השלום לאיום על דרך החיים והערכים הדתיים, שהקיצונים מוכנים למות למען שימורם." לתפיסת הרב מלכיאור, "על המנהיגות העולמית לשים בראש סדר העדיפויות שלה את חיזוק מנהיגי הדת המתונים. עליה להעצים את המנהיגים הדתיים היהודיים והמוסלמים, שבצד אי התפשרות על אמונתם עדיין מכירים בצורך לוותר על עמדות טוטליטריות, כדי להגיע לדו קיום בשלום עם שכניהם."

כמי שנמצא בחוד החנית של הדיאלוג הבין-דתי, הרב מלכיאור מוביל ומשתתף בוועידות בין-דתיות ברחבי העולם, בהשתתפות מאות מנהיגי דת יהודים, מוסלמים ונוצרים, אשר נכונים לנהל שיח זה עם זה.

נקודת ציון בתחום זה, היתה פסגת אלכסנדריה (2002) שיזמו הרב מיכאל מלכיאור, כשהיה סגן שר החוץ, יחד עם הארכיבישוף מקנטרברי הד"ר ג'ורג' קארי, מראשי הכנסייה האנגליקנית בבריטניה ובעולם, ובברכתו של ראש אוניברסיטת "אל-אזהאר" המצרית, השייח' מוחמד סייד טנטאווי. בפסגה זו במצרים השתתפו - לראשונה בפומבי - מנהיגים בכירים משלוש הדתות, שחתמו על הכרזה בזכות השלום הבין-דתי ונגד אלימות ושפיכות דמים. הצהרת אלכסנדריה הוכרה על ידי האפיפיור, מזכ"ל האו"ם, מנהיגים מוסלמים מובילים והקוורטט האירופאי. התפתחות משמעותית נוספת אירעה ב-2002, כשהצהרת אלכסנדריה שימשה השראה ליישוב סכסוכים בקדונה שבניגריה, ומנהיגי הדת במדינה אימצו את עקרונות אלכסנדריה ויישמו אותם הלכה למעשה ביישוב סכסוכי הדמים בין נוצרים ומוסלמים בעיר. אמנת קדונה-אלכסנדריה הייתה לחוק מדינה, והצליחה לצמצם את שיעורי האלימות בכתשעים אחוזים (!) בפרק זמן קצר. ב-2003, קיבלה ועדת המעקב שקמה בעקבות פסגת אלכסנדריה החלטה בדבר יישום עקרונות הצהרת אלכסנדריה באמצעות הקמת מרכזים לשיתוף פעולה בין-דתי בירושלים, עזה ובית-לחם. ביולי 2004 הושק מרכז "מוזאיקה" בירושלים על-ידי הרב מלכיאור והרב בקשי דורון. במהלך 2005 הוקמו המרכזים בעזה (בראשו עומד שייח עימאד פלוג'י) ובבית לחם (בראשו עומד שייח טלאל סידר).

בחודש אוקטובר 2006 נפגשה משלחת רבנים, בראשות הרב מלכיאור, עם נשיא הרשות הפלשתינית, אבו מאזן, אשר נתן את ברכתו לתהליך הבין-דתי, ומינה צוות אנשי דת שיהיה אחראי מטעמו לקידום התהליך.⁵

ה. יחידה חמישית: מפגש בין דתי בישראל

מטרה:

בחינת הדיאלוג היהודי-מוסלמי לשלום כיום בישראל באמצעות מפגש עם "פורום המשפחות השכולות". יחידה זו נכתבה בעקבות דברי הפתיחה של יוסי קליין הלוי לספרו "בפתח גן עדן".

"...אם ייכון בעתיד שלום במזרח התיכון, תידרש הדת לקחת חלק בלתי נפרד בתהליך. יסודם של הסכמי אוסלו היה בטעות, בין היתר משום שהם ניסו לכפות שלום של אליטה חילונית על חבל ארץ המונע מכוח דחפים ושפה דתיים..."
בפתיחה נקרא שיר של יהודה עמיחי:

אָנִי, עֲלִיו הַשְּׁלוֹם, אָנִי הַחַי אֹמֵר עָלֵי הַשְּׁלוֹם
אָנִי רוֹצֵה שְׁלוֹם כְּכֹר עֲכָשׁוּ בְּעוֹדֵנִי חַי.
אָנִי לֹא רוֹצֵה לְחַפּוֹת כְּמוֹ אוֹתוֹ הַחֲסִיד שֶׁבָּקֵשׁ רְגֵל אַחַת
מִכֶּסֶף הַהֶבֶב בְּגֵן עֵדֶן. אָנִי רוֹצֵה כֶּסֶף אַרְבַּע רְגֵלִים
כָּאֵן, כֶּסֶף עֵץ פֶּשׁוּט. אָנִי רוֹצֵה שְׁלוֹם עָלֵי עֲכָשׁוּ.
חַי עֲבְרוּ עָלַי בְּמִלְחָמוֹת מְכַל הַמַּיִנִּים: קְרִבּוֹת חוּץ
וּקְרִבּוֹת בְּפָנִים, קְרִבּוֹת פָּנִים אֶל פָּנִים וְהַפָּנִים
הָיוּ תָמִיד הַפָּנִים שְׁלִי, פָּנֵי אוֹהֵב וּפָנֵי אוֹיֵב.
מִלְחָמוֹת בְּנֶשֶׁק יֶשֶׁן, מִקֵּל, אֶבֶן, גֶּרֶן פָּגוּם, מְלִים,
סִבִּין קֵהָה וְקוֹרְעֵת, אֶהְבֶּה וְשִׁנְאָה
וּמִלְחָמוֹת בְּנֶשֶׁק חֲדִישׁ, מִקְלָע, טִיל,
מְלִים, מוֹקֵשׁ מִתְפּוֹצֵץ, אֶהְבֶּה וְשִׁנְאָה.
אָנִי לֹא רוֹצֵה לְקַיֵּם אֶת נְבוֹאָת הַנְּרִי שֶׁהַחַיִּים הֵם מִלְחָמָה
אָנִי רוֹצֵה שְׁלוֹם כְּכֹל גּוֹפֵי וּכְכֹל נְפִשֵׁי. עָלֵי הַשְּׁלוֹם.

יהודה עמיחי. מתוך ספרו "פתוח, סגור, פתוח"

⁵ מתוך האתר של מוזאיקה <http://www.interreligious.mosaica.org.il/alexandria-declaration.asp>

פורום משפחות שכולות מקיים במהלך השנה מעל אלף מפגשים עם תלמידים ועם מבוגרים, כל מפגש מתאר סיפור של משפחה שכולה ישראלית ופלטטינית ודרישתם לשינוי חברתי אמיתי.

מבנה המפגש (על פי האתר של פורום המשפחות השכולות)

1. פתיח - סיפור אישי: הצגת סיפור השכול והמסע בדרך להיברות. את המפגש ניתן לערוך עם נציג ישראלי או נציג ישראלי ופלטטיני
2. הצגת פעילות הפורום
3. דיון קבוצתי - נבקש כי הדיון ייסוב אודות התפקיד של הדתות השונות בקירוב הסובלנות, הפלורליזם והשלום בישראל

על גזענות וזכויות האדם - דף למנחה

ביוזמת שומרי משפט - רבנים למען זכויות האדם

...

רציונאל: תופעת הגזענות היא תופעה הולכת ומתרחבת בחברה הישראלית. במקרים רבים גילויי הגזענות מקבלים הכשר מתפיסות דתיות יהודיות. בשיעור זה, ננסה לבדוק כמה מקורות מתוך המסורת היהודית אשר מצד אחד מצביעים על תוכן גזעני ומצד שני מקורות המקעקעים אותה. חשוב לזכור שהמושג גזענות הוא מודרני והגיע לעולם מתוך תיאוריות מתחום הביולוגיה. בשיעור שלפניכם, נתייחס למושג גזענות במובן של שנאת ה"אחר" מתוקף מוצאו האתני, הדתי או הלאומי.

הכנה לקראת השיעור: אנו ממליצים למנחה/מלמד השיעור לעבור על המקורות וללמוד אותם לפני העברת השיעור. יש לקרוא את הפסוקים המקראיים ואת מקורות חז"ל בהקשר שלהם. במידה והדבר לא מתאפשר הובאו כאן ראשי פרקים ורקע כללי.

המקורות מובאים בגוף מערך השיעור וכן בדף לחלוקה בסוף המערך.

1. שאלת פתיחה במליאה: מה היא לדעתכן/ם גזענות?

בשאלה זו נבקש להכניס את קהל היעד שלנו לסוגיה הנדונה. לנסות בראש ובראשונה להבין למה אנחנו מתכוונים כשאנחנו אומרים 'גזענות'? ועם אילו תופעות אנחנו מתמודדים בבואנו להיאבק בגזענות?

2. קריאת מקורות במליאה

שני המקורות הבאים מבטאים תפיסה של עליונות עם ישראל על פני עמים אחרים. תפיסה זו עלולה להביא לידי אמירות ומעשים בעלי אופי גזעני. יש לקרוא כל מקור במליאה, להסביר מילים קשות ולנסות להבין באיזה הקשר נכתבו מקורות אלו. זאת על מנת להבין מדוע נכתבו התכנים הללו בצורה זו ובאיזה הקשר.

המקור מהתלמוד הבבלי (נערך סביב שנת 500 לספירה), מסכת מגילה, הוא חלק מפירוש על מגילת אסתר. בדומה לכל סיפור מקראי, גם במגילה ניוכח

שקיימים פערים בגוף הסיפור. כאן מובאים מדרשים (ממלאי פערים בסיפור) על המגילה. החלק המצוטט כאן מתרחש לפני שהמן מרכיב את מרדכי על הסוס ברחבי העיר כמצוות המלך אחשוורוש.

במקור השני מובא פירושו של הרש"ר הירש, (הרב שמשון רפאל הירש) בן המאה ה-19 בגרמניה, לסיפור גירושם של הגר וישמעאל ולהשלכתו של ישמעאל על ידי הגר תחת אחד השיחים.

א. תלמוד בבלי מסכת מגילה ט"ז ע"א

(מודגש: ארמית, לא מודגש: תרגום לעברית)

...בתר דשקלינהו למזייה לבשינהו למאניה, אמר ליה: סק ורכב

[לאחר שנטל את שערותיו, לבש (מרדכי) את בגדיו, אמר לו: עלה ורכב]

אמר ליה: לא יכילנא דכחישא חילאי מימי תעניתא

[אמר לו (מרדכי להמן) אין אני יכול שכחש כוחי מימי התענית שהתענית]

גחין וסליק

[גחן (המן לפניו) ועלה (עליו מרדכי)]

כי סליק בעט ביה

[כאשר עלה בעט בו (מרדכי בהמן)]

אמר ליה: לא כתיב לכו

[אמר לו (המן) לא כתוב אצלכם] "בנפל אויבך אל תשמח" (משלי כד, יז)

אמר ליה: הני מילי בישראל, אבל בדידכו כתיב

[אמר לו (מרדכי) דברים אלו (אמורים) בישראל אבל בכם נאמר]:

"ואתה על במותימו תדרוך" (דברים לג, ט)

ב. ר' שמשון רפאל הירש על בראשית כ"א, ט"ו-ט"ז

(תרגום מגרמנית של הרב מרדכי ברויאר)

"ויכלו המים מן-החמת ותשלה את-הילד תחת אחד השיחים. ותלה ותשב לה

מנגד הרחק כמטחוי קשת פי אמרה אל-אראה במות הילד ותשב מנגד ותשא

את-קלה ותבה." (בראשית כ"א, ט"ו-ט"ז)

...כל התנהגותה של הגר אופיינית ביותר ומציינת את הטבע של בת-חם שלא נתעדן. אם ישראלית לא תיטוש את ילדה, ולו רק כדי לדבר על לבו, ולו רק כדי להקל עליו כדי חלק אחד במיליון של שנייה. הנוטש ילד באפס מעשה, מפני "שאין בכוחו לראות בייסוריו", אינו פועל מתוך רחמים; זוהי אנוכיות אכזרית של נפש-אדם שנעצרה בטבעה הגס. אדם בעל שעור-קומה אנושי יודע להשליט את הכרת חובתו על רגשותיו העזים ביותר, חובתו משכיחה את הכאב שבלבו ומדריכה את ידו להושיט סיוע ועזרה, ולו יהא בידו רק לגמול חסד עם המתייסר בייסורים ולעמוד על גביו ולהשתתף בצערו. מכאן משמעות עמוקה לנאמר בפסוק י"ז: ה' שמע "את קול הנער" ולא את קולה של הגר. זעקתו של אדם, היוצאת מתוך אנוכיות ובאפס מעשה, אינה מגיעה עד לכסא הכבוד. ולא עוד אלא: ותשלח את הילד תחת אחד השיחים, ואחת היתה לה, היכן ייפול; ושמא ייפול בין קוצים שישרטו את בשרו, וחוסר תבונתה של האם תוסיף לעינוי הצימאון עוד צער ללא צורך. הכל מראה אבדן חושים גמור תחת עצמת הכאב. במידה כזאת- לא תשלח אם מזרע אברהם כל רסן במעמד שכזה.

3. לאחר קריאת המקורות שלעיל והסברתם, המנחה/מלמד יעלה שאלה לדיון במליאה

בשני המקורות הללו ניתן לזהות תפיסה של עליונות ישראל על עמים/מוצאים אחרים. האם זו גזענות? נמקו.

4. לימוד בחברותא

בחלק זה של השיעור, המנחה/מלמד יחלק את המשתתפים לקבוצות קטנות של 2-4 משתתפים. כל קבוצה קוראת את המקורות ועונה על השאלות לדיון. המקור הראשון המובא מהתוספתא (מאות 1-2 לספירה) מדבר על העיקרון של: "מפני דרכי שלום". זה הוא עיקרון החוזר על עצמו בהלכה היהודית בעיקר כאשר מדובר בחיים יהודיים תחת שלטון זר ולא תחת ריבונות יהודית. מעניין לבדוק האם יש לו תוקף גם כיום. המקור השני הוא פירושו של הרש"ר הירש לשמות כ"ב. יש להפנות את תשומת לב המשתתפים לכך בסיכום השיעור או תוך כדי למידה.

עיר שיש בה ישראל ועובדי כוכבים, הפרנסין גובין מישראל ומעובדי כוכבים, מפני דרכי שלום. ומפרנסין עניי עובדי כוכבים ועניי ישראל, מפני דרכי שלום. מספדין וקוברין מתי עובדי כוכבים מפני דרכי שלום. מנחמין אבילי עובדי כוכבים מפני דרכי שלום.

- כיצד לדעתך, ניתן לפרש את הביטוי "מפני דרכי שלום" בהקשר הזה?
- מדוע לדעתך חז"ל קבעו כי יש לפעול על פי עיקרון זה?

ד. שמות כ"ב 20-21

"... וְגַר לֹא תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצְנֶנּוּ כִּי גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם..."

ה. ר' שמשון רפאל הירש על שמות כ"ב 20-21

(תרגום מגרמנית של הרב מרדכי ברויאר)

"וְגַר לֹא תוֹנֶה" [פסוק זה] מציין את הכלל הגדול, שהתורה חוזרת עליו בכמה מקומות: כבוד האדם וזכויות האדם והאזרח אינם תלויים בייחוסו ובמולדתו ובכושו, ולא בשום דבר חיצוני ומקרי, שאינו מפנימיות מהותו העיקרית של האדם, אלא הם תלויים אך ורק בערכה הרוחני המוסרי של אישיות האדם.

והטעם המיוחד - "כי גרים הייתם בארץ מצרים" - בא לשמור על הכלל הזה מכל פגיעה. [...] כל אסונכם במצרים היה זה, שהייתם "גרים" שם, ובתור שכאלה לא הייתם זכאים, לפי השקפת העמים, לאדמה, למולדת, לקיום, ומותר היה לעשות בכם ככל העולה על רוחם. בתור גרים הייתם משוללי זכויות במצרים, וזה היה שורש העבדות והעינוי שהוטלו עליכם. על כן הישמרו לכם - זה לשון אזהרה - פן תעמידו את זכויות האדם במדינתכם על יסוד אחר מאשר האנושיות הטהורה, שהיא שוכנת בלב כל אדם באשר הוא אדם. כל קיפוח של זכויות האדם יפתח שער לשרירות ולהתעללות באדם - הוא שורש כל תועבת מצרים.

- האם לדעתך עולה מתוך הדברים הללו אמירה נגד גזענות?
- באיזה אופן מסכנת הגזענות את זכויות האדם?

5. סיכום במליאה

- א. אסיף מהעבודה בחברותא - מהן המסקנות שלכן/ם מהלמידה המשותפת?
- ב. לאילו רעיונות חדשים נחשפתם?
- ג. סיכום השיעור - עם מה אתם יוצאים מכאן היום?

ישנם הדים במסורת היהודית לתפיסות של עליונות דתית ואתנית של העם היהודי. עם זאת, כבר מתקופת המקרא נקטו אבותינו, חכמינו ופרשנינו בגישות של חיים משותפים ודאגה לאחר הלא יהודי גם ובמיוחד כאשר ידו של עם ישראל תהיה על העליונה. שיעור זה נועד להראות בין היתר את מורכבות החיים ומורכבותם של בני האדם. הרש"ר הירש בפירושו לתורה כתב דברים מנוגדים זה לזה מבחינת היחס לאחר הלא יהודי. אנו בשומרי משפט-רבנים למען זכויות האדם בוחרים בבחירתה של ברוריה "יתמו חטאים מן הארץ" כלומר, יש למגר את התופעות הפסולות ולא לפסול אנשים על מעשיהם. בנוסף, אנו רואים בבריאת האדם בצלם אלוהים את הבסיס לשמירה על זכויות כל בני האדם ומגנים כל גילוי של גזענות בעולם, לא משנה כלפי מי הוא מופנה.

מערך הלימודים נכתב עבור שומרי משפט - רבנים למען זכויות אדם, על ידי מנהלת מחלקת החינוך של הארגון, הרב נאוה חפץ. אנו מודים על מתן הרשות להביאו גם כאן

דף מקורות על גזענות וזכויות האדם

...

א. תלמוד בבלי מסכת מגילה ט"ז ע"א

(מודגש: ארמית, לא מודגש: תרגום לעברית)

...בתר דשקלינהו למזייה לבשינהו למאניה, אמר ליה: סק ורכב

[לאחר שנטל את שערותיו, לבש (מרדכי) את בגדיו, אמר לו : עלה ורכב]

אמר ליה: לא יכילנא דכחישא חילאי מימי תעניתא

[אמר לו (מרדכי להמן) אין אני יכול שכחש כוחי מימי התענית שהתענית]

גחין וסליק

[גחן (המן לפניו) ועלה (עליו מרדכי)]

כי סליק בעט ביה

[כאשר עלה בעט בו (מרדכי בהמן)]

אמר ליה: לא כתיב לכו

[אמר לו (המן) לא כתוב אצלכם] "בנפל אויבך אל תשמח" (משלי כד, יז)

אמר ליה: הני מילי בישראל, אבל בדידכו כתיב

[אמר לו (מרדכי) דברים אלו (אמורים) בישראל אבל בכם נאמר]:

"ואתה על במותימו תדרוך" (דברים לג, כט)

ב. ר' שמשון רפאל הירש על בראשית כ"א 15-16

(תרגום מגרמנית של הרב מרדכי ברויאר)

"וַיְכַלּוּ הַמַּיִם מִן-הַחֲמַת וַתִּשְׁלַף אֶת-הַיָּלֶד תַּחַת אֶחָד הַשִּׁיחִים. וַתִּלְךְ וַתֵּשֶׁב לָהּ מִנְּגַד הַרְחֵק מִמַּטְחָיו קִשְׁת פִּי אִמְרָה אֶל-אֶרְאָה בְּמוֹת הַיָּלֶד וַתֵּשֶׁב מִנְּגַד וַתֵּשֶׂא אֶת-קַלְהָ וַתִּבְבֶּה." (בראשית כ"א 15-16)

...כל התנהגותה של הגר אופיינית ביותר ומציינת את הטבע של בת-חם שלא נתעדן. אם ישראלית לא תטוש את ילדה, ולו רק כדי לדבר על לבו, ולו רק כדי להקל עליו כדי חלק אחד במיליון של שניה. הנוטש ילד באפס מעשה, מפני "שאין בכוחו לראות בייסוריו", אינו פועל מתוך רחמים; זוהי אנוכיות אכזרית של נפש-אדם שנעצרה בטבעה הגס. אדם בעל שעור-קומה אנושי יודע להשליט את הכרת חובתו על רגשותיו העזים ביותר, חובתו משכיחה את הכאב שבלבו ומדריכה את ידו להושיט סיוע ועזרה, ולו יהא בידו רק לגמול חסד עם המתייסר בייסורים ולעמוד על גביו ולהשתתף בצערו. מכאן משמעות עמוקה לנאמר בפסוק י"ז: ה' שמע "את קול הנער" ולא את קולה של הגר. זעקתו של אדם, היוצאת מתוך אנוכיות ובאפס מעשה, אינה מגיעה עד לכסא הכבוד. ולא עוד אלא: ותשלח את הילד תחת אחד השיחים, ואחת היתה לה, היכן יפול; ושמה יפול בין קוצים שישרטו את בשרו, וחוסר תבונתה של האם תוסיף לעינוי הצמאון עוד צער ללא צורך. הכל מראה אבדן חושים גמור תחת עצמת הכאב. במידה כזאת- לא תשלח אם מזרע אברהם כל רסן במעמד שכזה.

לימוד בחברותא

ג. תוספתא מסכת גיטין פרק ג, יח

"עיר שיש בה ישראל ועובדי כוכבים, הפרנסין גובין מישראל ומעובדי כוכבים, מפני דרכי שלום. ומפרנסין עניי עובדי כוכבים ועניי ישראל, מפני דרכי שלום. מספידין וקוברין מתי עובדי כוכבים מפני דרכי שלום. מנחמין אבילי עובדי כוכבים מפני דרכי שלום."

- כיצד לדעתך, ניתן לפרש את הביטוי "מפני דרכי שלום" בהקשר הזה?
- מדוע לדעתך חז"ל קבעו כי יש לפעול על פי עיקרון זה?

"... וְגַר לֹא תֹנֶה וְלֹא תִלְחָצְנֻנוּ כִּי גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם..."

ה. ר' שמשון רפאל הירש על שמות כ"ב 20-21

(תרגום מגרמנית של הרב מרדכי ברויאר)

"וְגַר לֹא תֹנֶה" [פסוק זה] מציין את הכלל הגדול, שהתורה חוזרת עליו בכמה מקומות: כבוד האדם וזכויות האדם והאזרח אינם תלויים בייחוסו ובמולדתו ובכושו, ולא בשום דבר חיצוני ומקרי, שאינו מפנימיות מהותו העיקרית של האדם, אלא הם תלויים אך ורק בערכה הרוחני המוסרי של אישיות האדם.

והטעם המיוחד - "כי גרים הייתם בארץ מצרים" - בא לשמור על הכלל הזה מכל פגיעה. [...] כל אסונכם במצרים היה זה, שהייתם "גרים" שם, ובתור שכאלה לא הייתם זכאים, לפי השקפת העמים, לאדמה, למולדת, לקיום, ומותר היה לעשות בכם ככל העולה על רוחם. בתור גרים הייתם משוללי זכויות במצרים, וזה היה שורש העבדות והעינוי שהוטלו עליכם. על כן הישמרו לכם - זה לשון אזהרה - פן תעמידו את זכויות האדם במדינתכם על יסוד אחר מאשר האנושיות הטהורה, שהיא שוכנת בלב כל אדם באשר הוא אדם. כל קיפוח של זכויות האדם יפתח שער לשרירות ולהתעללות באדם - הוא שורש כל תועבת מצרים.

• האם לדעתך יש בדברים אלו אמירה נגד גזענות?

• באיזה אופן מסכנת הגזענות את זכויות האדם?

תרגיל בגזענות

ד"ר לורן ורטן

...

ההגדרה של גזענות היא הפלייה, השפלה, רדיפה, או הפצה של דעות קדומות נגד אנשים בגלל מוצאם. אין ספק שזה דבר פסול הנוגד את העקרונות שעליהם נבנתה המדינה שלנו ואת התפיסה הדמוקרטית של שוויון בין אזרחים. בעיות ביטחוניות והמצב המדיני עומדים ברקע אבל אינם יכולים לשמש תירוץ לכשלים חינוכיים ואווירה ציבורית מתלהמת שאינה זוכה לתגובות הולמות ממנהיגי הציבור.

לפני כשנה, כתרגיל, הדפסתי שלושה חוקים משנות השלושים של המאה הקודמת, ואלו הם: חוק הנאמנות, חוק נגד נישואי תערובת וחוק נגד העסקת יהודים. שיניתי את שמות העמים והצגתי אותם כהצעות חוק לכנסת. פעילי ה"הב"ה בכיכר ציון קיבלו אותן בחיוב. אותם פעילים ממשיכים לחלק חומרי הסתה ולתקוף חפים מפשע, מעשים שהן תוצאה של הפקרות. רק לאחר שעשרות אזרחים פנו לעירייה ולאחר שהגשתי הצעה בנושא למועצת העיר הפיקוח העירוני התחיל לאכוף תקנות האוסרות על העמדת דוכנים לא חוקיים, מכירת חולצות ועבירות נוספות, אך ההסתה נמשכת. קיימת מדיניות המפלה שכונות במזרח ירושלים במתן שירותי בריאות, תשתיות, חינוך ועוד שזוכה לתיקון רק בעקבות עתירות לבית משפט. אך במציאות שבה הרשויות מפלות אין פלא שאזרחים הולכים בעקבותיהן.

הגזענות הבוטה ביותר היא נגד ערבים, אך גזענות קיימת נגד כל המיעוטים בחברה. משטרת ישראל פעלה בתקיפות נגד מפגינים ממוצא אתיופי, כזו שלא נראתה במחאות אחרות. עיריית ירושלים מתעלמת מפסיקות נגד הפלייה כלפי הציבור הספרדי במוסדות חרדים. וברקע, חלוקה בלתי שוויונית של משאבים, אמירות גזעניות ואזלת יד נגד מפרי החוק, כל אלו רק תורמים להתפשטות התופעה.

גזענות מכרסמת בכל החברה ומפרקת אותה. יש צורך במאבק בלתי מתפשר בה שיכלול שינויים במדיניות, באכיפת החוק וילווה במסע של חינוך והסברה. כבר מאוחר, אך לא מדי.

גזענות

זו לא

**היהדות
שלי!**

המרכז
הרפורמי
לדת
ומדינה
מאמינים במעשים

התנועה
הרפורמית

**נתקלתם באלימות, גזענות או הסתה?
עכשיו, יש מה לעשות!**

פנו אלינו למייל: stoplehava@gmail.com
או לפייסבוק [f](#) "המרכז הרפורמי לדת ומדינה"

יחד נעצור את זה!!!